

Tartalomjegyzék

Tanulmányok

<i>Pásztor Endre: Versenyképesség, innováció és területi forrásfelhasználás jellemzői a közép-dunántúli régióban</i>	3
<i>Fehér Helga: Adózói magatartás, mint a versenyképesség egyik faktora</i>	13
<i>Pupp Zsuzsanna–Filep Bálint: A felsőoktatási intézmények szerepe mint lehetőség, változó struktúra és fejlődő erőforrás a térségfejlesztésben</i>	23

Műhely

<i>Kovács Ernő–Bacsi Zsuzsanna–Lőke Zsuzsanna: Életstílus migráció és a külföldi ingatlantulajdonosok a Keszthelyi Járásban II.</i>	32
<i>Gáll Anikó–Csizmadiáné Czuppon Viktória: Termelői tevékenység tényezőinek vizsgálata Jásd településen</i>	39

Turizmus

<i>Ernszt Ildikó–Lőrincz Katalin–Sigmond Eszter: A fenntartható fesztiválok elmélete és gyakorlata a 21. században</i>	47
<i>Gyurácz-Németh Petra–Hiezl Kitti–Németh Marietta–Búr Renáta: Szállodalánc-hoz tartozó és független szállodák fenntarthatósági gyakorlata közötti különbségek feltárása a magyar szálloda szektorban</i>	56

Recenziók

<i>Zongor Gábor: Bódi Ferenc: A helyi önkormányzatok születése Magyarországon</i> ..	62
<i>Beregszászi Zsolt: Veszprém megye harminc éve a III. Magyar Köztársaságban</i> ...	65
<i>Fazekas Magdolna Laura: Azok a boldog szép évek?</i>	67
<i>Tölgyesi József: Életminőség paradigmák a 21. századra</i>	
<i>A magyarságtudományi kutatások új konferenciakötete</i>	71
<i>A. Gergely András: Elveszített rendszerváltás – félresiklott jövő</i>	75

*Címlapunkon Zongor Gábor közpiktor Hieronymus Bosch kalitkái: A lakat című festménye
A hátlayan: Az idén 90 éves Bokros Julia keramikus a „vírus” keresi a koronát című rajza*

Illusztrációk:

Csontos Katalin (Erdő közepében) 46 (Évszakok II) 79

Fábián László (Kötődés) 22 (Szüret után) 61 (Nádas) 64

(Ott lenne jó lakni, ahol vannak még hidak...) 74

Kulcsár Ágnes (Rajz12) 12 (Rajz19) 70

Zongor Roni (Kutyák) 38

*Megjelenik Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával
A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fokozat-
tal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.*

Tanulmányok

Versenyképesség, innováció és területi forrásfelhasználás jellemzői a közép-dunántúli régióban

A tanulmány célja a Közép-Dunántúl régió versenyképességi jellemzőinek és innovációs potenciáljának a bemutatása, valamint annak vizsgálata, hogy ezek változtak-e érdemben az európai uniós területi források hatására. A tanulmány első fele a releváns szakirodalomra és makrogazdasági adatokra támaszkodva elemzi a Közép-Dunántúl régió társadalmi-gazdasági jellemzőit, versenyképességi és innovációs szempontból. A vizsgálat olyan, sok mutatót egyesítő komplex indikátorok elemzésével valósult meg, amelyek alkalmasak egy-egy ország vagy régió innovációs teljesítményének, valamint versenyképességi jellemzőinek számszerűsítésére.

Mivel a komplex indikátorok kialakítása és egys mutatóinak mérése egységes, nemzetközi módszertan alapján történt, így alkalmasak különböző területi egységek összehasonlító elemzésére. A tanulmány második fele egy forrásallokációs elemzés, amely a felhasznált kohéziós területi támogatások jellemzőit vizsgálja, és arra a kérdésre keressük a választ, hogy a területi programok keretében felhasznált forrásoknak van-e hatása a Közép-Dunántúl régió innovációs teljesítményre és versenyképességére. A vizsgálat két költségvetési időszakot érint: a már lezárult 2007-2013-as időszakot és a jelenlegi, 2014-2020-as költségvetési időszakot. A tanulmány legfontosabb következtetése, hogy a relatíve jó makrogazdasági (magas szintű foglalkoztatottság, növekvő GDP),

és a magas szintű abszorpciós mutatók nem tükröződnek sem a versenyképességi, sem az innovációs indexekben. A hosszú távú stabilitáshoz szükséges a régió tudásintenzív ágazatainak fejlesztése, a nagyvállalatok helyi beágyazottságának erősítése és a kkv-k innovációs potenciáljának növelése.

A jelenlegi és a korábbi európai uniós költségvetési időszakban, azaz 2007-től napjainkig a területi operatív programok (Közép-dunántúli Operatív Program, továbbiakban KDOP; Terület- és Településfejlesztési Operatív Program, továbbiakban TOP) keretében közel 326 milliárd forint uniós fejlesztés forrás érkezik / érkezett a Közép-Dunántúl régióba. Adódik a kérdés, hogy a gazdaság fejlődéséhez, a versenyképesség javulásához, az innovációs teljesítmény növekedéséhez és a társadalom általános jólétéhez hozzá tudnak-e / tudtak-e járulni érdemben e forrásokból megvalósuló fejlesztések. A régió az elmúlt évtizedben számos sikert fel tud mutatni, ilyennek tekinthető például, hogy az fDi Magazine *A jövő európai városai és régiói* című mellékletében a mikrovárosok közötti versenyben két kategóriában (befektetői környezet, gazdasági potenciál) is első tíz helyezett között szerepeltette Székesfehérvárt (fDi, 2018). Az ilyen és ehhez hasonló eredményekre tekinthetünk úgyis, mint a Közép-Dunántúl régió sikerére, azt azonban nehéz megítélni, hogy ezekben mekkora szerepe volt az uniós forrásokból megvalósult fejlesztéseknek. A tanulmány első része makrogazdasági adatokra és releváns szakirodalomra támaszkodva bemutatja a régió néhány társadalmi-gazdasági jellemzőjét, elsősorban a versenyképességi és innovációs szempontokra fókuszálva. A területi programok keretében felhasznált uniós források elemzésével a kutatás második része foglalkozik.

A tanulmány következtetései hasznos visszacsatolást jelenthetnek a 2021–2027-es uniós költségvetési időszak tervezéséhez.

Módszertan

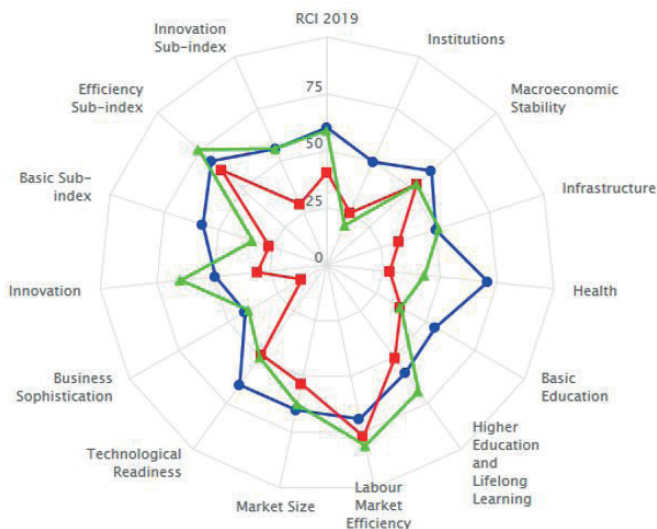
A tanulmány elkészítése során alkalmazott adatbáziselemzés alapját a fejlesztéspolitikai információs rendszer szolgáltatta. A rendszerből kinyerhető adatokból a területi operatív programok támogatási adatai kerültek feldolgozásra. Ezt kiegészítették KSH-adatbázisok, amelyek a fejlesztéspolitikai adatok társadalmi-gazdasági szempontú relatív megítélését tették lehetővé. A fejlesztéspolitikai és KSH adatbázisokon kívül a kutatás nagyban támaszkodott az Európai Bizottság versenyképességet mérő European Regional Competitiveness Indexre (ERCI), valamint az innovációt mérő Regional Innovation Scoreboardra (RIS). Az adatsorok vizsgálatának területi fókuszába a Közép-Dunántúl került. A vizsgálat második módszertani eszköze a dokumentumelemzés volt, amely elsősorban a fejlesztéspolitikai dokumentumokra (operatív programok, pályázati felhívások, területi stratégiák), valamint a releváns szakirodalmi háttérre összpontosított.

A közép-dunántúli régió versenyképességének és innovációs teljesítményének jellemzői

Egy régió nemzetközi versenyképességének megítélésére jó kiindulási pontot nyújt az Európai Bizottság által elkészített European Regional Competitiveness Index. A 84 indikátorból számított eredménytábla, 11 kategóriában értékeli az európai uniós régiók (NUTS²) teljesítményét versenyképességi szempontból².

Az index alapján a Közép-Dunántúl versenyképességi helyzete, a többi magyar régióhoz hasonlóan igen kedvezőtlen, ugyanis az Európai Unió 268 NUTS2-es régiója közül csupán a 194. helyre került rangsorolva. A Regionális Versenyképességi Index mutatói alapján a Közép-Dunántúl régió olyan régiókkal mutat hasonlóságot, mint a görög Ionia Nisia vagy Dyitiki Makedonia, a lengyel Małopolskie vagy Łódzkie a spanyol Extremadura, a bolgár Severozápad vagy épp a dél-olasz Puglia. A lista láttán joggal merül fel a kérdés, hogy mégis milyen hasonlóságot mutat

1. ábra: Regionális Versenyképességi Index, Közép-Dunántúl

Forrás: European Regional Competitiveness Index

Magyarország gazdasági szempontból egyik legjobb állapotú régiója egy dél-olasz, spanyol, lengyel vagy épp bolgár régióval. Rossz úton járunk, ha csupán a gazdasági teljesítményből indulunk ki, hisz ebből a szempontból kifejezetten heterogén a lista. A Közép-Dunántúl Régió egy főre jutó GDP-je az EU átlag 66%-a (Eurostat, 2018), ami kifejezetten magas érték a lista többi tagjához képest, míg bolgár régió a 40%-ot sem éri el (37%, 2018). Már ebből is látszik, hogy a versenyképesség jelentősen több, mint csupán a gazdasági fejlettség.

Az RCI egy összevont index, amely a régió versenyképességének nemzetközi megítélésére alkalmas, azonban nagyon sok olyan információt rejt el, amelyek csak a mutatók részletes vizsgálatakor kerülnek felszínre. A vizsgált mutatók szempontjából egy kivételével a Közép-Dunántúl régió alatta marad az európai uniós átlagnak (1. ábra).

A Közép-Dunántúl régió munkaerőpiaci hatékonyság tekintetében kedvező képet mutat. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a munkanélküliség elenyésző, a foglalkoztatottság relatíve magas, leegyszerűsítve úgy is fogalmazhatunk, hogy aki szeretne dolgozni, az el is tud helyezkedni a régióon belül. A munkanélküliségi ráta 2010-ben 10% felett tetőzött, amely 2019-ra már 3% alá csökkent (2%, 2019 negyedik negyedév, KSH). 2020 második negyedévében az egész országra kiható pandémia helyzet a régió munkanélküliségi adataira is hatással volt, a ráta 3,4%-ra emelkedett. Ez az adat önmagában még európai mércével mérve sem mondható rossznak, egészséges munkaerőpiaci helyzetet mutat. Az elmúlt évtizedben számos hazai és európai uniós forrásból finanszírozott program segítette a munkaerőpiaci hatékonyság javulását, pl. foglalkoztatást elsegítő képzési támogatások, munkaadón keresztüli képzési támogatások, bértámogatások, első munkahely garancia program, pályakezdő álláskereső támogatása, vállalkozóvá válás segítése stb. Nem szabad azonban megfeledkezni a közfoglalkoztatásról sem, amely egyfelől hozzájárult a kedvező munkanélküliségi és foglalkoztatottsági adatok eléréshez, másfelől rontotta a fenti programok hatékonyságát.

A munkanélküliségi ráta mellett érdemes megvizsgálni a foglalkoztatottság alakulását is a régióban, amely szintén kedvező képet mutat. A 2008-2009-es gazdasági és pénzügyi válság még éveken át éreztette hatását, amely negatívan hatott minden régió foglalkoztatottsági mutatóira. A Közép-Dunántúlon relatíve hamar, 2010-ben megtörtént a fordulat, és a foglalkoztatottsági szint növekedni kezdett, amely 2016-ban elérte a 60%-ot, 2019-ben pedig a 62,2%-os értéket.

A munkaerőpiaci hatékonyságot tükröző mutatók tekintetében jelentős területi különbségek mutatkoznak az országban belül, azonban a versenyképességi mutatók egy része nem régió specifikus jellemzőket tükröz, sokkal inkább befolyásolják a hazai és a világgazdasági folyamatok. Ilyen többek között a makroökonómiai stabilitás, amely ugyanazt az értéket mutatja a Közép-Dunántúlon, mint Közép-Magyarországon (1. ábra) sőt valamennyi hazai régióban. Az uniós átlaghoz képesti elmaradás a mutató tekintetében nem jelentős.

Az egy főre jutó bruttó hazai termék az országos átlag százalékában mutató a régiók egymáshoz viszonyított gazdasági helyzetét jelzi. A Közép-Dunántúl régió szempontjából az elmúlt egy évtizedben szinte semmilyen lényeges elmozdulás nem történt. A régió stabilan elfoglalta a lista harmadik helyét évről évre 90% körüli eredménnyel. Másképp fogalmazva, a régió gazdaságának kedvező adottságai és potenciálja hosszú távon biztosítja az országban belüli relatíve jó helyezését, ugyanakkor ez a teljesítmény arra nem elégséges, hogy meghaladja, vagy akárcsak megközelítse a Nyugat-Dunántúl gazdasági fejlettségi szintjét vagy a hazai átlagot.

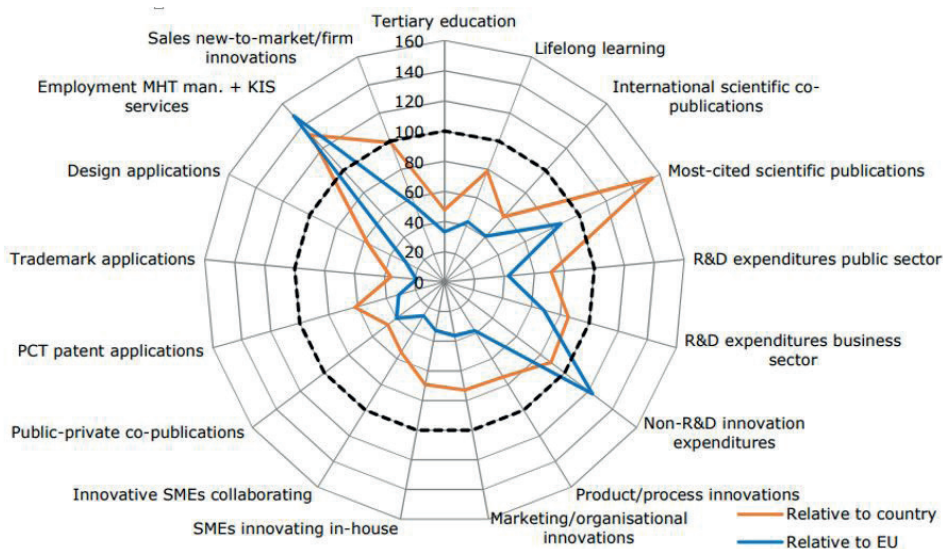
A legaggasztóbb, azaz az átlagtól leginkább leszakadó versenyképességi indikátorértéket a „health” azaz a lakosság egészségi állapota mutatja (1. ábra). Jóllehet a leszakadás mértéke hazai sajátosság, a régiónak sajnos még a Közép-Magyarország régióhoz képest is jelentős a lemaradása a területen. A vezető halálokok továbbra is a szív és érrendszeri valamint daganatos megbetegedések. A betegségek okai a helytelen táplálkozás, kevés mozgás, alkoholizmus, dohányzás, környezeti ártalmak, szegénység és rossz szociális körülmények, az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés hiánya. Mind-

ezek eredményeképpen a születéskor várható élettartam alacsony, az általános halálozási arányszám magas, szintén magas a betegségek előfordulása, gyakorisága, a táppénzes napok száma, az életmód-korlátozottság, a fogyatékoság népesség szintű aránya. Mindezek összességében negatív hatással vannak a régió versenyképességére is.

Szintén tetemes a régió lemaradása az uniós átlaghoz képest az un. „business sophistication” mutató tekintetében, ami alapvetően a helyi gazdaság integritását, beágyazottságát hivatott mérni. A mutatót befolyásolja a helyi beszállítói hálózat minősége, a beszállítók mennyisége. Fontos szempont a helyi kis- és középvállalkozások által történő minél magasabb hozzáadott érték előállítás, ezáltal a régió gazdaságát meghatározó multinacionális vállalatok beágyazottságának növelése. Ezek olyan, a versenyképességet negatív irányban befolyásoló tényezők, amelyekkel a Közép-Dunántúl régióknak szembe kell néznie. Egyrészt a régió erőssége a külföldi tőkevonzó képessége, másrészt nagyon gyenge ezek beágyazottsága a helyi gazdaságba.

Európai mércével mérve szintén rosszul teljesít a régió az innovációs mutatók tekintetében, amelyet érdemesebb részletesen is megvizsgálni, mert az RCI index innovációs alindexe csak három mutatót (pl. a fent már részletezett „business sophistication”) tartalmaz. A régió innovációs teljesítmény nemzetközi megítélésére realisabb képet nyújt az Európai Bizottság által évente elkészített Regional Innovation Scoreboard (RIS), amely az European Innovation Scoreboard (EIS-Európai Innovációs Eredménytábla) regionális kiterjesztése (2. ábra). A 27 indikátorból származó összevont mutató, a KFI (kutatás, fejlesztés és innováció) rendszer működését befolyásoló tényezőket, annak mozgatóit, folyamatait valamint finanszírozását próbálja számszerűsíteni, és ezek alapján rangsorolja az egyes országok és régiók innovációs teljesítményét. Az értékelési szisztéma a rangsor felállításán túl négy nagy kategóriába sorolja a vizsgált területi egységeket: vezető, erős, mérsékelt és gyenge innovátorok. A 2019-es RIS eredmények alapján a Közép-Dunántúl régió a többi hazai régióval együtt, a „moderate”, azaz mérsékelt innovátorok közé került besorolásra.

2. ábra: A Közép-Dunántúl régió innovációs teljesítménye

Forrás: Regional Innovation Scoreboard, 2019

Általánosságban elmondható, hogy a gyenge innovációs eredmény sok más tényező mellett a humán erőforrások és a szellemi tulajdonvédelem (pl. bejegyzett szabadalmak száma) gyengeségeire valamit az innovatív vállalatok hiányára vezethetők vissza. A K+F kiadások aránya mind a köz, mind a magán szektorban messze elmarad az uniós átlagtól (Pásztor, 2019). A vállalatok KFI finanszírozásban betöltött szerepének fontosságát hangsúlyozza Dóry (2001) is. Véleménye szerint a 21. században megnövekszik a vállalatok tudás alapú társadalomban és innovációban betöltött szerepe, az egyes régiók és az országok közötti versenyben.

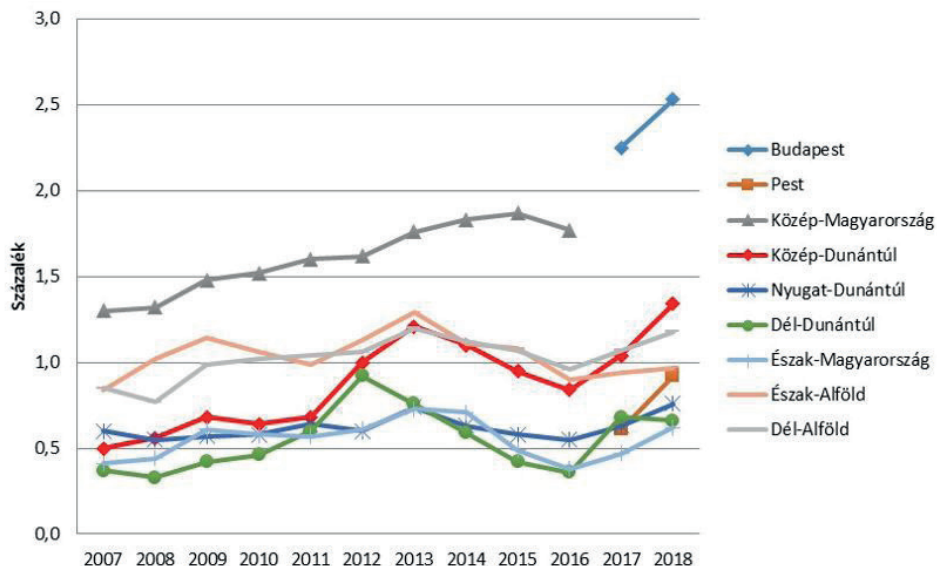
Bár nemzetközi mércével a régió KFI teljesítménye elhanyagolható, a hazai innovációs ökoszisztémában a Közép-Dunántúl szerepe kiemelkedő. Egy átmeneti visszaesés után – ami leginkább az uniós források ciklikusságából fakad – 2017-re a régió GDP arányos KFI ráfordítása elérte az 1,1%-ot (3. ábra), ami Budapest után a második legmagasabb érték. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a 2011. évi Nemzeti Reform Programban, majd később a Partnerségi Megállapodásban hazánk vállalta, hogy a GDP százalékában mért K+F-ráfordítások

aránya 2020-ra eléri az 1,8%-ot (2019-ben 1,48% volt az országos érték). Ezt a szintet a Közép-Dunántúl régió az elmúlt időszak jelentősen megnövekedett uniós (GINOP, EFOP) K+F forrásfelhasználása ellenére sem tudja elérni. A célértéktől való elmaradás nem kirívó eset, Budapesten kívül egyik régió sem fogja tudni teljesíteni.

Nagyon nagy a lemaradás a szellemi tulajdonvédelem tekintetében, amit leginkább a szabadalmak számával (trademark application) lehet jellemezni. A területen való lemaradás azért is káros, mert régióon belüli együttműködésekre és tudásáramlásra is negatívan hat. A vállalkozásoktól elzártan működő egyetemi, akadémiai kutatók ugyanis a szabadalmi bejelentéseken keresztül értesülnek / értesülhetnek a piac aktuális trendjeiről, elvárásairól.

A Közép-dunántúl régió gazdasági fejlődésében már a kilencvenes évektől kezdve kiemelkedő szerepe volt a régióba áramló külföldi működő tőkének (Baráth et al., 2001). Szépvölgyi (2006) szerint a régióban, különösen Tatabánya és Székesfehérvár esetében a külföldi tőkebeáramlás kedvező hatással volt a gazdasági együttműködésekre. A helyben lévő kis- és középvállalatok számára lehetőséget nyújtott arra,

2. ábra: A Közép-Dunántúl régió innovációs teljesítménye

Forrás: Regional Innovation Scoreboard, 2019

hogyan beszállítótá válnak, másfelől a multinacionális vállalatok a korábban meglévő foglalkoztatási problémákra is megoldást kínáltak. A külföldi működőtőke-beruházásokra épülő újraiparosodás hozzájárult a régió autó és elektronikai iparban betöltött szerepének jelentős erősödéséhez (Kukely, 2008), s ennek révén gazdaságának fejlődéséhez. Ugyanakkor a külföldi működőtőke régióba való vonzása nem minden esetben, és nem minden elemében tekinthető sikernek. A nagyarányú külföldi működőtőke jelenléte gyakran a helyi hozzáadott érték alacsony szintjével párosul. A Közép-Dunántúl régió gazdaságában arányaiban kevés az olyan középvállalat, amelyek képesek lennének a nagy cégek helyi beágyazódását biztosítani (Molnár et al., 2018).

Forrásallokáció 2007-2013

A Közép-Dunántúl régió a 2007–2013-as költségvetési időszakban összesen mintegy 164 milliárd forint támogatást használt fel a KDOP keretében. Több elemzés (például Nagy, 2008; KPMG, 2017) is foglalkozik az európai uniós források hatékonyságával, és szinte mindegyik arra a következtetésre jut, hogy az európai uniós forrásokból megvalósuló beruházások kevésbé költséghatékonyak („ingyen pénz” = pazarló beruházások), mint a kizárólag magánérős beruházások. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a támogatásból megvalósuló beruházások hatékonysága versenyképességi szempontból elmarad a kizárólag magánérős beruházások mellett. Több modellszámítási kísérlet (például KPMG, 2017) is történt arra vonatkozóan, hogy a felhasznált források milyen arányban járultak hozzá az ország GDP-növekedéséhez. Ezek alapján nem áll messze a valóságtól, hogy 2015-ben az elszámolási időszak utolsó évében már a GDP 5-6 százalékát is az európai uniós források biztosították. A 2014-2020-as időszakra, hasonló makro modell még nem készült.

Versenyképességi szempontból fontos kérdés, hogy a források elosztása során miként érvényesül a területi kohézió. Ehhez kapcsolódóan érdemes megvizsgálni, hogy oszlanak meg a fejlesztési források a régió és a régióközpontok között. Székesfehérvár a régió számára, KDOP-

ból rendelkezésre álló forrásoknak 12 százalékát használta fel, ami nagyságrendileg hasonló a többi régióközpont régióhoz viszonyított arányához. Székesfehérváron, tehát nem volt tapasztalható túlzott forráselszívás a régió kárára. Ez mindenképpen fontos megállapítás, ugyanis egy aránytalan, csak az erős gazdasági centrumokat segítő forráselosztási rendszer a területi kohéziós célokat ásta volna alá, ami negatívan hatott volna a régió versenyképességére.

A Közép-Dunántúl régió rendelkezésre álló forrásainak 20 százalékát helyi mikro, kis- és középvállalkozások nyerték el. A forrásokból ennél magasabb arányban csak a Dél-Alföld és Közép-Magyarország vállalkozásai részesültek. A régióközpontokban ennél jelentősen magasabb arányban részesültek a vállalkozások a forrásokból, közülük is kiemelkedik Székesfehérvár, ahol a források több mint 40%-a kis és középvállalkozásoknak jutott. A kis- és középvállalati szektor támogatása mellett gazdasági szempontból számos racionális érv sorolható fel: a szektor jelentős szerepet tölt be a régió jövedelemtermelésében, az önkormányzat bevételi forrásai között, a megvalósuló beruházások finanszírozásában, a multinacionális vállalatok beszállítói tevékenységében, valamint a helyi munkahelyteremtésben és a foglalkoztatottság növelésében.

Felmerül a kérdés, hogy innovációpolitikai szempontból miért fontos a vállalkozások támogatása. A hazai vállalkozások KFI rendszerben betöltött szerepe, jelentősen kisebb, mint Nyugat-Európában, alacsony az innovatív kkv-k hiánya. Miközben a vállalkozói szektorban a K+F ráfordítás a GDP százalékában mérve több mint két és félszeresére nőtt 2003 óta, azonban a vállalati K+F néhány külföldi tulajdonú nagyvállalatnál koncentrálódik (Peer Review, 2016), és továbbra is alacsony, 28,7% az innovatív kkv-k aránya (KSH, 2017, *legalább 10 foglalkoztató cégek vonatkozásában*).

Versenyképességi, és innovációs szempontból, a területi programok leghatékonyabb elemei a gazdaságfejlesztési támogatásai voltak. Ezek azok a források, amelyek közvetlenül a gazdasági szereplőkhöz jutottak, valamint e források esetében volt a legmagasabb az egy támogatási forintra jutó önerő nagysága. A Közép-Dunántúl

régióban felhasznált ROP-források több, mint 16 százaléka szolgált közvetlen gazdaságfejlesztési célokat, míg ez az arány a régióközpontban 44% volt. Ezekre a tevékenységekre 26,6 milliárd forint támogatás jutott a 2007-2013-as időszakban. Érdemes továbbá megemlíteni, hogy e beruházások esetében volt a legmagasabb a kapcsolódó magánérő mértéke. Nem áll távol a valóságtól az a kijelentés, hogy e fejlesztések eredményezték az egy támogatási forintra jutó legnagyobb mértékű gazdasági növekedést a régióban, de a kevésbé mérhető ún. spillover hatások is e projektek esetében voltak a legjelentősebbek. A ROP-forrásokból jöttek létre a régió új inkubátorházai, mint pl. a székesfehérvári Déli Ipari Park, vagy az Alba Ipari Zóna bővítése és fejlesztése. Az ipari parkok, inkubátorházak esetében a támogatási forrásoknak multiplikátorhatásuk is van, hiszen azon túl, hogy közvetlenül gazdasági társaságok jutottak támogatásokhoz, ezek a beruházások további vállalkozásoknak biztosítanak üzleti infrastruktúrát és fejlődési lehetőséget.

A KDOP források negyede szolgált közvetlen turizmusfejlesztési célokat. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy ezek a beruházások milyen régiós célkitűzéseket szolgáltak, és mennyiben járultak hozzá a régió versenyképességének növeléséhez. Míg a szálláshelyfejlesztések feltételezhetően erőteljesebben járultak hozzá a gazdasági növekedéshez, addig az attrakció és vonzerőfejlesztések korlátozottabban. A KDOP turizmusfejlesztési forrásaiból valósult meg többek között a műemléki védelem alatt álló Magyar Király Szálló szobakapacitásának és szolgáltatásainak minőségi fejlesztése. A források elenyésző része Turisztikai Desztináció Menedzsment (TDM) szervezetek kiépítését és tevékenységét finanszírozta.

A források mintegy 18 százaléka szolgálta a régió közlekedésfejlesztési céljait. Ennek az összegnek (30 milliárd forint) több mint feléből a térségi jelentőségű közutak fejlesztése valósult meg, a másik feléből pedig a belterületi utak, és kerékpárutak épültek, valamint közösségi közlekedési fejlesztések valósultak meg. A térségi jelentőségű közutak fejlesztése területi kohéziós szempontból meghatározó, hiszen hozzájárulnak a régióban meglévő gyenge belső térségi kapcsolatok erősítéséhez. A fejlesztések összességében

hozzájárultak a régió versenyképességének javulásához. A belterületi utak fejlesztése gazdaságfejlesztési szempontból kevésbé értékelhető, hiszen leginkább az elavult városi közlekedési infrastruktúra pótlását, javítását eredményezte. A környezetvédelmi infrastruktúrafejlesztési beruházások (például csapadékvíz-elvezetés) gazdaságfejlesztési jelentősége szintén elhanyagolható.

A régióban felhasznált ROP források közel 15 százaléka (25 milliárd forint) városrehabilitációs célokat szolgált. A városhálózati hatásértékelés (NFÜ, 2013b) kritikusan megállapítja, hogy bár a fejlesztéspolitikai források abszorpciója megfelelő volt, a források hasznosulása már kevésbé: a felhasznált források nem javították a városok minőségét, nem élénkítették gazdaságukat, és nem növelték vonzerejüket. Bár a városrehabilitációk a gazdaságfejlesztési szerepüket valóban csak korlátozottan tudták betölteni, azonban a régió városai, így Székesfehérvár, Tatabánya, Veszprém vonzerejének növeléséhez jelentősen hozzájárultak. A koncentrált beavatkozásoknak köszönhetően pedig nemcsak a városi funkciók gazdagodtak, de egyes közszféra- és a közszolgáltatási elemek minősége is javult.

Forrásallokáció 2014-2020

A jelenlegi költségvetési időszak programjainak végrehajtása ugyan még folyamatban van, a források már 100% feletti mértékben vannak lekötve, így lehetséges az időszak midterm típusú vizsgálata. A területi operatív programok keretében megítélt egy főre jutó támogatásnagyságban meglévő különbségek összhangban vannak a régiók fejlettségi különbségeivel. Azaz a gazdaságilag fejlettebb régiók több, a fejletlenebbek kevesebb támogatási forrásban részesülnek. A Közép-Dunántúl régió egy főre jutó megítélt támogatásnagysága nem éri el a 150 ezer forintot, ami nagyságrendileg megegyezik a Nyugat-Dunántúl régió értékével.

A fejlesztési források együttese a régió közlekedésfejlesztési céljait szolgálja, amely arányait tekintve magasabb, mint a korábbi időszakban a területre allokált összeg. A támogatott közlekedésfejlesztési projektek tekintetében jelentős különbségek nincsenek, belterületi utak,

kerékpárutak fejlesztése valósul meg, valamint a régió belüli közlekedési kapcsolatok javulnak, ez utóbbi a 4-5 számjegyű főutak fejlesztését jelenti. A témaerületek közül a második helyen a településfejlesztési beruházások állnak. A teljes forrás 17%-ából valósulnak meg ezek a fejlesztések, ami nagyságrendileg hasonló, mint a korábbi időszakban. Arányait tekintve jelentősen kevesebb forrás jut a területi programokból turizmusfejlesztésre. Míg a 2007-2013-as időszakban ez volt a legjelentősebb fejlesztési terület (a források 23%-át szívták fel), addig a jelenlegi időszakban már csak a források 11%-a jut ide. Ez nem azt jelenti, hogy kevesebb is lesz a régióban turizmusra fordított fejlesztési forrás, ugyanis az országos jelentőségű turisztikai projektek már nem a területi operatív programban, hanem a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Programban (GINOP) kaptak helyet.

A versenyképességi és innovációs szempontból mérlegelve a fejlesztéseket, semmilyen jelentős különbséget nem találunk a korábbi időszakhoz képest.

A kutatás végkövetkeztetései

A Közép-Dunántúl régió az elmúlt évtizedekben stabilan megőrizte a többi régióhoz képesti, kedvező gazdasági pozícióját, és jól használta ki társadalmi-gazdasági adottságait annak érdekében, hogy sikeresen vonzzon külföldi működőtőkét a városba. A régió gazdasága, egy átmeneti rövid időszakot kivéve növekedési pályára állt, a regisztrált munkanélküliek száma és aránya jelentősen csökkent, a foglalkoztatottság mértéke nőtt. A makrogazdasági adatok egy jelentős része tehát egy egészségesen működő gazdaság képét tükrözi, amely előfeltétele volt a kohéziós források sikeres felhasználásának. Egy gyenge lábakon álló gazdaság ugyanis a forrásabszorpciók képessége is negatív hatással lett volna. Kijelenthető, hogy a régió a területi operatív programokban rendelkezésre álló európai uniós forrásait relatíve jól használta fel. A régióközpont Székesfehérvár nem szívták el aránytalanul nagy részét a területi forrásoknak, ez által a területi kohéziós célkitűzések nem sérültek a forrásallokáció során. Összességében elmondható, hogy a régióban felhasznált

uniós források nem kizárólag a hiányzó és / vagy elavult infrastruktúrák pótlására irányultak. Ezzel szemben hozzájárultak a versenyképességi és gazdaságfejlesztési célkitűzések megvalósulásához is. A rendelkezésre álló források jelentős részét szívták fel az olyan beruházások, amelyek közvetlenül is hozzájárulnak a gazdaság élénkítéséhez, befektetők városba vonzásához, a már meglévők megtartásához. A nem gazdaságélénkítést célzó programok keretében végrehajtott infrastruktúrafejlesztések beruházások közvetlen gazdaságfejlesztési jelentősége ugyan elhanyagolható, azonban ezekből a forrásokból újultak meg a régió városi, humán és közszféra elemei.

Ugyanakkor az egészségesnek tűnő gazdaság, magas szintű foglalkoztatottság, és a relatíve sikeres uniós forrásfelhasználás nem járt együtt a Közép-Dunántúl régió versenyképességének és innovativitásának növekedésével. Félrevezető lenne a hazai viszonylatban kedvező makrogazdasági mutatókból kiindulni, nemzetközi viszonylatban ugyanis továbbra is csak a rangsor vége fele található a régió, mind a versenyképességi, mind az innovációs mutatók tekintetében, messze lemaradva az uniós átlagtól. Az uniós forrásoktól való függés a régió versenyképessége ellen ható folyamatokat indít el. A vállalkozások kockázatvállalási hajlandósága alacsony, az „ingyen pénz” pazarló költségvetésű projektek megvalósulását eredményezi. Továbbra is alacsony a régió gazdaságát meghatározó multinacionális vállalatok helyi beágyazottsága, a kkv-k csak korlátozottan jelennek meg beszállítóként, ha megjelennek, akkor is csak igen alacsony a hozzáadott értékkel. Alacsony a K+F ráfordítások aránya mind a magán, mind az állami szférában, és összességében nemzetközi összehasonlításban kedvezőtlenek a régió innovációs mutatói. A hosszú távú stabilitáshoz szükséges a régió tudásintenzív ágazatainak fejlesztése, a nagyvállalatok helyi beágyazottságának erősítése és a kkv-k innovációs potenciáljának növelése.

PÁSZTOR ENDRE

Irodalom

BARÁTH Gabriella - MOLNÁR Balázs - SZÉPVÖLGYI Ákos (2001) A külföldi működőtőke szerepe a Közép-Dunántúl átalakuló gazdaságában. Tér és Társadalom, 15. évf. 2. sz. 183–200.

NEMZETI FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉG (2013a): Városhálózati hatásértékelés. Budapest.

EURÓPAI BIZOTTSÁG (2016): A MAGYAR KUTATÁSI ÉS INNOVÁCIÓS RENDSZERRŐL SZÓLÓ SZAKÉRTŐI ÉRTÉKELÉS (PEERREVIEW). BRÜSSZEL
fDi (2018): European Cities and Regions of the Future 2018/19 – Cities. fDi Intelligence Magazine, február/március, <https://www.fdiintelligence.com/content/download/71341/2038156/file/fDi%20European%20Cities%20and%20Regions%20of%20the%20Future%202018:19.pdf>.

Gazdaságfejlesztési és innovációs operatív program (2014): <https://www.palyazat.gov.hu/node/56577#>. Letöltve: 2020.10.08

KPMG (2017): A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007–2013-as programozási időszak vonatkozásában. KPMG Tanácsadó Kft., Budapest, https://www.palyazat.gov.hu/magyarorszagi_europai_unios_forrasok_elemzese.

KUKELY György (2008): A külföldi működőtőke-beruházások hatása az ipar területi folyamataira Magyarországon, különös tekintettel a delokalizációra. Doktori értekezés. ELTE, Természettudományi Kar, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Budapest.

Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra (2014): <https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=52032>. Letöltve: 2020.02.01

MOLNÁR Ernő - DÉZSI Gyula - LENGYEL István - KOZMA Gábor (2018): Vidéki nagyvárosaink gazdaságának összehasonlító elemzése. Területi Statisztika, 58. évf. 6. sz. 610–637.

NAGY Sándor Gyula (2008): Az európai uniós támogatások hatékonyságának mérése. Hatékonyság és hatásosság az európai uniós támogatások felhasználásánál 2004 és 2006 között Magyarországon az első Nemzeti Fejlesztési Terv keretében. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.

PÁSZTOR Endre (2019): Hazai Kutatás, Fejlesztés és Innováció Fő Problémái és Finanszírozása. Comitatus: Önkormányzati Szemle, 59-72

SZÁZADVÉG GAZDASÁGKUTATÓ ZRT., (2016): Regionális operatív programok 2007–2013-as forrásfelhasználásának területi elemzése. Budapest.

SZÉPVÖLGYI Ákos (2006): A tudásközzvetítés és -felhasználás helyi hálózatai a Közép-Dunántúlon. Tér és Társadalom 20. évf. 4. sz. 145–159.

Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (2014): <https://www.palyazat.gov.hu/doc/4384>. Letöltve: 2020.10.08

Abstract

The aim of the study is to present the competitiveness characteristics and innovation potential of the Central Transdanubia region and to examine whether these have changed significantly as a result of the European Union's territorial resources or not. The first part of the study analyses the socio-economic characteristics of the Central Transdanubia region, from the point of view of competitiveness and innovation, based on the relevant literature and macroeconomic data. The study was carried out by analysing complex indicators that combine many sub-indicators, which are suitable for quantifying the innovation performance and competitiveness characteristics of a country or region. As the formation of the complex indicators and the measurement of their sub-indicators were based on a uniform, international methodology, they are suitable for the comparative analysis of different territorial units. The second half of the study is a support allocation analysis that examines the characteristics of the cohesion territorial supports. We are looking for the answer to the question of whether the resources used within the framework of the territorial programmes have an impact on the innovation performance and competitiveness of the Central Transdanubia region. The study covers two budget periods: the 2007-2013 period, which has already been closed, and the current 2014-2020 budget period. The main conclusion of the study is that the region's good macroeconomic data (high employment, growing GDP) and high absorption rates are not reflected in either the competitiveness or innovation performance. Long-term stability requires the development of knowledge-intensive sectors in the region, strengthening the local embeddedness of large companies and increasing the innovation potential of SMEs.

Key words: support allocation, competitiveness, innovation

Jegyzetek

1. Az Eurostat által kifejlesztett egész Európát lefedő rendszer, Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS, Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája)

2. 1. institutions (intézmények), 2. macroeconomic stability (makroökonómiai stabilitás), 3. infrascruture (infrastruktúra), 4. health (egészség), 5. basic education (közoktatás), 6. (higher education and life long learning (felsőfo-

kú oktatás és élethosszig tartó tanulás), 7. labour market efficiency (munkaerőpiaci hatékonyság), 8. maket size (piacméret), 9. technological readiness (technológiai felkészültség); 10 business sophistication (üzleti kifinomultság); 11 innovation (innováció). A 11 kategória 3 alindexben csoportosítja a mutatókat: basic sub-index (alap alindex, 1-5); efficiency sub-index (hatékonysági alindex, 6-8); innovation sub-index (innováció alindex, 9-11).

Adózói magatartás, mint a versenyképesség egyik faktora

A területi versenyképességet befolyásoló tényezőket évek óta sok szerző vizsgálja. A kutatások eredményei több fontos faktort is meghatároznak különböző szempontok szerint. Az elemzések egyik vetülete az, hogy az adózásnak kiemelkedő szerepe van. A hatás mértéke egyértelműen függ attól, hogy milyen az egyes területi egységek adómorálja. Jelen tanulmányban az ÁFA-rés nemzetközi elemzése kapcsán bemutatásra kerül az egyes országok versenyképessége. Igazolásra kerül az is, hogy az ÁFA-rés, a jólét és iskolázottság között szoros összefüggés mutatkozik, így regionális ÁFA-rés adatok hiányában is lehet következtetni hazánk regionális szintű adózói magatartására. A kutatás arra fókuszál, hogy az Európai Unió Bizottsága által közzétett adatok alapján ökonometria módszerrel is alátámassza az adózói magatartásra befolyással bíró legfontosabb tényezőket.

A 20. század végétől a területi egységek versenyképességének mérése egyre inkább előtérbe került. Ennek oka a kontinensek és az országok közötti kapcsolatokban bekövetkezett nagymértékű változások. A globalizáció egyúttal globális versenyt jelent, és a versenyben résztvevő országok sikerességét a versenyképesség írja le.

A versenyképességi szemlélet az elmúlt évtizedekben különösen elterjedt és a kohéziós politika is a régiók versenyképességének javítását tűzte ki célul. A versenyképesség tulajdonképpen a Maastrichti Szerződés (1992) óta kulcsfogalommá vált az Európai Unióban.

A versenyképesség fogalma

A versenyképesség a területi kutatásokban is központi fogalommá vált annak ellenére, hogy nagyon nehezen meghatározható definícióról van szó. Valójában a versenyképesség olyan pozíciószerezést jelent, amely jövedelmezőség és piaci részesedés növekedést, valamint üzleti versenyben való sikerességet takar (Horváth, 2001). Több szakmai vitát követően az OECD három szempontra (gyakorlatias, tökefejlesztési és környezeti) támaszkodva alkotta meg a versenyképesség általános fogalmát: „A vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas tényezőjövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint létrehozására egy fenntartható bázison, miközben a nemzetközi versenynek tartósan ki vannak téve” (OECD, 1997). A versenyképesség ezen értelmezése nemzetek feletti régiókra is kiterjeszthető. A kiterjesztett fogalom a foglalkoztatottsági és a jövedelmi szintekre helyezi a hangsúlyt, amelyek alapján az a területi egység mondható versenyképessé, amely magas foglalkoztatottsági és jövedelmi szinttel rendelkezik.

Gazdaságpolitikai értelemben az egyes vállalatok, ipari/ágazatok versenyképességét értik versenyképesség alatt, azonban a releváns szakirodalom többféle megközelítési módot is használ a versenyképesség leírására. A keresleti és kínálati oldal versenyképességének vizsgálatára irányuló metodika szerint a keresleti (piaci) oldalon a hasonló és magas fejlettségű gazdaságok közötti kereskedelem kibontakozásának van nagy jelentősége, míg a kínálati (termelési) oldalon a nyereség illetve a piaci részesedés növelését segítő minél alacsonyabb fajlagos költségek állnak (Török, 1996). A másik elmélet a nemzetek, ágazatok és vállalatok abszolút, illetve komparatív előnyeiből indul ki.

Közgazdasági értelemben a versenyképesség az endogén gazdasági növekedést és annak meghatározó tényezőit jelenti globális verseny feltételei között, három fő területen (Dunford et al, 2001):

A munkavállalók versenye a munkahelyekért.

A vállalatok versenye az erőforrásokért, a piaci részesedésért és a profitért.

A területi egységek versenye alatt a városok, régiók és országok közötti verseny értendő, amelynek célja a lakosság jólétének az életszínvonalának emelése (Siebert, 2000; Molnár-Molnárné Barina, 2019).

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy a versenyképesség legfontosabb három eleme a piaci versenyben történő helytállás, valamint a relatíve magas jövedelmi és foglalkoztatottsági szint létrehozására való képesség. Mindeközben a versenyképesség hordozói (vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek, nemzetek feletti régiók) a nemzetközi (globális) versenynek vannak kitéve (Molnár-M. Barina, 2018; Péter et al, 2015).

A területi versenyképesség és mérése

Az Európai Unió a régiók versenyképességének javítását tartja a kohézió leghatékonyabb eszközének. A fogalom tisztázása közel húsz évig tartott, amely időszak alatt szakmai megközelítésben legfőképpen arról folyt a vita, hogy az országok, illetve a régiók tekintetében egyáltalán lehet-e értelmezni a területi versenyt, és ha igen, akkor azt milyen módon lehet jellemezni (Süli-Zakar, 2003).

Az 1993. évi Delors-jelentés (Fehér Könyv) leszögezi, hogy *egy régió vagy ország akkor lesz tartósan versenyképes, ha magas gazdasági növekedés mellett elegendő munkahelyet tud biztosítani* (CEC, 1993). Mindebből az látszik, hogy a regionális versenyképesség tulajdonképpen a nemzeti szintű versenyképességi fogalom leképezése regionális szintre. A régióknak ez a képessége teszi lehetővé a magas és növekvő életszínvonal, foglalkoztatási és jövedelmi szint kialakulását az éles régiók között és a világpiaci versenyben. A regionális versenyképesség legfontosabb faktorainak a gazdasági növekedést, az infrastruktúrát, a humán erőforrások fejlettségét, az erős tökevonzó képességet, a kutatás és fejlesztés magas színvonalát, a KKV-k növekvő szerepét, a munkahelyteremtés intenzitását, a

domináns iparágak fejlesztéséhez szükséges személyi és tárgyi erőforrások meglétét, valamint a tudás és az innovációs képesség folyamatos növekedését tekintjük.

Az egy lakosra jutó GDP-vel nemcsak a régiókban keletkező jövedelmek nagyságát mérjük, hanem ezen keresztül fejezzük ki a régiók versenyképességét is. A Lengyel-féle fogalomban meghatározott két fő kategória (jövedelem, foglalkoztatottság) között kimutatható egy olyan kapcsolat, amely alapján az egy főre jutó GDP az alábbi három részre bontható fel (triadikus felbontás) (Lengyel, 2003):

$$\frac{\text{GDP}}{\text{lakónépesség}} = \frac{\text{GDP}}{\text{foglalkoztatottak}} \cdot \frac{\text{foglalkoztatottak}}{\text{munkaképes korúak}} \cdot \frac{\text{munkaképes korúak}}{\text{lakónépesség}}$$

Az egy főre jutó GDP napjainkban a leginkább elfogadott gazdasági jelzőszám és alkalmas a fejlettség jellemzésére, amely magyarázza a területi kutatásokban történő alkalmazását is. A mutatószám fontosságát jelzi az is, hogy az Európai Unió regionális politikája az egyes tagállamok GDP alapján meghatározott fejlettségéhez igazodik (1. táblázat).

1. táblázat: A régiók fejlettségi szintjének besorolása a GDP %-ában, 2014 és 2020 között¹

Régiók fejlettsége	GDP mértéke
kevésbé fejlett régiók	<EU átlag 75%-a
átmeneti régiók	EU átlag 75-90%-a
fejlettebb régiók	>EU átlag 90%-a

Forrás: Regional Policy, 2014.

A regionális versenyképesség módszere gyakorlatilag bármely NUTS szintű területi egységek között mérhető. A továbbiakban a szerzők a területi versenyképesség mérőszámának az egy főre jutó GDP-t tekintik.²

Az adórendszer, mint a versenyképesség egyik faktora

Az Állami Számvevőszék által folytatott kutatások a versenyképesség javításának legfontosabb tényezőit öt csoportra osztják:

- államháztartás helyzete
- adózás

- oktatás
- kutatásfejlesztés
- politikai-kormányzati tevékenység
(Vörös, 2011).

Az adóztatás és adózás számos területen keresztül hat a versenyképességre, illetve annak elemének alakulására. Az adózás oldaláról megközelítve a versenyképesség kapcsán először azt kell tisztázni, hogy az adott országra jellemző adózási klíma összességében véve hogyan támogatja vagy gátolja a nemzetgazdaság versenyképességének növekedését. Természetesen ezt az összetett és indirekt kapcsolatot nem lehet csupán az általános adóterhek és adókulcsok alakulásával magyarázni. Vörös (2011) vizsgálatában kétséget kizáróan igazolta, hogy az EU tagállamok közül a legalacsonyabb adóterheléssel rendelkező országok nem feltétlenül bizonyulnak a legversenyképesebbnek, ugyanakkor a versenyképességi rangsorban előkelő helyen szereplő nemzetgazdaságok adóterhelése valójában igen magas is lehet bizonyos országokban, ezért az adóterhelés és gazdasági versenyképesség alapján képezhető országcsoportok halmazai közel sincsenek tökéletes átfedésben egymással. Ennek minden bizonnyal az lehet az oka, hogy a versenyképességet meghatározó tényezőknek nem csak együttvéve és globálisan, hanem önmagukban is versenyképeseknek kell lenniük. Ez az adózás és adóztatás szempontjából azt jelenti, hogy a teljes adórendszer és annak minden alkotóeleme, így az adónemek, az általános és kedvezményes adókulcsok, az adóigazgatási eljárás és nem utolsósorban az adózási szakterületen érdekelt szakemberek naprakész, magabiztos tudása alapkövetelmény a versenyképesség és ezen belül is az (adó) versenyképesség növeléséhez.

Az adóigazgatás és rajta keresztül az adóhatóságok létfontosságú szerepet játszanak az egyes országok társadalmi-gazdasági kohéziójának biztosításában, a nemzetgazdaság versenyképességének növelésében, emiatt fontos kérdés, hogy miként fogják kezelni a globalizált környezetben és a világban bekövetkező változásokat, ahol az adóinfrastruktúrák fejlődése az elmúlt néhány évben, különösen a digitalizációnak köszönhetően minden eddiginél több változást generált. A társadalom és gazdaság egésze számára fontos kérdéskörrel van szó, mivel az összes szereplő

alapvetően a tisztességes, hatékony és fenntartható adóinfrastruktúra létrehozásában érdekelt. A külső és belső körülményeknek köszönhetően az intenzíven változó hazai, valamint nemzetközi gazdasági és adózási környezetben a nemzeti adóhatóságok legfontosabb célkitűzése, hogy a kijelölt adóztatási célok a jogalkotó által megfogalmazott kereteken belül ésszerű és hatékony erőforrás-felhasználás mellett a legoptimálisabban teljesülhessenek. Az adóztatás hatékonysága leginkább a gazdaság általános állapotától, a társadalom adózással kapcsolatos együttműködő készségétől, valamint a vállalkozások és háztartások adófizetési hajlandóságától függ első sorban. A nemzeti adóhivatalok az elmúlt évtized technológiai vívmányai és a 2008-as pénzügyi-gazdasági világválság következtében megváltozott viszonyok miatt azonban új típusú kihívásokkal találták szemben magukat. Az közelmúltban az Európai Unió adópolitikájának - és általában véve a tagállamok nemzeti adóhivatalainak - egyik központi feladatává a káros adókijátszás, adókikerülés, valamint a legalább ennyire ártalmas agresszív adótervezés és adóverseny elleni harc vált. Könnyen belátható, hogy szintisztán adminisztratív eszközökkel és az adóhivatali erő demonstrálásával önmagában nem lehet az adózói közönséget a jogalkotó szempontjából makulátlan adózói morál felé terelgetni, majd ezen keresztül a szürke és fekete gazdaságot hatékonyan visszaszorítani. Belátható, hogy a monstre hivatali fellépés az eredeti szándékot egy pont után ellehetetlenítve a vállalkozói kedvre, az adóbevételek alakulására, majd áttételesen versenyképességre és a nemzetgazdaságra is negatívan hatva erősen kontraproduktívvá válhat. Nemzetközi példák igazolják, hogy sikeresebb lehet egy olyan adópolitika, ahol a gazdaság felerősítése első sorban az adózók támogatásán és a helyes adómagatartás megtalálásának ösztönzésén alapul, mellőzve a büntető és az adókikerülés ismétlését agresszívan megtorló gyakorlatokat. Az elmúlt évek adóhivatali ellenőrzéseinek egyik legfontosabb tanulsága, hogy a vizsgálatok során feltárt adózói hibák túlnyomó része az úgynevezett véltlen hiba kapcsán és nem pedig tudatos és opportunista döntés, azaz szándékos adókikerülés vagy adórövidítés következményeként fordul elő.

A különböző adónemekből befolyt adók nagysága hatással van az ország gazdasági versenyképességére, így ezen keresztül szükségszerűen hatással kell, hogy legyen a területi versenyképességre. A versenyképességet olyan adórendszer tudja erősíteni, amely a gazdaság kifehéredését és a befektetések növekedését szolgálja (*vdz.hu*). *Herich (2018)* szerint a jó adórendszer egyszerű, semleges, igazságos, konzisztens, stabil és jól kiszámítható:

- *egyszerű*, mert könnyedén áttekinthető, értelmezhető, bevezetése olcsó;
- *semleges*, mert nem befolyásolja a gazdaság működését, a vállalkozások és magánszemélyek, általában véve a gazdálkodó szervezetek gazdasági jellegű döntéseit;
- *igazságos*, mert a megkülönböztetés az adózói teherviselő-képességen alapszik és ennek megfelelően adóztat;
- *konzisztens*, mert hasonlít a nemzetközi partnerek adórendszerével;
- *stabil és kiszámítható*, mert csak ritkán változik, illetve ha változik, akkor az adózói közönség számára jól követhető a változás iránya és dinamikája.

Ugyanakkor feltétlenül meg kell jegyezni, hogy az adózás területén legalább ennyire fontos a hatékony működés megvalósulása, az egyértelműség, a rugalmasság és a költséghatékonyság érvényesülése.

Az adók alapvetően négy funkciót töltenek be. Forrást, azaz fedezetet biztosítanak a közjavak előállításához, arányosítási hatásukkal lényegében mérséklék a jövedelmi egyenlőtlenségeket, valamint segítenek a gazdasági ciklusok kontrollálásában, egyben befolyásoló szereppel bírnak a gazdaság folyamataira (*Samuelson-Nordhaus, 1985*). Számos nemzetközi példával (Svédország, Dánia, Finnország) egyezően a magyar adóhivatal az elmúlt évek gyakorlati tapasztalataiból kiindulva prioritásként kezeli azt a tájékoztató tevékenységet, amely által az adófizetőkkel megértetik és elfogadtatják az adófizetés szükségességét és pozitív társadalmi hatásait. E tevékenység során el a cél az, hogy az adózó önkéntesen mozduljon el az adózási szempontból „megfelelni akarás” irányába, ennek pedig talán leghatékonyabb eszköze a közvetlen kapcsolat, valamint *Job és Reinhardt (2003)*, *Tyler (2001)* és *Wenzel (2006)* szerint a bizalom kialakítása az adóhatóság és adófizetők között. Az adózói közönség jelentős

része a technológia adta lehetőségekkel élve mára jól ismeri a jogait és azok, akik ténylegesen megkapják az egyébként elvárható tisztességes bánásmódot és méltányos eljárást a hivatali szervek és hivatalnokok részéről, azok természetesen inkább hajlandók megfelelni mind az általános hatósági elvárásoknak, mind a személyes kapcsolat során és a konkrét ügyek kapcsán egyaránt.

Jól működnek azok az adóhatósági stratégiák, amelyek az állammal való adózói azonosulást és az adófizetők közé tartozást állítják a középpontba (*Wenzel, 2002*). Egyéni szinten a kölcsönös elfogadás és megértés javítja az adózási hajlandóságot (*Job és Reinhardt, 2003; Tyler, 2001; Wenzel, 2006*). Az adóhatóságokkal való egyéni együttműködés sikeresebbé válik a személyes kontaktus kialakításával, ami hosszú távon szintén javítja az adózói megfelelést (*Wenzel, 2002*). Mindezek azt eredményezik, hogy az egyének nagyobb valószínűséggel tesznek eleget adófizetési kötelezettségeiknek, ha tudják, mások is tisztességes adófizetők, valamint ismerik az állami adóbevételek felhasználásának mikéntjét és célját a közösség javára (*Feld et. al, 2007*). A szándékos adóelkerülés túlmutat a közgazdaságtan hagyományos vizsgálati körén, számos gazdaságpszichológiai és gazdaságpszichológiai tényezőt lehetőséges a jelenség kapcsán azonosítani (*Papanek, 2003*). Egyes kutatók úgy értékelik, hogy az adómorál javításában a legmegfelelőbb eszköz az ellenőrzések szigorítása, ezek gyakoriságának növelése és adóbírságok kiszabása, más tanulmányok ugyanakkor arról számolnak be, hogy az adóhatósági szigor emelkedése épp ellentétes hatást gyakorol az adózói magatartásra, mint az kívánatos lenne (*Fischer - Wartick - Mark, 1992; Andreoni - Feinstein, 1998*).

Az adózói morál egyik leglényegesebb befolyásoló tényezője az adózási rendszer és az adózási mechanizmus ismerete. Az adójog meglehetősen összetett és bonyolult, számos egyedi adózási kifejezés nehezíti a megértését (*McKerchar, 2001*). Vizsgálataiban *Lewis (1982)* arra jutott, hogy a brit adójog megértéséhez és az abban történő megfelelő eligazodáshoz legalább 13 éves oktatásban való részvételle van szükség. Így nem meglepő módon az adózói közönség jelentős hányada nem érti, vagy csak részben érti az adótörvényeket, ugyanakkor érzékeli a szubjektív adózási tudás gyenge megítélését (*Schmölders, 1960; Roberts et*

al., 1994), valamint az adózási kérdésekben való tájékozatlanságát, ami végül jelentős bizonytalanságot és nem utolsó sorban bizalmatlanságot eredményez az adóügyeiben (Sakurai - Braithwaite, 2003; Niemiowski et al., 2002).

Niemiowski és kutatócsoportja (2002) hasonló eredményekre jutott: úgy mérték, hogy az adótörvények nem ismerete adózói bizalmatlansághoz vezet és negatív hozzáállást idéz elő, ezzel szemben az adóügyeiben való jó tájékozottság korrelál az adózással kapcsolatos pozitív magatartással. A társadalom szempontjából mind az adóelkerülés mind az adókijátszás negatív következményekkel járnak, ugyanakkor az egyén, mint adózó már másképp értékeli ezeket a cselekményeket.

A témával foglalkozó szerzők szerint (lásd például Braithwaite, 2003; Kirchler, 2007. munkáit) a szándékos adóelkerülés vagy adórövidítés motiváló tényezői tekintetében általában a társadalmi normák kedvezőtlen irányú változása, a közösségi és egyéni érdekek alapvető és hangsúlyos ütközése, valamint a társadalom többi tagjának előnytelen adómorálja, ezen belül is kiemelten az adócsalás helytelen erkölcsi megítélése áll a háttérben. Számos adózó erősen alulmotivált a helyes adózói magatartás megtalálásában (és megtartásában), tekintettel arra, hogy rossz vagy legalábbis nem pontos információi állnak rendelkezésére az általa befizetett adó felhasználásának céljáról és helyéről. Az adózó gyakorta egyáltalán nincs tisztában azzal, hogy az adófizetők által a központi költségvetésbe (vagy helyi adók esetében a helyi önkormányzat költségvetésébe) befizetett adó valójában mire is kerül elköltésre. Egyszerű gondolat kísérettel hamar belátható, hogy az adózó számára így előbb vagy utóbb megkérdőjeleződik az adózás szükségessége és a rendszer működésének létjogosultsága, ami tulajdonképpen egy rosszul észlelt igazságtalanságra és erős alulinformáltságra alapozódik.

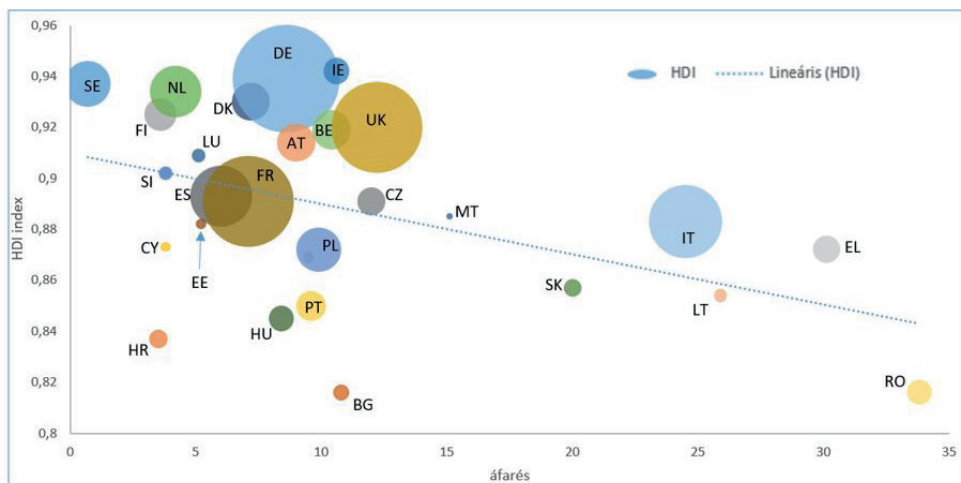
A potenciálisan beszedhető és ténylegesen beszedett forgalmi adó

Az ÁFA-rés a becsült adóalap alapján elvben beszedhető és ténylegesen beszedett általános forgalmi adó százalékos arányát fejezi ki. Az Európai Unió tagállamai hozzáadott érték

adó (HÉA) különbözetének alakulására adott becslések alapvetően a tagállamok között jelen levő különbségeket mutatják meg főként az adókikerülés, a hivatalos szervek adóbeszedése, azaz az adóigazgatás hatékonysága, valamint a vállalati fizetéseképtelenség és csődök vonatkozásában. Áttételesen ugyan, de az ÁFA-rés alakulása egyfajta jelzést is ad tehát az adóhatóságok teljesítményéről, ugyanakkor nem szabad önmagában értelmezni és elszigetelt módon vizsgálni annak alakulását, tekintettel arra, hogy a nemzetgazdaság egyedi jellemzői, fejlődésének alakulása, esetleges gazdasági krízisek és számos más tényező is hatást gyakorolhat a forgalmi adó rés alakulására.

Az EU 28 tagállamok átlagos ÁFA-rése 9,2% volt 2018-ban, ez 1,7 százalékpontos újabb átlagos javulás az előző évi adatokhoz képest, ami szépen beleilleszkedik a korábbi évek trendjébe. A tagállamok vonatkozásában azonban meglehetősen nagy a szórás az ÁFA-rés alakulása tekintetében. Svédország esetében az adatok 0,7 százalékos arányt mutatnak a potenciálisan beszedhető általános forgalmi adó és a ténylegesen beszedett ÁFA vonatkozásában, ami nemzetgazdasági szinten – főként annak méretének köszönhetően – tulajdonképpen abszolút és relatív értelemben is elhanyagolható mértékűnek számít (306 millió euró). A svéd példa azt mutatja, hogy az ország esetében a potenciálisan beszedhető és ténylegesen beszedett általános forgalmi adó közel megegyezik, azaz az adóalanyok hiánytalanul bevallják és maradéktalanul megfizetik a költségvetés részére az áfát, az adózói morál abszolút közel áll a tökéleteshez és az adózók az adó nem tekintetében teljes mértékig jogkövetőnek bizonyulnak (feltételezve, hogy a hivatalos szervek statisztikai adatgyűjtése pontos és megbízható). Ugyanebben az időszakra vonatkoztatva Románia (33,8%), Görögország (30,1%), Litvánia (25,9%), Olaszország (24,5%) és Szlovákia (20%) ÁFA-rése a tagállamok közül a legmagasabb. Súlyosbítja a helyzet megítélését, hogy Románia, Litvánia és Olaszország esetében ez az arány az előző időszakhoz képest nem mutat javulást, ugyanakkor a többi tagállam tekintetében alapvetően trendszerűen csökken az ÁFA-rés az elmúlt hét év tekintetében. Az 1. számú ábra az ÁFA-rés és a születéskor várható élettartam, az

**1. számú ábra: Az ÁFA-rés (%) és HDI-index alakulása az EU 28 tagállamában (2018).
(buborékok mérete = ténylegesen beszedett ÁFA)**

Forrás: Európai Bizottság adatai alapján saját szerkesztésű ábra

iskolázottság és az életszínvonal mutatói alapján képzett humán fejlettségi mutató (HDI-index) alakulását mutatja 2018-ra vonatkozóan a 28 EU-s tagállam esetében.

A nagymértékben eltérő (pozitív és negatív irányú) értékeknek valószínűsíthetően az az oka, hogy az adott országban a jövedelmi helyzeten és iskolázottságon kívül más tényezők is (pl. alacsony hatósági ellenőrzési kockázat, elhanyagolható jogkövetkezmények, történelmi beidegződések, stb.) jelentős befolyásoló szereppel bírnak az elvben beszedhető és ténylegesen beszedett forgalmi adó alakulására.

Olaszország HDI-indexe az erős középmezőnyben helyezkedik el, ugyanakkor ÁFA-rése rendkívül magas, 24 százalékpont feletti, azaz a viszonylag magas humán fejlettségi mutatóval rendelkező országban az adózók az általános forgalmi adó közel negyedét nem fizetik meg a költségvetés számára. Hasonló helyzetet lehet azonosítani Románia, Litvánia és Szlovákia vonatkozásában, azonban a kapott eredmények alapján azonosító néhány ellenpélda is: Ciprus, Horvátország esetében a HDI index szintén a középmezőnyben található, azonban az ÁFA-rés mértéke szinte elhanyagolható, azaz az adózók jogkövető magatartása és adómorálja kiemelkedő.

Magyarország helyzete rendkívül sokat javult abban a tekintetben, hogy 2013 óta, főként az online pénztárgépek bevezetésével, a számlaadat szolgáltatás kiterjesztésével, a közúti áru fuvarozás hatékonyabb ellenőrzésével a jogalkotó a gazdaság kifehéritésére tett törekvéseit nagyban erősítette. A Nemzeti Adó és Vámhivatal éves közlönye szerint (*NAV Bulletin, 2019*) a költségvetés számára a legnagyobb kárt régmúlta visszatekintve az áfarövidítésre specializálódott csoportok okozzák. Az összes folyamatban levő bűncselekmény csupán csak 10%-a köthető bűnelkövetői körökhöz, ugyanakkor az összes esetből adódó kárösszeg közel 80 százaléka ezen csoportok tevékenysége kapcsán keletkezik.

A szerző feltételezése szerint egy adott nemzetgazdaságban az ÁFA-rés alakulásának és az adózói közönség életszínvonalának, valamint oktatásban való részvételének (az iskolában eltöltött évek számának) alakulása között van kimutatható kapcsolat. Racionális gondolatmenet szerint az ÁFA be nem fizetésére (eltitkolására) annak az adózói közönségnek van nagyobb indíttatása, amely szerényebb jövedelmi szinten él, ezzel is remélve anyagi helyzetének javulását, vagyoni gyarapodását, vállalva az esetleges adóhatósági ellenőrzés kockázatát és az azzal járó jogkövetkezményeket. Valószínűsíthető a kapcsolat az is-

kolázottság (azaz az iskolában eltöltött évek száma) és az ÁFA-rés alakulása között is, tekintettel arra, hogy a gyengén vagy aluliskolázott adózó számára az adójogszabályokban való eligazodás nehézkes, különös tekintettel az ÁFA uniós és tagállami szabályozási kérdéseire

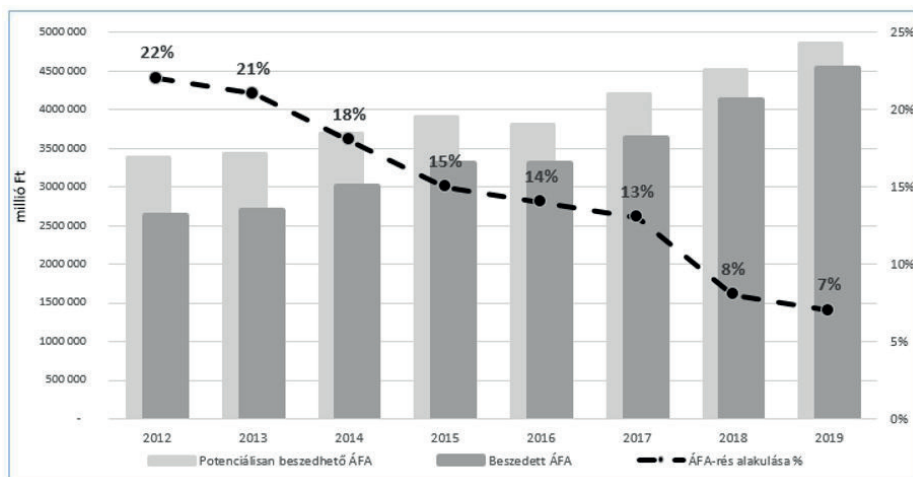
Vizsgálatomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a 28 uniós tagállam 2018-as évre vonatkozó ÁFA-rés alakulása és az adott tagállam Human Development Index (HDI) értékei között azonosítható-e kapcsolat.

Ökonometria vizsgálat alapján a korrelációs együttható ($korr = -0,45$) közepes korrelációt, ténylegesen kimutatható kapcsolatot mutatott $p = 0,05$ szignifikancia szint mellett, amit úgy értelmezhetünk, hogy a 28 uniós tagállami mintán minél magasabb humán fejlettségi mutatóval rendelkezik az adott ország, annál alacsonyabb a potenciálisan beszedhető ÁFA és a ténylegesen beszedett ÁFA aránya, tehát a magasabb jövedelmi szinten élő és jól iskolázott adózók kevésbé hajlamosak az ÁFA eltitkolására és be nem fizetésére. Ugyanezen a mintán az öt legnagyobb és öt legkisebb ÁFA-réssel rendelkező tagállam vonatkozásában a korrelációs együttható $korr = -0,61$ ($p = 0,05$) értéket adott, ami még erősebb negatív

irányú kapcsolatot mutat a tagállami HDI és az ÁFA-rés tekintetben. Magyarország esetében a 2012 és 2019 évek között eltelt időszakban 15 százalékpontos csökkenés azonosítható az ÁFA-rés alakulásában (2. számú ábra), ami a 2012-es évtől szakaszonként bevezetett adópolitikai intézkedések következményeként a következő években tovább mérséklődhet.

Az Európai Unió előrejelzése szerint az ÁFA-rés 2020-ban az EU28 tagállamok tekintetében hosszú és csökkentő tendenciát mutató periódus után várhatóan 4,1%-kal növekszik az előző időszakhoz képest, reálértéken számítva meghaladja a 164 Mrd eurót (*ec.europa.eu*, 2021). Ezen túl a pandémia okozta gazdasági visszaesés, a fogyasztás csökkenése, a vállalati csődök és az adóalanyok fizetési képtelensége az uniós tagállamok ÁFA bevételeit is zsugorítja némiképp. Ezért különösen nagy figyelmet kell fordítaniuk a kormányoknak a megfelelő adózási környezet kialakítására és fenntartására, a nemzeti adórendszerek működésének javítására, a tagállami adóhatóságok hatékonyabb adóbeszedésére, ezáltal is elejét véve a szándékos és túlburjánzó adóelkerülésnek, áttételes módon a versenyképesség csökkenésének.

2. számú ábra: A potenciálisan beszedhető és ténylegesen beszedett ÁFA (ÁFA-rés) alakulása (millió Ft) és százalékos változása Magyarországon (2012-2019)

Forrás: Európai Bizottság adatai alapján saját szerkesztésű ábra

Egységes, kiforrott és mindenütt bevált stratégia az ÁFA-rés csökkentésére nem létezik, de talán nem is szükséges az erre vonatkozó átfogó és feszes keretrendszer megalkotása és annak gyakorlati alkalmazása. A tagállamoknak nemzeti szinten eltérő és egyedi stratégiák alkalmazásával az évente kieső forgalmiadó bevételek mérséklésére kell törekedniük, biztosítva a központi költségvetés bevételeinek növelését. Hazai példán keresztül jól érzékelhető, hogy viszonylag rövid távon is már lehetséges jogkövető magatartásra ösztönözni az adózói közönséget, amihez a hivatalos szervezetek az adórendszerek modernizálását is előtérbe kell helyezni a versenyképesség növelése érdekében. Ehhez kiváló eszköz a digitalizáció, melynek előnyeit kiaknázva és az informatika fejlődését felhasználva kell a kínálatozó lehetőségek széles tárházát felsorakoztatni és a gyakorlatban jól működtetni.

Összegzés

Az elemzés alapját képező ÁFA-rés alakulását befolyásoló tényezők, a versenyképességet alakító elemek, a humán fejlettségi mutatók alakulása, illetve ezek egymásra gyakorolt hatása kiegészítve az egyes országok további egyedi jellemzőivel, mint például adott társadalomra jellemző, adózási hajlandóságot (adómorált) meghatározó pszichológiai és szociális tényezők a különféle ország, illetve régiós környezetben más és más eredményt adhatnak. Emiatt egységes recept nem létezik az ÁFA-rés csökkentésére, ezáltal is a versenyképesség növelésére, legfeljebb bevált eljárási technikákat, legjobb gyakorlatokat érdemes a tagállamoknak egymás példáján keresztül megfontoltan átvenniük, mindenekelőtt azonban törekedni kell arra, hogy a változás indukálta hatások ne rontsák az adózók együttműködési hajlandóságát.

A HDI magyarországi rangsora szerint a jólét a Közép-magyarországi régióban a legnagyobb. Nyugat-Dunántúl és Közép-Dunántúl a HDI szempontjából is fejlett régióknak számítanak, a rangsort pedig a Dél-alföldi, a Dél-dunántúli és az Észak-alföldi régió zárja. A korreláció-analízis eredménye szerint a magasabb jólét kisebb adórést feltételez. Ennek alapján a HDI hazai rangsora

is arra utal, hogy feltételezhetőleg az Észak-alföldi régióban a legnagyobb az adórés. Természetesen ezen feltételezés igazolására további kutatásokra van szükség, a szerző jövőbeni célja, hogy hard adatok segítségével, statisztikai elemzésekkel erre bizonyosságot leljen.

FEHÉR HELGA

Irodalomjegyzék

- ANDREONI J. - ERARD B., - FEINSTEIN J. S. (1998): Tax Compliance. *Journal of Economic Literature*. 36(2):818-860.
- AXELROD, R. M. (1984): *The Evolution of Cooperation*. New York, Basic Books.
- BRAITHWAITE, V. (2003): *Dancing with Tax Authorities: Motivational Postures and Non-Compliant Actions*. In: Braithwaite, V., editor. *Taxing Democracy. Understanding Tax Avoidance and Tax Evasion*. Ashgate; Aldershot, pp. 15-39.
- CEC (1993): *White paper on Growth, Competitiveness, and Employment: The challenges and ways forward into the 21st century*. European Commission, Luxembourg.
- DUNFORD M. - LOURI H. - ROSENSTOCK M. (2001): *Competition, Competitiveness, and Enterprises' Policies*. In Hall, R.-Smith, A -Tsoukalis, L. (eds): *Competitiveness and Cohesion in EU Policies*. Oxford University Press, pp. 109-146. 80.
- EUROPEAN COMMISSION (2021): *Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: vat-gap-full-report-2020_en.pdf* (europa.eu)
- FELD, L. P. - FREY, B. S. (2007): *Tax Compliance as a Result of a Psychological Tax Contract. The Role of Incentives and Responsive Regulation*. *Law and Policy*. 29. pp. 102-120.
- FISCHER, C.M. - WARTICK, M. - MARK, M. M. (1992): *Detection Probability and Taxpayer Compliance: A Review of the Literature*. *Journal of Accounting Literature*. 11 (1): 1-46.
- HERICH GY.szerk. (2018): *Adótan 2018*. Penta Unió. pp. 20-21.
- HORVÁTH GY. (2001): *A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben*. In: *Tér és Társadalom*, 15. 2001. 2.
- INSTITUTE FOR ADVANCED STUDIES: *Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States (2018): FinalReportTAXUD/2015/CC/131*

- https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/2018_vat_gap_report_en.pdf
- JOB J. - REINHART M. (2003): Trusting the Tax Office: Does Putnam's Thesis Relate to Tax? *Australian Journal of Social Issues*. 38(3):307–334.
- LENGYEL I. (2003): Verseny és területi fejlődés. JATEPress, Szeged.
- LEWIS, A. (1982): *The Psychology of Taxation*. Martin Robertson; Oxford
- MCKERCHAR, M. (2001): *ATAX Discussion Paper*. University of Sydney; Orange, Australia: The Study of Income Tax Complexity and Unintentional Noncompliance: Research Method and Preliminary Findings.
- MOLNAR T. – M. BARNÁK (2018): A területi különbségek vizsgálata a magyar NUTS 3 szintű területi egységekben, 2000 és 2015 között. In: *Comitatus: Önkormányzati szemle* 227 pp. 3-20. , 17 p. (2018)
- MOLNAR T. – MOLNÁRNÉ BARNÁK (2019): Veszprém megye településeinek társadalmi és gazdasági fejlettsége. In: *Deturope: Central European Journal of Tourism and Regional Development* 11: 2 pp. 169-184. , 16 p. (2019)
- NAV Bulletin (2019)
- NIEMIROWSKI, P. - Wearing A.J – BALDWIN, S. – LEONARD, B. – MOBBS, C. (2002): The Influence of Tax Related Behaviours, Beliefs, Attitudes and Values on Australian Taxpayer Compliance. Is Tax Avoidance Intentional and How Serious an Offence is it? University of New South Wales.
- OECD (1997): *Regional Competitiveness and Skills*
- OECD (2017): *Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies*. Tax Administration Database.
- PAPANEK E. (2003): *Gazdaságpszichológia. Az adócsalás gazdaságpszichológiai megközelítése*. Osiris Kiadó Kft. 277.
- PÉTER E. – NÉMETH K. – MOLNÁR T. – MOLNÁRNÉ BARNÁK. (2015): Challenges and their possible solutions in the everchanging lake balaton region In: *Deturope: Central European Journal of Tourism and Regional Development* 7: 3 pp. 50-65; 16 p. (2015)
- REGIONAL POLICY (2014): European Union, Luxembourg ISBN 978-92-79-41288-2
- ROBERTS, M. L. – HITE, P. A. - BRADLEY, C. F. (1994): Understanding Attitudes Toward Progressive Taxation. *Public Opinion Quarterly*. 58(2): 165–190.
- SAKURAI, Y. – BRAITHWAITE, V. (2003): Taxpayers' Perceptions of Practitioners: Finding one Who is Effective and Does the Right Thing? *Journal of Business Ethics*. 46(4): 375–387.
- SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D. (1985): *Economics*. McGraw-Hill., New York. 312-320.
- SARUDI (2003): *Térség és vidékfejlesztés*. Agroiinform Kiadó, Budapest.
- SCHMÖLDERS, G. (1960): *Das Irrationale in der Öffentlichen Finanz-Wirtschaft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- SIEBERT H. (2000): The paradigm of locational competition. In: *Discussion paper No. 367*, University of Kiel
- TÖRÖK Á. (1996): A versenyképesség-elemzés egyes módszertani kérdései. *Műhelytanulmány*, 8. sz. „Versenyben a világgal” kutatási program. BKE, Vállalatgazdaságtan Tanszék
- TYLER, T. R. (2001): Public Trust and Confidence in Legal Authorities: What do Majority and Minority Group Members Want From the Law and Legal Institutions? *Behavioral Sciences and the Law*. 19(2):215–235.
- VÖRÖS GY. (2011): *Az adók versenyképességre gyakorolt hatása az Európai Unióban*. Doktori disszertáció. Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Gödöllő, 2011
- VDSZ.HU: http://www.vdsz.hu/files/1/25/tezisek_verseykepesseg.pdf (Letöltve, 2020. nov. 12.)
- WENZEL, M. (2006): A Letter From the Tax Office: Compliance Effects of Informational and Interpersonal Justice. *Social Justice Research*. 19(3):345–364.
- WENZEL, M. (2002): The Impact of Outcome Orientation and Justice Concerns on Tax Compliance: The Role of Taxpayers' Identity. *Journal of Applied Psychology*. 87(4):629–645.
- Taxation behavior as a competitiveness factor

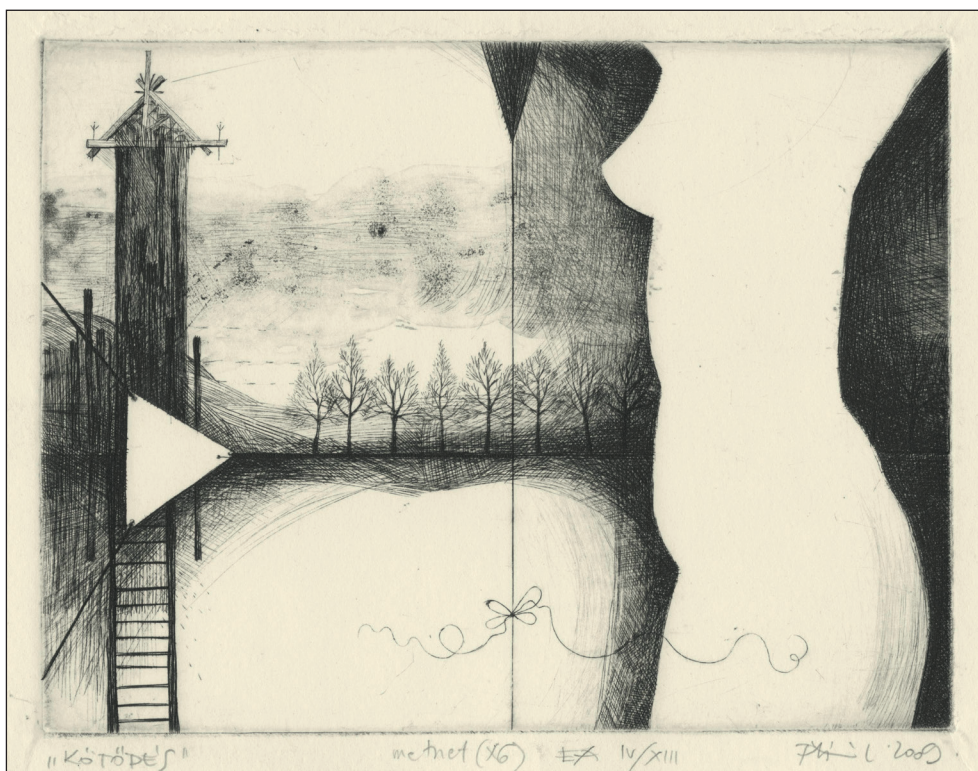
Abstract

Factors of territorial competitiveness have been examined by many authors for years. The results of research define several important factors according to different aspects. One aspects of analysis is that the taxation have a prominent role. The extent of the impact clearly depends on the tax moral of territorial units. In this paper that VAT-Gap factor shows the competitiveness of each country. Strong relationship is also detected between the VAT-Gap and the well-being so even in the absence of regional VAT-Gap data it is possible to conclude the taxpayer behavior of Hungary at the regional level. The research focuses on supporting the most important factors influencing taxpayers' behavior using an economic method, based on data published by the European Commission.

A szerző adjunktus, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Számvitel és Controlling Intézeti Tanszék 8200, Veszprém, Egyetem utca 10. Elérhetősége: feher.helga@gtk.uni-pannon.hu

Jegyzetek

1. Jelen tanulmányban 2019-es adatok kerültek elemzésre így a 2014-2020 közötti költségvetési időszak fejlettségi szint besorolás szerepel.
2. NUTS (Nomenclature des Unités Statistique): A Területi-Statisztikai Osztályozási Rendszert 1988 óta alkalmazza az EU, a támogatási térségek lehatárolására. A NUTS egy ötszintű hierarchikus osztályozás, három regionális – NUTS1, NUTS2, NUTS3 – és két lokális LOCAL1, LOCAL2 szinttel (Sarudi, 2003.).

A felsőoktatási intézmények szerepe mint lehetőség, változó struktúra és fejlődő erőforrás a térségfejlesztésben

Schumpeter írása – A gazdasági fejlődés elmélete – annak 1912-es megjelenésekor egyedülállónak számított, a gazdasági fejlődés, az innováció, a vállalkozások, az eljárások és egyéb területek újszerű megközelítésével. „Semmiféle gyógymód nem tartóztathatja fel azonban tartósan azt a hatalmas gazdasági-társadalmi folyamatot, amelynek révén vállalatok, egyszisztenciák, életmódok, kulturális értékek és eszmék előbb deklaszszálódnak, majd végül teljesen eltűnnek.” (*J. A. Schumpeter, 1980, 320*) Ebben a mai változó világban is újra fogalmazódnak a felsőoktatási intézményekkel szembeni elvárások. Az egyetem oktatási, tudományos potenciáljával nem csupán támogatja, segíti a társadalmi-gazdasági megújulást, hanem generálja, kijelöli a fejlődés irányát, tartalmát. Ahhoz, hogy az egyetemek ebben az új világban megtalálják a helyüket, át kell értékelní, újra kell fogalmazni hagyományosan kialakult működésük minden fontos elemét.

Az egyetemek helye az innovációs folyamatokban

Az emberiség fejlődése a tudás megszerzésének, gyarapításának, megújításának és hasznosításának folyamatként értelmezhető. A társadalmi-gazdasági fejlődés és az emberi tudás fejlődése közötti dinamikus kapcsolat végig kíséri a felsőoktatás sok évszázados történelmét. **A világ megismerésének olthatatlan vágya az egyetemek autonómiájának kiindulópontja.** Ez tette lehetővé, hogy az egyetemes emberi tudás gyorsuló módon bővüljön, **összhangban a társadalmi-gazdasági fejlődéssel.** Ez a megállíthatatlan folyamat azonban egyre erőteljesebben igényli az ismeretek megújítását. A felsőoktatás számára állandó kihívás, hogy összhangot teremtsen hagyományos értékrendje és a változó világ által támasztott igények kielégítése között. Erre a kihívásra a felsőoktatás folyamatosan keresi a választ.

Az Egyesült Államokban mintegy 60 nagy egyetem működik, állami és magán egyetemek egyaránt. Tevékenységük, értékrendjük alapvetően megegyezik, a különbség az elérhető finanszírozási forrásokban rejlik. Működési formájuktól függetlenül az amerikai egyetemek néhány évtizeddel ezelőtt kezdtek ráébredni arra a globalizáció által életre hívott új valóságra, melyben közvetlenebb elkötelezettség szükséges az intézmény és annak szűkebb-tágabb környezete között. Ennek megvalósítására különféle stratégiákat alkalmaznak. Bővítették nemzetközi kapcsolataikat, növelték a külföldi hallgatók számát, nemzetközi oktatói csereprogramokat indítottak, lehetőséget biztosítottak hallgatóik számára külföldi tanulmányok folytatására. Telephelyeket hoztak létre (külön karokkal és hallgatói testületekkel) szerte a világon, elősegítve, támogatva oktatóik

és hallgatók számára a külföldön tartózkodást, a nemzetközi oktatási és kutatási programokba való bekapcsolódást, majd az anyaintézménybe való visszatérést követően a külföldön megszerzett tudás hasznosítását. Az amerikai Columbia Egyetem jelenleg kilenc ilyen működő és egy kialakítás alatt álló központtal rendelkezik azzal a céllal, hogy tudományos aktivitását a modern, globális világ valós és gyakorlati problémáira összpontosítsa, és jobban részt vegyen nemzetközi partnerekkel e problémák megoldásában. (Bollinger L. C., 2019)

Az amerikai egyetemek élen járnak ezekben az együttműködésekben, ami köszönhető annak is, hogy az Egyesült Államok kormánya évtizedek óta óriási összegekkel támogatja az ipari kezdeményezésre végzett K+F+I tevékenységet. A DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency, Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynöksége), mely 1957-ben jött létre alapvetően a katonai technológiák kutatására, mára a meglévő technológiák továbbfejlesztése helyett új, még nem ismert technológiák kutatására koncentrál. Az Ügynökség az Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának kutatásokért felelős részlege, vagyis az elvégzett kutatási programok megrendelője maga az állam. A kutatást nem a DARPA végzi, hanem pályázati források biztosítása révén piaci szereplőkre bízva a programok megvalósítását. A pályázók között gyakran szerepelnek az akadémiai szektor szereplői is. Az általuk végzett kutatások eredményét és sikerét pedig kizárólag a gyakorlati hasznosíthatóságban mérik. A szervezet egyrészt híd feladatot tölt be az innovációs lánc szereplői között, hiszen összekapcsolja azokat, akik hasonló tématerületeket kutatnak, másrészt pedig azok első megrendelője is. Az újonnan létrejött technológiák kereskedelmi elterjedésében magáncégek játsszák a főszerepet. Vagyis az állami, akadémiai és üzleti szféra szoros együttműködése eredményezi az amerikai technológiai sikerek nagy részét.

Az amerikai példával ellentétben az európai kutatási gyakorlat főként a meglévő technológiák továbbfejlesztésére koncentrál. Annak ellenére, hogy a korábbi tervezési ciklusok során az amerikainál magasabb összeget költöttek kutatás-fejlesztésre, azok eredményeképpen mégsem született olyan vállalkozás, mely jelentős erőt

képviselne a globális start-up piacon. (Fehér, 2020) Az európai gondolkodásból hiányzik az a szemlélet is, miszerint az akadémiai és üzleti szféra egymással összefogva kell, hogy új innovációkat fejlesszen ki. A fentieket jól mutatja, hogy a világ egyetemeinek a végzett hallgatók által alapított cégekbe befektetett tőke alapján felállított rangsor első 50 szereplője között nem találunk európai intézményt. A listát az amerikai egyetemek vezetik (Stanford University, University of California, Berkeley, Massachusetts Institute of Technology, Harvard University, University of Pennsylvania), mellettük kínai, izraeli és kanadai egyetemek kaptak helyet. (Pitchbook, 2020) A lista élen álló Stanford Egyetem külön intézetet hozott létre, mely a spin-off cégek alapítását ösztönzi. (Fehér, 2020)

A felsőoktatás és az ipar együttműködésének sikerét, hatékonyságát nagyban befolyásolja a köztük lévő kapcsolat erőssége és minősége. Ez az adott térség további társadalmi-gazdasági fejlődésének alapja.

A felsőoktatás funkcióinak változása

Az elmúlt évtizedekben radikálisan megváltozott az egyetemek szerepe. Míg korábban alapvetően oktató-nevelő és az ehhez kapcsolódó tudományos aktivitás intézményként tekintünk rájuk, addig egyre erősödő kihívás, hogy jóval tágabb szerepkörben vállaljanak felelősséget a társadalmi és gazdasági haladás előmozdításában. Az iparral és a kormányzati szférával kibontakozó sokoldalú együttműködésben való proaktív részvétel újra értelmezi az egyetemek helyét a világban (Triple Helix modell). (Etzkowitz - Leydesdorff (1995)

Az egyetemek kapui kinyíltak a világra. A kormányzati és az ipari szféra egyaránt érdekelt volt a korábban elefántcsont toronyként működő intézmények szellemi-tudományos potenciáljának széleskörű hasznosításában. A kormányzatok stratégiai együttműködések kötnek nemzeti és multinacionális nagyvállalatokkal, amelyekkel a hosszútávú gazdasági fejlődés alapjait kívánják lefektetni. Az egyetemek és a vállalati szféra

intenzív együttműködése a tudományos-technológiai haladás, a nemzetközi versenyképesség kulcsfontosságú tényezőjévé vált. A globalizáció előrehaladásával azonban új kihívásokkal kell szembenézni az emberiségnek. A társadalmi és természeti ellentmondások felerősödtek és megoldásuk, enyhítésük új módszereket, egyre növekvő erőforrásokat igényel. Az egyetemeknek fontos szerepe van abban, hogy szellemi potenciáljukba integrálva a társadalmi és környezeti tényezőket, hosszú távon fenntartható válaszokat adjanak ezekre a kihívásokra (Quintuple Helix modell). *(Carayannis – Barth – Campbell, 2012)* Ez az egyetemi világ globális együttműködését, szellemi-tudományos potenciáljuk szoros kapcsolódását, a munkamegosztás és a kooperáció széleskörű megvalósítását igényli.

A hazai felsőoktatási intézményekben ezekhez a nemzetközi trendekhez történő felzárkózáshoz átgondolt, ésszerű intézményi stratégiákra, hálózatosodásra, kooperációkra, az innováció ösztönzésére és erős területi-térségi beágyazódásra van szükség.

Az 1990-es években a felsőoktatásban zajló folyamatok mögött álló legjelentősebb ellentmondás az volt, hogy egyrészt erős társadalmi nyomás mutatkozott a gazdasági visszaesés következtében megnövekedett munkanélküliség mérséklése, illetve a diplomások-alacsony aránya miatt a felsőoktatás létszám bővítése érdekében, másrészt ezzel párhuzamosan szinte mindenütt finanszírozási, működési, módszertani stb. nehézségek jelentkeztek. Ezek közül néhányat sorolunk csak fel: az egyetemi teljesítmények nemzetközi mérhetősége; az oktatók pedagógiai és gyakorlati készségeinek hiányosságai; az elhibázott fejlesztési és beruházási prioritások, valamint azok megvalósított konstrukciói (PPP); az intézményi holisztikus gondolkodás, a racionális és stratégiai gazdálkodás hiánya; a forráshiány; elzárkózás a tudomány „elefántcsonttornyába”, a tudományos közegre jellemző presztízs/hatalmi harcok; angol nyelvvé – amely nyelven a legtöbb új, tudományos információ elérhető, kommunikálható – képzések hiánya. Fenti problémák nemcsak pénzügyi kérdésként foghatók fel, bár kétségkívül a kiszámítható, hosszabb távra tervezhető feltételek, közöttük a pénzügyi terület is, rendkívül meghatározóak.

Az elmúlt időszakban számtalan kezdeményezés született ezeknek az ellentmondásoknak, problémáknak a megoldására, enyhítésére. Intézményi átalakulások, integrációk, hazai és nemzetközi pályázatok, intézményi igények alapján célzott központi, fenntartói források, PPP adósság kiváltások az állam által, de esetenként az egyetemi közösségek által is generált szervezeti-vezetői változások. A 2014-ben alkotott Felsőoktatási Stratégia strukturális és térségi szempontokat is figyelembe véve jelöli ki a feladatokat. A szervezetfejlesztés, az autonómia, a munkatársak szakmai-tudományos fejlődése, a gazdasági-pénzügyi önállóság, az államháztartás zárt rendszerétől történő távolodás, a nemzetközi versenyben való láthatóság növelése, a társadalmi-gazdasági együttműködés erősítése, az innovációs ökoszisztéma megteremtése biztosíthatják a hosszútávú tervezhetőséget, a fenntarthatóságot.

Az egyetemek funkcióinak átalakulása, szerepvállalásának módosulása a gazdálkodó egyetem koncepciójától (első generációs egyetemek) kezdődően a szolgáltató egyetem koncepción (második generációs egyetemek) át a vállalkozó egyetemi modellig (harmadik generációs egyetemek) követhető nyomon.

A gazdálkodó egyetem fogalma az 1980-as években alakult ki a nyugat-európai országokban. Ebben a működési formában az intézmények a hallgatói létszám alapján kapták meg állami támogatásuk jelentős részét, ezért jelentősen érdekeltté váltak a minél több hallgató bevonásában. Időközben a kormányok lazítottak a költségvetési források merev felhasználhatóságán, az egyetemek szabadabban dönthettek a bevont források gazdaságos felhasználásáról. Az elsődleges forrás mellett megjelentek másodlagos, közvetett forrásként azok a pályázati lehetőségek, melyek egyéb támogatást biztosítottak az intézmények számára. Ezek elnyerésére a kormányzat mindenütt ösztönözte az egyetemeket, gyakran a gazdasági és ipari szereplők bevonásával. „A gazdálkodó egyetem fogalma azt az alapvetően a külső követelményekből adódó felsőoktatási szemléletváltást jelenti, amelynek során az akadémiai típusú intézmények gazdálkodó szervezetekké alakultak át”. *(Hrubos – Szentannai – Veroszta, 2003, 16)*

A gazdálkodó egyetem koncepcióját az 1990-es évek közepén a szolgáltató egyetem váltotta fel. „Itt az akadémiai aktivitást kontinuumként kell felfogni, amelyben nem elkülönülve, hanem egymásba folyva, egymást kölcsönösen áthatva szerepel mindaz, amit oktatásként, alap- és alkalmazott kutatásként, szakértésként, tanácsadás-ként ismerünk”. (*Hrubos – Szentannai – Veroszta, 2003, 9*) Az oktatás tekintetében a szolgáltató egyetem életében egyre jellemzőbbek a hagyományos képzési formák mellett a rugalmasan szervezett, a külső megrendelő igényeihez alkalmazkodó szakképző, továbbképző programok. A szolgáltató egyetem jellemzője, hogy a nem hagyományos képzési formákban számos gyakorlati szakember is bekapcsolódik oktatóként, emellett a kutatók a központilag tervezett kutatásokból kell, hogy kivegyék részüket. A szolgáltató egyetem gazdálkodásában az állami források mellett ugyancsak jelentős szerepet játszanak a gazdálkodó szervezetekre is ható versenyképesség-következtében a különféle ipari megrendelések.

Az egyetemek harmadik, az ezredfordulóra elterjedt működési formája a vállalkozó egyetem. Az egyetemeknek ez a harmadik generációja erős menedzsment szemlélet mellett egyfajta vállalkozói kultúra szerint működik. Clark (1998) szerint a vállalkozói egyetem öt jellemzővel írható le:

A szervezet erős és professzionális menedzsment irányítása alatt működik, a vezetést egy jellemzően kis létszámú operatív irányító testület látja el. Ezen a szinten születnek a stratégiai döntések, a bevételek tervezése, a külső források bevonása és az infrastruktúrafejlesztés is.

A vállalkozó egyetem olyan nagy önállósággal rendelkező fejlesztő parkokat (ipari, üzleti, technológiai) és szolgáltató központokat fejleszt ki, melyek üzleti tevékenységet folytatnak és céljuk az egyetemi bevételek növelése. A modellben fontos szerep jut a meglévő és korábbi hallgatóknak, akik folyamatosan bekapcsolódnak a vállalkozási tevékenységekbe.

Bevételei nem csupán állami forrásból származnak, mellette jelentős pályázati bevételek is megjelennek, ahogy nem utolsósorban a tényleges gazdasági tevékenységből származó bevételek, az ipari megrendelések bevételei is kiemelkedők.

Bár működésének alapja továbbra is az erős akadémiai humán erőforrás, azonban fontos, hogy a menedzsment mellett a kutatók-oktatók (és mellettük az intézmény minden területén alkalmazott munkatársak) magukénak érezzék a vállalkozói szemléletet és törekedjenek a jó teljesítmény elérésére.

A vállalkozói kultúra az egyetem minden szegmensében megjelenik, „a vállalkozói kultúra egy olyan, az egész egyetemet jellemző szemléletmód, amely az egyetemi egység irányában hat, az intézményt egy integrált egészként és nem önállóan gazdálkodó szervezeti egységek összegeként értelmezi”. (*Hrubos – Szentannai – Veroszta, 2003, 28*)

Az ilyen típusú egyetem arra törekszik, hogy a vállalkozási szemléletet követve alapjaiban változtassa meg és tegye előnyösebbé saját szervezeti jellemzőit, ezáltal olyan szilárd egyetemmé váljon, amely a piac meghatározó szereplőjeként mozog szűkebb és tágabb környezetében egyaránt.

Röpke (1998) felfogásában a vállalkozói egyetemi lét három dolgot jelent: egyrészt maga az egyetem válik vállalkozóvá, másrészt az egyetem alkalmazottjainak és diákjainak szemléletmódja vállalkozói lesz, harmadrészt pedig az egyetem és a külső környezet közti kapcsolatok vállalkozói minta szerint alakulnak.

Mások szerint az egész intézmény alapja az oktatási tevékenység megtartása mellett a piacosítás, a személyre szabott továbbképzési programok, tanácsadási szolgáltatások nyújtása révén, valamint a tudás áruvá alakítása (szabadalmak, licenciák vagy a hallgatók által indított start-up vállalkozások alapítása). (*Jacob - Lundqvist - Hellsmark, 2003*)

A vállalkozói egyetem egy természetes inkubátor, mely támogatást biztosít oktatók és hallgatók számára új szellemi, kereskedelmi stb. együttműködő vállalkozások kezdeményezésében. (*Guerrero-Cano – Kirby - Urbano, 2006*)

A vállalkozó egyetem tehát a tudás előállítója és terjesztője is egyben, mely nem önmagában létezik, hanem a gazdaság, az ipar szereplőivel együttműködve keresi-kutatja a térség fejlődésének lehetőségeit, ösztönözve az innovációt, új vállalkozások alapítását. Menedzsment szemlélet

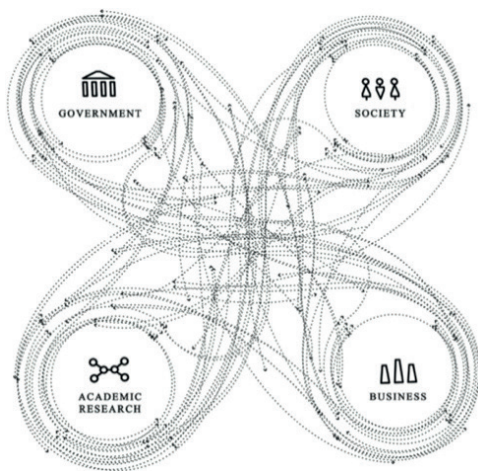
jellemzi és vállalati struktúra szerint működik, gazdálkodik.

Az OECD 2012-ben hozta nyilvánosságra a vállalkozói egyetemek működésére vonatkozó iránymutatását (OECD, 2012). A dokumentum ajánlásokat fogalmaz meg a menedzsment eszközökre, az emberi erőforrásokra, a külső kapcsolatokra egyaránt, valamint meghatározza a vállalkozói egyetem összetevőit, melyek

- az intézményi környezet: rendszerek/folyamatok, politikák, gyakorlatok, kultúra, vezetés;
- az alkalmazottak/emberek: vállalkozói szellem, jutalmak és ösztönzők, támogatás és fejlesztés, példaképek;
- a hallgatók: lehetőségek, elkötelezettség, hálózatok és kapcsolattartás, tapasztalatok szerinti tanulás és kudarc;
- a hatás: az intézményre és annak polgáira, a végzettekre, az érdekelt felekre, a tágabb közösségre és az ökoszisztémára.

Ahogy az egyetemek egyre nyitottabbá válnak környezetük felé, nemcsak saját működésük, hanem ezeknek az együttműködéseknek a formája is megváltozik. A szakirodalom által Triple Helix modellként említett, elsőként Etzkowitz és Loet Leydesdorff által publikált tudástermelési modell (Etzkowitz - Leydesdorff, 1995) szerint az egyetem az oktatási és kutatási tevékenységek ellátásán túl jelentős szerepet vállalnak a társadalmi szintén is, ehhez pedig akadémiai, üzleti és kormányzati együttműködések tartanak fent. A három szektor közötti kölcsönös függőség kapcsolatát bemutató modellt később tovább fejlesztették és egy negyedik szektort bevonva, Quadruple Helix modellként (Carayannis – Campbell 2009) nevezték el.

1. ábra: A Quadruple Helix Model

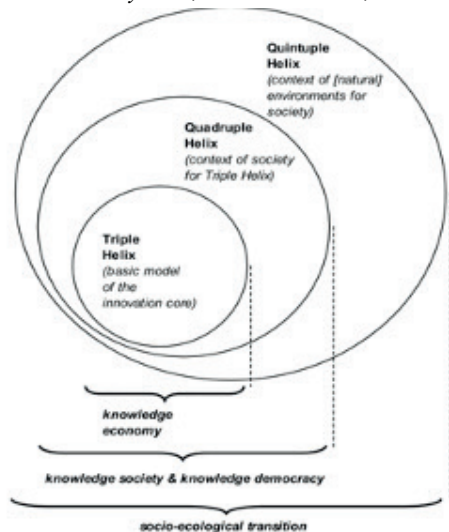

Forrás: Schütz, F. - Heidingsfelder, M. L. -Schraudne, M. (2019): *Co-shaping the Future in Quadruple Helix Innovation Systems: Uncovering Public Preferences toward Participatory Research and Innovation*. *She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation*. 5.2. 128-146. (129).

Az elméletben negyedik pillérként megjelennek az innovációs ökoszisztéma szereplői is, akik már nem csupán passzív résztvevők, hanem aktív szereplői az együttműködésnek, az innováció befogadói. (Schütz – Heidingsfelder - Schraudne, 2016) A modell később kiegészült egy ötödik elemmel, mely már nem csak a társadalmi, hanem a (természeti) környezeti kölcsönhatásokat is figyelembe veszi.

2. ábra: Quintuple Helix modell

Forrás: Carayannis, E. G. – Barth, T. D. –

Campbell, D. F. J. (2012) *The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation. Journal of Innovation and Entrepreneurship*. 2., 1-12. (4).

A Quintuple Helix modell (Carayannis-Campbell, 2012) a fenntartható környezet kontextusába helyezi a tudástermelést és -megosztást, melyben az emberiség fennmaradásához szükséges innovációk jelentős szerephez jutnak.

Ezek a változások a hazai egyetemeket is érintik, hiszen egyre inkább globális versenyterben tevékenykednek. Az ún. „modellváltással”, a döntési kompetenciák bővülésével az egyetemek lehetőséget kapnak a megújulásra. Az EUA és OECD autonómia elemzéseit tekintve a gazdaság, a szervezet, a személyi és tudományos kinevezések eddig is egyetemi hatáskörök voltak. A hazai egyetemek mégis a különböző rangsorok, listák legvégén szerepeltek. Az új fenntartói rendszerben az egyetemi hatáskörök tovább erősödhetnek. A döntési felelősséget viselő fenntartói testület és az egyetemi vezetés érdemi együttműködése biztosíthatja egy megvalósítható és fenntartható jövőkép, stratégia kialakítását. Az egyetem feladata, hogy konkrét tervek, programok, akciók alapján megvalósítsa a stratégiát. Az intézményi autonómia feltétele, eszköze a jövőkép megva-

lósításának. Lehetővé teszi az intézményi szellemi potenciál, oktatási és tudományos kutatási tapasztalat hasznosítását az intézményi fejlődés szolgálatába állítani. A hosszú távú tervezés és gazdálkodás hatékony módszerének kialakításával, a teljesítmények mérhetővé tételével, az ösztönző rendszer bevezetésével a hazai egyetemek a nemzetközi felsőoktatási térben láthatóvá válnak, ami a társadalom, s benne a gazdaság közös elvárása.

Az autonómia azonban csak a felelősséggel párhuzamosan teljesezhet ki. Ez az intézményi közösségre és minden vezetőre, munkatársra egyaránt érvényes követelmény.

A magyar egyetemek lehetséges fejlődési iránya

A magyar felsőoktatási intézmények az elmúlt évtizedekben ellentmondásos utat jártak be. Még jelenleg is egy meglehetősen merev jogi környezetben tevékenykednek, viszonylag korlátozott erőforrásokkal, ami szűkíti, nehezíti az egyetemek gazdasági mozgásterét, aktivitását. Magyarországon az állami fenntartású felsőoktatási intézmények jogi státuszukat tekintve költségvetési szervek, így az egyes források felhasználása során az államháztartási törvény szigorú előírásait kell szem előtt tartani. Mindez jelentős versenyhátrányt jelent az intézmények számára. A rugalmasabb működés kialakításának folyamata, az egyetemi modellváltás, melyben a fenntartói jogok a magyar állam helyett egy kifejezetten erre a célra létrehozott alapítványhoz kerülnek, jelenleg is zajlik. Mindez együtt jár a bevétel-szerző képességek fokozásával, a szolgáltatói és tanácsadó funkciók bővítésével, az egyetemek innovációs és technológiai központ szerepének erősítésével – természetesen az oktatási és kutatási funkciók megőrzése mellett.

Az egyetemi modellváltás az intézményi autonómia kérdését is felveti. A magyar nyelv értelmező szótára szerint az autonómia jelentése politikai, közigazgatási szempontból valamely

intézménynek, szervezetnek, közösségnek az a joga, hogy belső ügyeit más hatóságtól függetlenül, saját törvényei, szabályai, rendtartása stb. szerint – választott vezetői útján – maga intézze; szűk értelemben magának az önkormányzásnak a joga. A szó görög eredetű, az „auto” (ön) és a „nomos” (törvény) szavakból származik, annak a joga, hogy valaki megalkothatja saját törvényeit. Magyarországon egészen a hatvanas évek végéig nem beszélhettünk felsőoktatási autonómiáról. Az állam politikai berendezkedéséhez igazodva az intézmények vezetőit, belső szervezetét és a kapcsolódó hatásköröket a mindenkor politikai elit határozta meg. A hetvenes évektől az intézmények már döntési jogkört kaptak azokban az ügyekben, melyeket jogszabály nem utalt más szerv hatáskörébe, vagy a felügyeleti hatóság magához nem vont. A rendszerváltozást követően az elfogadott felsőoktatási törvények széleskörű autonómiát biztosítottak a felsőoktatási intézmények számára, de egyben az autonómia kereteit is meghatározták. A szabályozás értelmében a felsőoktatási intézmény alapítása, megszüntetése a Parlament jogköre, de az egyetemek működési szabályzatukat önállóan alakíthatták ki. Az idők folyamán többször is felmerült, hogy az intézmények akadémiai és gazdasági irányítását elkülönítsék egymástól, azonban ezeket a törekvéseket az Alkotmánybíróság többször is alkotmányellenesnek találta. 2005-től az egyetemek lehetőséget kaptak fejlesztési programjaik finanszírozásához PPP hitel felvételére. Ezen a területen azonban sem a rektorok, sem a szenátusok nem rendelkeztek kellő gyakorlattal, tapasztalattal. A gazdaságilag megalapozatlan döntések sok esetben nehéz helyzetbe hozták az intézményeket. A 2011-ben elfogadott nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) jelentős változásokat indított el az intézmények életében. 2014-ben létrejött a kancellári rendszer, majd 2015-ben megalakultak a konzisztóriumok.

Az elmúlt évtizedekben az egyetemek fenntartója fokozatosan kereteket és lehetőségeket adott az intézmények kezébe. Ezek a változások

sok esetben politikai döntések voltak, kollektív állami szerepvállalás mellett. Az intézményi vezetésnek láthatatlan, gyakran változó elvárásokhoz és irányokhoz kellett alkalmazkodniuk. Az egyetemi közösségek azzal szembesülnek, hogy az oktatási és tudományos teljesítmény alapján kialakult mérési-értékelési rendszerben megjelennek a vállalati gazdasági teljesítmény és mérés ezzel nem adekvát elemei. „Ahhoz, hogy nemzetközi összehasonlításban a magyar felsőoktatás ne szakadjon le tartósan a többi ország felsőoktatásától, az intézményeknél meg kell teremteni a közösségi forrásokon alapuló működés képességét és feltételrendszerét.” (*Fokozatváltás a Felsőoktatásban, 2014, 5*) A továbbiakban a felsőoktatás számára elérhető erőforrások olyan infrastrukturális és szellemi bázist hoznak létre, amely lehetővé teszi egyetemek önfenntartó modell szerinti működését, piaci alapon történő gazdálkodását.

Az új működési modell sikere érdekében újra kell fogalmazni a vezetőkkel szemben támasztott követelményeket. A menedzsment szemlélet a felelősség, az érdekeltiség transzparens rendszerének megteremtésével új dimenzióba helyezi az erőforrásokkal való hatékony és ésszerű gazdálkodást, a minőség biztosítását, a szabályozási, működési rend következetes betartását. A teljesítményértékelés új, ösztönző rendszerének kialakításával lehetővé kell tenni az oktatók, munkatársak számára az egyéni életpálya/karrier utak tervezését és sikeres teljesítését.

Összegző megállapítások

Az állam által elismert vagyonkezelői, fenntartói alapítvány a lehetőségek széles körét nyitotta meg a felsőoktatási intézmények előtt. Új dimenzióba helyezi a döntéshozó és az intézmény kapcsolatát. Az egyetem jövőképekének megfogalmazásában fontos szerepet kap az ország, a szűkebb és tágabb környezet, térség társadalmi-gazdasági fejlődésében vállalt felelősség. A fenntartó ennek a stratégiának a megvalósításához biztosít

ja a feltételeket, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyetem oktató és tudományos potenciáljával, szolgáltatásaival aktív részese lehessen ennek a fejlődési folyamatnak.

Az új modellben az egyetem, mint gazdálkodó szervezet nagyobb önállóságot, egyben nagyobb felelősséget kapott. Ez lehetővé teszi, hogy megteremtse a fenntartható működés feltételeit. Ebben nagy szerepe van a menedzsment szemlélet megteremtésének a működés valamennyi területén. Az állam által finanszírozott képzési teljesítmény, központi pályázati programok mellett a szolgáltatásként nyújtott különböző oktatási programok, a kutatási-fejlesztési megbízások, a piaci alapú vállalkozások bevételei nyújtanak lehetőséget a munkatársak egzisztenciális biztonságának megteremtésére. A fenntartható fejlődés feltétele, hogy az egyetem proaktív módon generáljon szükségleteket, váljon a társadalmi-gazdasági fejlődés motorjává. Ezeknek a jövőbemutató kezdeményezéseknek a finanszírozását a költségvetés alapú gazdálkodás helyett az üzleti tervezés gyakorlatának bevezetésével lehet biztosítani.

A változó egyetem vezetési feladatait is újra kell értelmezni. Az akadémiai és a „vállalati” világ különbözősége ritkán integrálható egy vezetői személyiségben. A tudomány és a képzés reprezentánsai a menedzsment tagjaként vesznek részt a vezetői feladatok megoldásában. A fenntartható működéshez azonban szükség van a stratégia egészének megvalósításáért felelős menedzser vezetőre. Ahogy Madarász Aladár fogalmaz A gazdasági fejlődés elmélete könyv Bevezetőjében: „A folyamat lényege mindenütt ugyanaz. Akárhogyan is szerveződjék a nemzetgazdaság, mindig létezik egy, számára adott egyensúlyi állapot. És mindig a vezető személyiségeknek kell a gazdaságot új utakra átvezetni. Egy közösségi gazdaságban a dolog másképp megy végbe. Ott a vezető személyiségeknek vagy meg kell győzniük a többieket a terveik megvalósításával járó előnyökről, vagy valamiféle parancsoló hatalommal kell rendelkezniük. Ez azonban csak a forma és nem a lényegi különbség. Mindkét gazdaságban fennáll a statikus és a dinamikus folyamat alapvető ellentéte. Mindkét gazdaságban az első esetben háttérbe szorul, a második esetben elő-

térbe lép a vezetők szerepe.” (Schumpeter, 1980) A menedzser vezető szerepe különösen fontos olyan időszakban, amikor a társadalmi-gazdasági változások rendkívüli kihívásokként jelentkeznek. Ilyen rendkívüli állapot a pandémia teremtette válsághelyzet. Az egyetemi közösségnek gyorsan és rugalmasan kell reagálni erre a kihívásra. Erőforrásait át kell csoportosítani, újra kell értelmezni feladatait. Az egyetemek vezetésének képesnek kell lennie a változással, a fejlődéssel együtt járó, sokszor váratlan helyzetek kezelésére.

A felsőoktatási intézmények az emberiség tudományos, kulturális örökségének letéteményesei. Az oktatók és kutatók közösségének feladata ennek az örökségnek a gazdagítása, fejlesztése és továbbadása. A valós társadalmi-gazdasági szükségletek folyamatos felismerése, a kielégítéséhez szükséges erőforrások feltárása, gazdaságos, hatékony felhasználásával az intézményben folyó tudományos és oktató munka minőségének emelése, az ezt elősegítő szervezeti, működési forma kialakítása. Ezek az intézményi autonómia kerekei, lehetőségei és kihívásai.

Az oktatási-tudományos autonómia csak akkor lehetséges, ha biztosított a pénzügyi-gazdasági önállóság, a szükséges szervezeti keretek és mindenekelőtt az oktatókban, kutatókban megtestesülő oktatási és tudományos potenciál. Ezek megteremtése, folyamatos fejlesztése, az erre épülő egyetemi kultúra kialakítása egyetemes kihívás a hazai felsőoktatás számára.

PUPP ZSUZSANNA¹ – FILEP BÁLINT² Irodalomjegyzék:

Bollinger, L. C. (2019): Az egyetem jövője. Konferencia előadás. Az Európai Stratégiai és Politikai Elemző Rendszer (ESPAS) konferenciája.

Carayannis, E. G. - Campbell, D. (2009): ‘Mode 3’ and ‘Quadruple Helix’: Toward a 21st Century Fractal Innovation Ecosystem. International Journal of Technology Management 46, 3/4, 201–234.

Carayannis, E. G. – Barth, T. D. – Campbell, D. (2012): The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation. Journal of Innovation and Entrepreneurship, 2, 1–12.

Clark, B. R. (1998): Creating Entrepreneurial Universities. Organisational Pathways of Transformation. IAU Press Pergamon, Oxford.

Etzkowitz, H.- Leydesdorff, L. (1995): The Triple Helix---University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-Based Economic Development. EASST Review 14., 14-19.

Fokozatváltás a Felsőoktatásban, középtávú szakpolitikai stratégia (2014).

Hrubos I. – Szentannai Á. – Verosza Zs. (2003): A gazdálkodási filozófia és gyakorlat érvényesülése az egyetemeken. Oktatókutatató Intézet, Budapest.

Jacob, M. – Lundqvist, M. – Hellsmark, H. (2003): Entrepreneurial Transformations in the Swedish University System: The Case of Chalmers University of Technology. Research Policy, 32., 9., 1555-1568.

Guerrero Cano, M. - Urbano, D. – Kirby, D. (2006): A Literature Review on Entrepreneurial Universities: An Institutional Approach. In Working Papers at the Department of Business, 1-37.

OECD (2012): A Guiding Framework for Entrepreneurial Universities.

Röpke, J. (1998): The entrepreneurial university: innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy. Philipps-Universität Marburg, Germany.

Schumpeter, J. A. (1980): A gazdasági fejlődés elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Schütz, F. - Heidingsfelder, M. L. - Schraudne, M. (2019): Co-shaping the Future in Quadruple Helix Innovation Systems: Uncovering Public Preferences toward Participatory Research

and Innovation. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation. 5.2, 128-146.

Internetes hivatkozások:

Bárány, V. F.: A hazai felsőoktatási autonómia története az 1900-as évektől a kancellári rendszerig. Link: <https://arsboni.hu/a-hazai-felsooktatasi-autonomia-tortenete-az-1900-as-evektol-a-kancellari-rendszerig/>. Letöltés időpontja: 2021.01.15.

Fehér, Gy.: A startupltét nem arról szól, hogy a Ferrarijában csapja mindenki. Link: https://index.hu/gazdasag/2016/02/19/feher_gyula_ustream_interju_ibm. Letöltés időpontja: 2021.01.10.

PitchBook Universities: 2020. Link: <https://pitchbook.com/news/articles/pitchbook-universities-2020>. Letöltés időpontja: 2020.01.10.

Fehér, Gy.: A technológiai háború új csatáit (I. rész). Link: <https://www.valaszonline.hu/2020/10/04/feher-gyula-essze-1-resz/>. Letöltés időpontja: 2021.01.10.

Fehér, Gy.: Ezt kell tennünk, hogy ne vérezünk el a globális technológiai háborúban. Link: <https://www.valaszonline.hu/2020/11/25/feher-gyula-eu-usa-kina-technologiai-haboru-essze-2-resz/>. Letöltés időpontja: 2020.11.25.

Szerzők:

¹ doktorandusz, Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

² egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

Műhely

Életstílus migráció és a külföldi ingatlantulajdonosok a Keszthelyi Járásban II.

Tanulmányunk célja az volt, hogy bemutassuk a migráció egy kevésbé ismert fajtáját, amit nevezhetünk a transznacionális áramlások egyik megnyilvánulásának, életstílus migrációnak vagy letelepedési turizmusnak. A primer vizsgálatunk keretében 10 interjút készítettünk a külföldi ingatlantulajdonosokkal és néhány meghatározó szereplővel, amely közvetlenül kapcsolatban áll velük a Keszthelyi Járásban. Szerettük volna feltárni a külföldi ingatlanvásárlók motivációit és az ittélőkkel kapcsolatos attitűdjeit. (A tanulmány első része a 2020. évi tavaszi számunkban jelent meg.)

Primer vizsgálat Anyag és módszer

Primer vizsgálati módszernek a kvalitatív kutatások közvetlen formáját az egyéni mélyinterjúk megkérdezést választottuk a minél részletesebb, minőségi információk szerzése érdekében. E módszer sokkal inkább minőségi kutatási módszer, s nem a mérhető, nem számszerűsíthető, viszont minőségi jellegű információk gyűjtésére alkalmas. Kis mintavétel elégséges, viszont ezek időigényesek. Célja a megértés, mélyebb összefüggések feltárása. Esetünkben az egyéni mélyinterjút tartottuk a legcélravezetőbb vizsgálati eszközként.

Az életstílus migráció, a külföldiek ingatlanvásárlása mögötti motivációk feltárása, jelenlétük jobb megismerése céljából végzett kutatásunk primer vizsgálati módszerének a külföldi ingatlantulajdonosokkal és velük nap, mint nap kapcsolatba kerülő fontosabb szereplőkkel készített egyéni mélyinterjút tartottuk a legcélravezetőbbnek. A primer kutatás keretében 10 mélyinterjú készült 13 személlyel, mivel három esetben külföldi ingatlantulajdonos házaspárral történt a beszélgetés, ahol a pár mindkét tagja válaszolt.

A külföldi ingatlantulajdonosok közül interjú készült német, angol és belga házaspárral, valamint német, ukrán, dán férfi ingatlantulajdonossal. A külföldi tulajdonosok jelenlétének jobb megismerése végett nem csak külföldi ingatlantulajdonosokkal készítettünk interjút, hanem több fontos, velük kapcsolatba kerülő szereplővel is. Így kíváncsiak voltunk egy keszthelyi ingatlanközvetítő a Capital '99 ingatlaniroda tulajdonosának, egy polgármesternek (Gyenesdiás), Keszthely város jegyzőjének és a Keszthelyi Járási Bíróság elnökének a véleményére is.

Vizsgálati helyszínünk a Keszthelyi Járás volt. A vizsgálat tárgya az ingatlan vásárló külföldiek. A járáshoz tartozó települések: Alsópáhok, Balatongyörök, Bókaháza, Cserszegtomaj, Dióskál, Egeraracsa, Esztergályhorváti, Felsőpáhok, Gétye, Gyenesdiás, Hévíz, Karmacs, Keszthely, Ligetfalva, Nemesbük, Rezi, Sármellék, Szentgyörgyvár, Vállus, Várvölgy, Vindornyalak, Vindornyalak, Vindornyaszlós, Vonyarcvashegy, Zalaapáti, Zalacsány, Zalaköveskút, Zalaszántó, Zalaszentmárton, Zalavár. A járás 30 településéből mind Balaton-parti (Keszthely és Gyenesdiás), mind háttértelepülésekről (Gétye, Karmacs, Alsópáhok, Nemesbük, Zalaszántó) kerültek ki interjúalanyaink, hogy a járást reprezentáljuk. Arra voltunk kíváncsiak mi alapozta meg a vásárlási döntésüket, hogy érzik itt magukat,

hogyan fogadták őket a településen ahol laknak, milyen problémákkal szembesültek itt létük során, és milyen a kapcsolati hálójuk?

Összességében elmondható, hogy a külföldi ingatlantulajdonosok szeretnek itt lakni, alapvetően nem bánták meg a vásárlást és jól beilleszkedtek a helyi közösségekben. Természetesen, ehhez az itt lakó lakosok pozitív hozzáállása is nagymértékben hozzájárult, járul, ugyan úgy, mint az intézmények és szolgáltatók alkalmazottainak hozzáállása, akik nem tesznek különbséget külföldi és nem külföldi között, ha netán igen, akkor is inkább segítő szándékkal állnak hozzá a külföldi ingatlantulajdonosokhoz. Nem meglepő ez a hozzáállás, hiszen egy turisztikai desztinációban végeztük a kutatást, ahol a külföldiek megjelenése, mint turistáké, már évtizedekkel ezelőtti, és maguk a külföldiek általi ingatlanvásárlások is az 1980-as években kezdődtek el. A külföldiek először vállalkozás alapításával vásárolhattak ingatlant, majd 1996-tól (Magyarországon a 7/1996. (I.18.) Kormányrendelet alapján) magánszemélyként is vásárolhattak nem termőföld ingatlant. Hogy a jelenlétük a Járás számos településén megszokott, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Keszthelyen 298, Gyenesdiáson 450 ilyen ingatlan található, amelyeknek külföldiek a tulajdonosai.

Főleg a '90-es évekre volt az jellemző, hogy a németajkúak jöttek a Nyugat-Balaton térségébe. Keszthely és még inkább Hévíz közelsége vonzotta őket. A gyógyulni vágyó idősebb korosztályból jöttek zömében, akik Hévízen, illetve a közeli településeken vásároltak ingatlant. Maga a Hévízi-tó és a Balaton együtt, a szép táj és a mediterrán jellegű klíma az, ami miatt az ingatlanvásárlás mellett döntöttek sokan. Nem utolsó sorban az ár is meghatározó volt, hiszen sokan a hazájukban nem tudtak vásárolni saját ingatlant, mivel az otthoni árviszonyok magasabbak voltak a magyarországiaknál.

„Ez azt jelentette, hogy gyakorlatilag nincs olyan utcája Gyenesdiásnak, hogy ne legyen külföldi benne. Vannak olyan utcák, amit döntő mértékben külföldiek építettek be. Sőt még a saját szomszédságukat is maguk építették be, hogy ne legyen más szomszédjuk.” nyilatkozta Gyenesdiás polgármestere.

Egy érdekes változás indult el a 2000-es évek második felétől, amikor visszaesett a németek ingatlanvásárlása. A magyarországi ingatlanvásárlás csökkenésének a külföldiek körében több oka is volt természetesen, egyrészt nem következett be az ingatlanárak erős növekedése Magyarországon EU belépése után, amire sokan spekuláltak a spanyolországi minta alapján, másrészt az idős ingatlantulajdonosok gyermekei nem érdeklődtek a szüleik magyarországi ingatlanjai után, amikor a szüleik meghaltak, így sok ingatlan eladásra került. Fontos szempont volt az is, hogy amikor aktív nyugdíjasként éltek a Járásban, addig nem volt problémájuk, mihelyt azonban e koron túl voltak szembesültek a magyarországi egészségügyi rendszerrel, sokan hazaköltöztek.

„Nem jöttek a gyerekek. Elmaradt mindaz, amit egyfajta folyamatnak érezték ezek a németek. És hazatértek az idősek is. Felhagytak mindezzel, eladták.” nyilatkozta Gyenesdiás polgármestere.

Az orosz ingatlanvásárlók hirtelen nagy felütése a 2008-as gazdasági válság után 2010-től következett be, amikor Hévíz város vezetése a stratégiájában az orosz piac felé fordult.

Miért választották Magyarországot?

Az angol házaspár, akik jelenleg Gétyén laknak azt mondta, tetszett nekik, hogy az élet itt lassabb, Anglia nagyon zsúfolt emberekkel, és sokat változott a saját környezetük is ahol laktak rossz irányba, nincs nyugalom. Itt sokkal nyugodtabbnak, kevésbé stresszesnek érzik az életet. Biztonságosnak gondolják Magyarországot. Van tér, nincs zsúfoltság, csönd és nyugalom van, nincs nagy forgalom, nem kell aggódni a macskákért, hogy elütik őket.

A belga házaspár eleve nagyon kevés időt élt Belgiumban, az életük nagy részében Afrika különböző államaiban, Izraelben éltek, sőt a Szovjetunióban is éltek rövid ideig. A nyugdíjazás közeledtével úgy érezték, hogy Belgium nem adja meg azt a nyugalmat, szabadságot, zöldterületet, biztonságot és a számukra elfogadható konzervatív értékrendet, no meg az időjárást, amire vágy-

tak. Eredetileg Spanyolországban gondolkodtak, majd egy ismerős javaslatára elhatározták, hogy megnézik Magyarországot. És így lőn, Nemesbükön kötöttek ki. Ahol letelepedtek gyönyörűnek találták a tájat, nagy telkek vannak, lehet kertészkedni, és segítőkészek a szomszédok.

A dán interjúalanyunk részben érzelmi okokkal részben gazdasági okokkal magyarázza Magyarországra költözését:

„Szinte adja magát, hogy ott jól tudnám magam érezni, ha az én helyem lesz. Az én házam lesz, az én asztalom lesz, s ennél az asztalnál fogok enni. Ez az oka, ami miatt az ember vesz egy ingatlant. És miért Magyarország? Mert ide jöttem. Ezerkilencszáznyolcvanhatot írtunk. Akkor Dániában egy nehéz időszak volt. Pénzügyi nehézségek voltak, infláció, munkanélküliség és nem tudtam jól érezni magam ott a gyárban, mert én egy ilyen szabad emberként lettem felnevelve. De próbáltam beilleszkedni abba a munkás életbe, de nem sikerült. Gazdálkodó nem tudtam lenni, mert az nagy kötöttséggel járt. S akkor jött az ötlet, hogy kipróbáljam mi az, ami nem csak Európa. Mi ismertük Norvégiát, Dániát, NSZK-t, Olaszországot, Jugoszláviát nem annyira, Görögországot. De ami ettől keletre volt, az nem létezett, bár be lehetett utazni Interrail-lel '86-ban. Nem kellett pénzt váltani, kötelező váltás nem volt, mint Csehszlovákiában, Lengyelországban. És már akkor is lehetett érezni, hogy volt egyfajta nyitottság Magyarország részéről, hogy a szocializmus máshogy működött, mint a Szovjetunióban. Ez az egyik. Az '56-os események is benne voltak, ami már jelezte, hogy valamiképp más ez az ország a többi szocialista országtól, s ez elég volt, hogy az ember menjen utána, hogy megnézzé közelebről. Beutazni egy szocialista országba egy egzotikum, érdekes dolog volt. Más nyelv, meleg klíma, meg minden. Emlékszem rá, hogy Bécsből jöttünk Budapestre a vonattal, nem volt rossz, ahogy működött Magyarország, ez egyfajta egzotikum volt. Mindenki akart velünk beszélni, csak nem tudtak velünk beszélni. Nyelvi nehézségek miatt. Nem beszélték azt a nyelvet, amit mi beszéltünk, hanem magyarul beszéltek. Ahogy most is magyarul beszélnek.”

Az új lakóhelyével, illetve Magyarországgal kapcsolatos pozitív attitűdökkel kapcsolatosan a válaszadók válaszaiból a következőket említhet-

nénk: „Ha felmegyek a kertbe, akkor még mindig megdöbbenek, hogy milyen szép a Rezi vár, a Sztupa, a keszthelyi dombok. Hogy az ember ott kinn tud lenni a saját kertjében, ingatlanjában. Visszatérve az ingatlanhoz ez egy az egyben sajátom a Földhivatal szerint is. Az enyém, s ez az az előnyös dolog, ami miatt szeretnék itt maradni. Ez a német szó, hogy „mein Freundlichkeit”, Magyarország annyira sokszínű, hogy ezt nem szabad elrejtteni. Ez a sokszínűség, ha nem is akarjuk észrevenni, akkor is van. Ezt nem lehet, nem észrevenni. Ezt lehet átpolitizálni. De ez egy kincs. S még mindig nagyon sokszínű ez az ország. Az ember nem akar mást, mint észrevenni, hogy létezik. S ezt nagyon jól megteheti Magyarországon.”

Ukrajnából idetelepedő interjúalanyunk szerint, aki Alsópáhokon vett ingatlant, azért választotta Alsópáhokot, mert közel van a Kis-Balaton és a Balaton. Szerinte ez egy élhető település. Se nem kicsi, se nem nagy. Hévíz 2,5 kilométerre van. Van egy kis földterület is. Majdnem fél hektár. Van a házban fantázia, csak fel kell újítani. Belülről már elkészültek vele. Szépitik. Teljesen világos, hogy nem eladási szándékkal vette, hanem saját magának, bár nem tartja magát annyira röghöz kötöttnek. Keszthely városa is közel van, és amit a város tud nyújtani az sokkal több, egy nagyon élhető és csendes hely szerinte. Minden van és közel van. Ritkaság az ilyen adottságú város. Füreddel össze lehet hasonlítani puccosabb, szebb, mint Keszthely, de Keszthelyen sokkal több a látnivaló, és egyszerűbb és jobb. Alsópáhokon a közművesítés nagyon jó és a kulturális programok is nagyon jók.

A német házaspár Hamburgból érkezett. 1999-ben telket vásároltak Gyenesdiáson, majd házat építettek rá. 2000-ben beköltöztek. Hamburgban bérelt lakásban éltek, és szerettek volna egy saját ingatlant idősebb korukra. A megta- karított pénzük nem volt elég egy németországi ingatlan megvásárlására, így Magyarországot választották. Hamburgban is víz mellett éltek, ezért választották a Balatont. Gyenesdiás egy kis község, nyugodtabb és barátságosabb, mint Hamburg, sokkal tisztább a levegő, mint a nagyvárosban, ugyanakkor a bevásárlási és kulturális lehetőségek nagyon jók, Keszthelyen színház van, és a kastélyban koncerteket tartanak. Az emberek

kedvesek és nem csak a szomszédok, hanem a boltokban és az önkormányzaton is. A magyarok vendégszeretete, az enyhe klíma, a borrégió, a vulkánikus domborzati viszonyok a Balaton északi oldalán, a termálfürdők, Budapest és Kecskemét szecessziós épületei, Magyarország történelme, mind vonzó volt számukra.

Az angolok szerint jók az autópályák. Jók az ételek. Kellemesek az emberek. Jó a kávé. Jobb, mint Angliában, ahol 90% az esély, hogy valami instant kávét kapnak.

A belgák szerint kedvesek az emberek, bár sok szomorú emberrel találkoztak.

A külföldi ingatlantulajdonosok nehézségei, amit megéltek ingatlanvásárlásuk során és az itt-létük során a következők voltak:

Az angolok a bürokráciát említették, a zalasántói ingatlan kapcsán folyamatosan falakba ütköztek, nem tapasztaltak segítőkészséget, csak az állandó nem, nem és nem-et...

A belgák szerint néha nehéz kommunikálni a magyarokkal, sok a panaszkodó ember. Nem élvezzi sok ember a saját életét és ez kihat a más emberekkel való kapcsolatukra. Magyarország sokkal jobb hely szerintük, és ha tudnák az itt lakók, hogy az általunk csodahelynek tekintett Nyugat-Európa milyen problémákkal küzd, nagyon örülnének, hogy itt élhetünk. Magyarországot sokkal jobban lehetne reklámozni külföldön, és a turizmusra szerintük nagyobb hangsúlyt kellene helyezni és ennek megfelelően fejleszteni. Szerintük például a házukat felújító munkások lehetnének gyorsabbak.

A dán ingatlantulajdonost, ahogyan ő kifejezte a sunyiság zavarja, hogy mégis mindig van egy kiskapu. A másik pedig, hogy egy embernek lehet termőföld tulajdona, ha még nincsen 18 éves.

Keszthelyen ugyanazok a tipikus problémák, amelyek a külföldieket érintik, amivel a helyi lakosok is találkozhatnak. Közművekkel kapcsolatosak. Az utca tisztasága, akkor adott esetben, hogy nem ég a közvilágítás ott, ahol laknak. Vagy hó eltakarítással kapcsolatos panaszaik van. Vagy hasonlóak. Ugyanezek a tipikus problémák a közszolgáltatásokkal kapcsolatban. Nem más jellegűek.

A belgák az orvosi szolgáltatásokra azt nyilatkozták, hogy attól függ személy szerint kivel volt kapcsolatuk, van szuper reumatológus (5)

de találkoztak olyan orvossal is, aki közölte, tanuljanak meg magyarul, addig nem ad időpon-tot. Volt, amikor azért mentek vissza Belgiumba, hogy elvégeztessenek bizonyos vizsgálatokat. A fogorvosokat az ingatlantulajdonosok 4 és 5-re értékelték. Az iskolai oktatásról általában nincs véleményük, kivéve a dán tulajdonosnak, akinek a gyerekei iskolába járnak és jelesre értékelte azt. Általában a fodrászokat is 5-re értékelték, mint az éttermeket, ahol néhány kiválót is találtak. De volt olyan is, aki jóra értékelte őket.

A leggyengébbre a kereskedőket és az üzle-teteket értékelték közepesnek minősítve. Szerintük hiányzik a segítőkész kiszolgálás, sokszor tel-jesen érdektelenek az eladók, de például a hivat-alokban eddig mindig jó tapasztalataik voltak, pl. a belgáknak, bár mások panaszkodtak a bürokrá-ciára.

A postai szolgáltatásokat jónak értékelték, de néha lassúnak az ügyintézés.

A kisebb településen, mint Gétyén nincs bolt és posta, és az utakat is rendbe kellene tenni nyi-latkoztak az angolok.

Arra a kérdésre, hogy mi az, amit megváltoz-tatna a településen, ahol él, ha Önnek lehetősége lenne rá általában kisebb súlyú dolgokat említet-tek az ingatlantulajdonosok, mint pl. bővíteni a háziorvosi várótermet, leaszfaltozni a Balatonhoz közeli parkolót, kátyúk kijavítását.

Az Ukrajnából idetelepülő ingatlantulajdonos szerint Magyarországon a szociális helyzet jó, sőt inkább túlgondoskodó. És sokszor az emberek az önállóságukat valahol el is vesztik, mert számíta-nak az államra.

A Járási Bíróság elnöke először a '90-es években találkozott velük a betöréses lopások sértettjeiként. Véleménye szerint azt mondhatjuk nyugodtan, hogy évenként többször vannak pe-rek, amelyekben érintettek a külföldi ingatlantu-lajdonosok. Az ingatlan beruházásokat követően, a használat által gyakorivá váltak a szomszédok-kal nézeteltérések miatt a birtokpercek. Például a gyenesi, vonyarci vagy győri domboldalban a német tulajdonos megépített vagy átépített egy ingatlant, s utóbb valaki elé épített, és ezzel a ki-látást korlátozta. Ebből lett per. Kártérítési vagy birtokvédelmi per, és ez egy másik nagyobb cso-portja a külföldiek által érintett pereiknek. De ez már polgári per.

A legjellemzőbb tárgyak, amelyek miatt bírósági perre kerül sor, s amelyeknek külföldi ingatlan tulajdonos a résztvevője a lopás, ahol sértettek elsősorban. Vagy csalás, megtévesztések által. Vagy kivitelezőkkel szemben kártérítési polgári eljárás. Illetve az előbb említett szomszédjogok gyakorlása, vagy a tulajdonosi jogok gyakorlása körében, ha a szomszédal valamilyen konfliktus van, akkor azt megpróbálják orvosolni vagy egy birtokvédelmi perben, vagy egy olyan kártérítési perben, ami a kilitáshoz való jogot, joggyakorlásának a sérelmét orvosolták.

A külföldi ingatlan tulajdonosok közel 100%-a, átalakítja, felújítja ingatlanát a vásárlás után. A németeknek vagy az osztrákoknak teljesen más a lakáskultúrájuk, mint a miénk. Egyszerűbb, kifinomultabb. És ez nem feltétlenül pénz kérdése. Minden harmonikusan van berendezve. Azt lehet mondani, hogy szinte mind rendbe rakja a házát, meg a környezetét. Ha bemegyünk egy faluba, akkor messziről meg lehet mondani, hogy melyik porta magyar és melyik külföldi. Nincsen derékig érő gaz. Folyamatosan karban tartatja a portát, aki itt lakik. Mondjuk belgáknál fordult elő, hogy otthagyták hollandnak, s most dől össze Baranyában a ház. Ők nem foglalkoznak vele. Nekik a föld a lényeges. Minél nagyobb területtel akartak vásárolni, arra számítva, hogy ha Hollandia víz alá kerül, akkor nekik legyen hova menni.

„Hollandiában olyan borzasztóan drága a föld, hogy egy átlagos családnak esélye sincs, hogy nagyobb földet vásároljon. És itt meg ugye sokszor vannak 10 ezer négyzetméteres falusi porták. De a hollandok nem gondolnak arra, hogy ezt rendbe is kéne tartani. De a németnél ilyen nincs. A német azt rendben tartja.”

A felújításra azért visszatérve. Egy az, hogy drága a felújítás, azért is igyekeznek olyat venni a mostani ügyfelek, amihez nem kell hozzányúlani, mert tudják, Magyarországon szakemberhiány van. És nehezebben vágnak bele.

Szinte 50 év alatti vásárló nincsen. Csak olyan, akinek van magyar kötődése.

„Természetesen fontosnak tartják, a közbiztonságot, de nem mondják ki. Nem mennek el olyan településre, ahol látják, hogy nem olyan „a környezet”. Tehát fontos nekik. Őszintén mondom, hogy én itt Keszthely környékén abszolút jónak tartom a közbiztonságot. Huszonegyné-

hány éves ingatlanközvetítői tevékenységem alatt, akihez betörték az is itt Somogyban Tapsonyban lévő ügyfelünk volt. De nem jellemző.” nyilatkozott az ingatlanközvetítő.

Összefoglaló

A külföldi ingatlan tulajdonosok megjelenése a menekültek migrációjával ellentétes irányú, a magas jövedelmű térségek állampolgárainak az alacsonyabb jövedelmű térségek felé történő vándorlásával jellemezhető. A külföldi ingatlanvásárlások egyik fő motivációja a külföldön történő letelepedés, főleg a nyugdíjas korosztály tagjaira jellemző, akik így látnak esélyt egy kényelmesebb, nagyobb jólétet biztosító életforma megteremtésére. E életstílus migrációnak is nevezett transznacionális áramlás másik jellemzője, hogy a célterületet általában turistaként ismerik meg a későbbi letelepedők, így saját ingatlanukban a turistaként megtapasztalt életvitelt kívánják a hétköznapi életmódjukká tenni. A fő vonzerőt a célország alacsony megélhetési költségei és a kedvező klíma jelentik. Európában a fő célterület a Földközi-tenger partvidéke, és Közép-Kelet-Európa, benne hazánkkal. A külföldi ingatlanvásárlások motivációit, jelenlétük jobb megismerését célzó kutatásunk keretében 10 mélyinterjút készítettünk vizsgálatunk helyszínén a Keszthelyi járásban. Összességében elmondható, hogy a külföldi ingatlan tulajdonosok több hullámban érkeztek a térségbe, és szeretnek itt élni. A Balaton és a Hévízi-tó közelségét, a kedvező klímát, valamint a jó közbiztonságot emelték ki a helyszínválasztásban. Jellemzően idősebb korosztály vásárolt itt ingatlan. A külföldi ingatlan tulajdonosok jogkövető állampolgárok: szinte kivétel nélkül csak sértettként találkozott velük a Keszthelyi Járási Bíróság elnöke.

**KOVÁCS ERNŐ – BACSI ZSUZSANNA
– LŐKE ZSUZSANNA**

Köszönetnyilvánítás

Jelen kutatás a Pannon Egyetem átfogó intézményfejlesztése az intelligens szakosodás elősegítése érdekében EFOP-3.6.1-16-2016-00015

projekt T30 Külföldi ingatlan tulajdonosok a Keszthelyi járásban alprojekt anyagi támogatásával valósult meg.

Felhasznált irodalom

Bantam-Masum, E. (2011): You Need to Come Here to See What Living is Really About: American Expatriation in Merida, Mexico. *Miranda*, No. 5. URL: <http://miranda.revues.org/2494> Accessed: 22 June 2018

Badie, Bertrand-Smouts, Marie-Claude /1998/: Visszajára forduló világ – A nemzetközi szintér szociológiája. Aula, Budapest.

Benson, M.; O'Reilly, K. (2009): *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*; Ashgate: Farnham

BiE (2017): Case Studies of British citizens living on the European continent. *British in Europe – The Coalition of UK Citizens in Europe*. Accessed: 10 April 2017

Collinson, Patrick; MacErlean, Neasa (2014): Retirement or holiday home: hottest spots for buying a place in the sun. *The Guardian*, Sat 26 April 2014.

<https://www.theguardian.com/money/2014/apr/26/property-abroad-spain-prices-falls>. Accessed: 13 June 2018.

Croucher, S. (2009): *The Other Side of the Fence: American Migrants in Mexico*. University of Texas Press: Austin, TX, USA

Croucher, Sheila (2012): Privileged Mobility in an Age of Globality. *Societies*, 2, 1–13; doi:10.3390/soc2010001

Dixon, David; Murray, Julie; Gelatt, Julia Gelatt, Papademetriou, Demetrios (2006): *America's Emigrants. US Retirement Migration to Mexico and Panama*. The Migration Policy Institute. <https://www.migrationpolicy.org/research/reports> Accessed: 14 Jan 2018

Flanagan, Oz (2014): How Many British immigrants are there in other countries?. Online paper at: <https://www.statslife.org.uk/social-sciences/1910-how-many-british-immigrants->

[are-there-in-other-people-s-countries](https://www.statslife.org.uk/social-sciences/1910-how-many-british-immigrants-are-there-in-other-people-s-countries), posted on 18 Nov 2014, Accessed: 20 March 2018

Global Property Guide (2018): <https://www.globalpropertyguide.com/> letöltve: 05 Jan 2018.

Illés, Sándor; Michalkó, Gábor (2008): Relationships between International Tourism and Migration in Hungary: Tourism Flows and Foreign Property Ownership. *Tourism Geographies*, 10:1, 98-118, DOI: 10.1080/14616680701825271 (ennek van egy 2003-as magyar változata is!)

InterNations (2017): *Expat Insider, 2017: The World Through Expat Eyes*. InterNations website: www.internations.org/expat-insider. Accessed: 20 Jan 2018.

Kovács E.– Csité A. - Oláh M. - Bokor I.: (2004) *Sziget a magyar tengeren: külföldi ingatlan tulajdonosok a Balatonnál Szociológiai Szemle* 2004./3 79-107. o.

McWatters, Mason. R. (2009): *Residential Tourism – (De)Constructing Paradise*. CHANNEL VIEW PUBLICATIONS, Bristol – Buffalo - Toronto

Michalkó, Gábor; Rátz, Tamara (2010): Hungarian spa destinations in the tourism-oriented property market. *Hungarian Geographical Bulletin*, 59 (2), 131-146

O'Leary, Joseph (2018): Brits abroad. Online paper available at: <https://fullfact.org/europe/how-many-uk-citizens-live-other-eu-countries/> Accessed: 24 March 2018

Pham, Hannah; Lim, Regina (2017): Assessing the impact of foreign ownership on residential markets. JLL Research Report, Jones, Lang LaSalle IP Inc., jll.com, August 2017, Singapore.

REIBC – CDI (2017): Policies on Non-resident Property Ownership: A Review of Residential Policies from Around the World. The Real Estate Institute of British Columbia (REIBC) and the Community Development Institute (CDI) at the University of Northern British Columbia. www.reibc.org/research.html. Accessed: 10 May 2018.

Rodriguez, Vicente Rodriguez; Fernandez-Mayoralas, Gloria; Rojo-Pérez, Fermina (2004): *International Retirement Migration: Retired*

Europeans Living on the Costa Del Sol, Spain. *Population Review* 43(1):1-36 · January 2004. DOI: 10.1353/prv.2004.0009

Rodriguez, Vicente; Fernandez-Mayoralas, Gloria; Rojo-Pérez, Fermina (1998): European Retirees on the Costa del Sol: A Cross-National Comparison. *International Journal of Population Geography* 4, 183-200

Rosenau, J. /1990/: *Turbulence in World Politics*. Princeton University Press. p.80.

Torkington, Kathryn Mary (2011): *The discursive construction of place-identity: British lifestyle migrants in the Algarve*. PhD Thesis, Lancaster University, Lancaster

Vargas-Silva, Carlos (2011): *Migration and Development – Policy Primer*. The Migration observatory, Uni Oxford. <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/> , Accessed: 24 March 2018

Termelői tevékenység tényezőinek vizsgálata Jásd településen

A helyi gazdaságfejlesztés (HGF), a helyi kapcsolati tőke és együttműködési képesség jelentősége a globalizáció erősödével nő. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a helyi szereplők (termelők vs. lakosság) meglátása, milyen formában tér el a tevékenység végzéséhez szükséges tényezők tekintetében. Strukturált interjú segítségével választ kerestem azokra a motivációs tényezőkre, amelyek segítik az aktív részvételt a helyi gazdasági életben; a közösségteremtő erő jelenlétére és azokra a tényezőkre, amelyek jelenleg hatással vannak az őstermelői/kistermelői aktivitására. Az eredmények alapján, a tevékenységükhöz kapcsolódó hatósági igazolvány kiváltása nem egy bevett gyakorlat körükben. A legnagyobb problémát az adminisztratív terhek és bürokrácia jelenti a működtetés során. Nem jellemző a fiatalabbak körében a termelői tevékenység, az igény azonban erősen jelen van mind a lakosság, mind a termelők részéről, hogy több termelő vegyen részt a helyi gazdasági életben.

Helyi gazdaságfejlesztés alapvetései, jelentősége és eszközei

A helyi gazdaságfejlesztés (HGF) egy összetett terület, így általános fogalmi meghatározás nehezen adható meg. A tevékenységhez nélkülözhetetlen tényezők a tudatos beavatkozás a helyi közösség életébe, ahol a helyi közösség aktív vagy passzív résztvevője a beavatkozásnak. (Kollár 2012) A mindennapi életre gyakorolt hatása jelentős mivel ezen a szinten lehet megfogni azokat a folyamatokat, amibe a lakosok is be tudnak kapcsolódni és hatással tudnak lenni a gazdasági, közösségi életre. (Bajmócy 2011)

Helyi gazdaságfejlesztésnek tekintünk minden olyan beavatkozást, amely a helyi gazdaság bármely elemének, vagy egészének módosítása, korábban hiányzó komponensek bevonása, vagy kihasználatlan komponensek újjáélesztésével a helyi gazdaság egy vagy több jellemzőjét javítja. Fontos jellemzőknek tekintjük a gazdaság eredményességét, hatékonyságát, jövedelmezőségét, a kibocsátott termékek/szolgáltatások minőségét, a foglalkoztatottságot, a rendszer fenntarthatóságát.

(Czene et al. 2010) A helyi gazdaságfejlesztés a helyi gazdasági életbe történő tudatos beavatkozás, melynek kezdeményezője lehet akár külső szereplő is, azonban a helyi szereplők részvétele kulcsfontosságú a fejlesztési folyamatban akár támogatóként, alakítóként vagy elfogadóként jelennek meg (Mezei 2006).

A helyi szint, a településeket jelenti, általános értelemben (Bajmócy 2011). A statisztikai fogalomhasználat két szintet különít el a kistérségek és a települések szintjét. A helyi gazdaságfejlesztés beavatkozási szintje a lokális térség, ami a „város és munkaerő vonzáskörzete”. (Bajmócy 2011) Hazai szinten a kistérségi szinthez célszerű igazodni, tekintettel arra, hogy a közigazgatási rendszer nem fedi a város és vonzáskörzetét, a kistérségi szint többségében egy központi városból és nem városi rangú kisebb településekből áll. (Bajmócy 2011)

A helyi gazdaságfejlesztés célja szintén nem egyértelműen megfogalmazható. A téma terület szerzői szerint elsődleges célja a munkahelyteremtés, a foglalkoztatás bővülése, a társadalmi problémák megoldása. Továbbá a fejlesztés célja a gazdaság működésének megújítása és a lakosság életszínvonalának növelése. (Kollár 2012)

Más megfogalmazásban azonban a jövedelemteremtő képesség javítására nem célként, hanem eszközként kell, hogy tekintsünk. A helyi gazdaságfejlesztési beavatkozásnak törekednie célszerű újfajta gazdasági működés létrejöttére. Ezzel párhuzamosan az új folyamatok létrehozása érdekében meglévő folyamatok javítására is sor kerülhet, de nem ez a cél. (*Bajmócy 2011*) Pontosan megfogalmazva a helyi gazdaságfejlesztés célja: „a térség gazdasági teljesítményének oly módon történő javítása, amely hozzájárul a helyi lakosok életminőségének javulásához.” (*Bajmócy 2011 p. 26.*) Célja nem csak gazdasági, hanem hangsúlyosan közösségi és társadalmi. A fő fókusz a helyi lakosság életminőségének javításán és nem a minden körülmények között elérendő profitmaximalizálás. Ennek értelmében a helyi gazdaságfejlesztés szorosan egybefonódik a helyi közösségfejlesztéssel. (*Bajmócy 2011*) (*Czene et al. 2010*) A gazdasági folyamatokba való beavatkozás automatikusan változásokat indít el a társadalmi folyamatokban is és a természeti környezetre is hatással van. Minden esetben mérlegelés tárgyát kell, képezze, hogy a járulékos veszteség nem érint a lakosság életminőségéhez nagymértékben hozzájáruló tényezőket. (*Bajmócy 2011*)

A helyi gazdaságfejlesztés szereplői szintén széles körűek. Lengyel (2010) négy szereplőt különít el a helyi kormányzati szektor, az üzleti szféra, a tudástranszfer intézmények és a fejlesztő ügynökségek. A HGF tehát nem csak a helyi kormányzati szervek feladata. A rendszert kiegészítve érdemes megjelölni azokat, akik cselekvő szerepet játszanak a folyamatban, továbbá elengedhetetlen résztvevői is a helyi gazdaságfejlesztés általános meghatározása alapján. A legfelsőbb szinten a kormányzat áll, aki a fejlesztéshez szükséges intézményrendszer kialakításáért és a szabályozási háttér kialakításáért és biztosításáért felelős. Területi szinten a közigazgatási rendszernek megfelelő szervezet áll, amit a szabályozási rendszer és a közigazgatási háttér határoz meg. Itt meghatározó szereppel bírnak a regionális önkormányzatok, önkormányzati társulások, fejlesztési ügynökségek, vállalkozások, tudástranszfer intézmények, civil szervezetek és a lakosság. (*Kollár 2012*)

A globális folyamatokat helyi szinten nem, vagy csak kis mértékben tudják befolyásolni a szereplők és a felgyorsult folyamatok egyre intenzívebb alkalmazkodást kívánnak meg. Ennek ellenére, vagy inkább ezzel párhuzamosan a helyi szint *jelentősége* még inkább erősödött. A helyi szinten jelenlévő erőforrások, infrastruktúra, beszállítók, vevők, versenytársak a globális vállalatok számára is jelentős hatással bírnak. A helyi vállalkozások többsége a KKV szektorhoz tartozik, ugyan méretükben sokkal kisebbek, az teljes foglalkoztatás nagyobb hányadában vállalnak szerepet, mint a nagyvállalatok. Összességében elmondható, hogy a helyi szint erősen formálja a gazdasági térszerkezetet. Intenzívebbek az egymás közötti kapcsolatok, csökkentik a túlzott gazdasági függőséget és közvetlenebb a kapcsolat a felhasználó és a vállalkozás között, ami könnyebb befolyást enged a helyi gazdaságok működési folyamatába. (*Bajmócy 2011*)

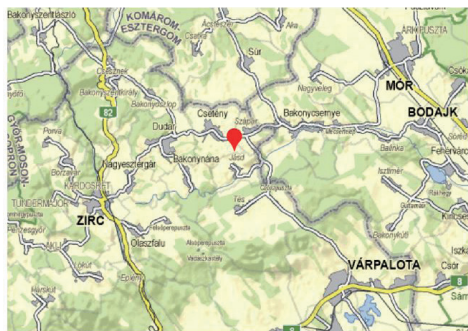
A HGF során a fejlesztés folyamatában a hangsúly a helyben meglévő képességeken van és az erre való építkezés a cél. A HGF *eszközeinek* meghatározásakor törekedni kell a fentiek figyelembe vételére. Nem cél tehát az eszközök megteremtése, annál inkább az eszközök célhoz rendelése, azaz használatának fókusz. Ennek megfelelően eszköznek tekintünk minden tárgyat vagy intézményt, ami a helyi közösség képességeinek növekedéséhez hozzájárul. Lehet ez egy civil szervezet, meglévő infrastruktúra és itt a jövedelemszint is, mint eszköz jelenhet meg, amit a fenti célok eléréséhez használhatunk. Összehasonlítás képpen az eszközorientált gazdaságfejlesztés jellemzőinek egyike, hogy a fejlesztési folyamatból kimaradnak azok az elemek, amik megvizsgálják és értékelik a beavatkozás hatását a helyi érintettek életére vonatkozóan. (*Gébert et al. 2016*) Gyakorlatiasabb megközelítésben eszközként tekinthetünk a közösségfejlesztésre, helyi termékek előállításának értékesítésének fejlesztésére, helyi vállalkozók fejlesztésére, pénzügyi ösztönzőkre, helyi együttműködések kialakítására, a helyi önkormányzatra és gazdasági tevékenységeire, a helyi szociális gazdaságra és a helyi képzésekre, szemléletformálásra. (*Czene et al. 2010*)

Jásd település bemutatása és a település regionális fejlettségének területi indikátorainak összefoglalója

Jásd település és fejlettsége

Jásd település Veszprém megyében, Várpalotától 19 km-re ÉNY-ra helyezkedik el, Veszprém megyében, a Várpalotai járásban található. (TEIR 2020)

1. ábra: Jásd elhelyezkedése

Forrás: Teir (2020)

A település környéke már i.e. 25-28. században is lakott terület volt, így nagyon hosszú múltra tekint vissza. (Jásd, Jásd község története 2020) Gazdag természeti és kulturális értékeiben a Gaja-völgy természeti környezetében. Az egyik legrégebbi búcsújáráhely a Jásdi Szentkút és közkedvelt turista célpont a Római fürdő. (Egyesület 2020) 2018 évben becsült népessége 689 fő. Természetes szaporodás 2018-ban -5,61 ezrelék, vándorlási különbözet 45,124 ezrelék, életkor összetétele ugyan ezen évben: 0-14 év 10,379%, munkaképes korúak 56,381%, 60 év felettiek 26,928%. Regisztrált egyéni vállalkozások száma 1000 főre 2018-ban közel 115 db volt, míg a regisztrált non-profit szervezetek száma 1000 lakosra, 10,1 db volt.

(Teir.hu 2020) Helyi adózási kötelezettségek (2016): magánszemélyek kommunális adója: 16000 Ft/év; idegenforgalmi adó: 100 Ft/nap; állandó jellegű tevékenység iparüzési adója: 2.00%; ideiglenes jellegű tevékenység iparüzési adója: 3000 Ft/nap. Más tevékenység adózási kötelezettséggel nem jár. (Helyiadózás 2020)

Regisztrált munkanélküliek száma 100 munkaképes korú lakosra 1,56 fő, ami a kistérségben 2018-ban a legalacsonyabb volt. Az ebben az időszakban regisztrált összes munkanélküli 57%-a 180 napnál régebb óta regisztrált álláskereső. A településen élők lakosonként számított nettó jövedelme 1 160 116 Ft (96676Ft/hó), ami a járásban a 3. legalacsonyabb adat. Az éves átlagos rendszeres bruttó kereset 329 900 Ft/hó (nettó: 219 384 Ft/hó) volt országosan 2018-ban, amely ebben az évben több mint 122 708 Ft-tal maradt el az országos átlag keresettől. (KSH 2019)

Jásd településfejlesztési koncepciója 2019

Jásd egyik gazdasági fő célja, hogy a Bakony idegenforgalmi központjává váljon. Turisztikai fejlesztési tervei ebbe az irányba haladnak, amely során a helyi gazdasági élet fellendülését is várják. Főbb fókuszterületei közé tartoznak:

- a megújuló energiatermelés alkalmazása;
- szabadidő, sport és kerékpáros (Mária út Csátka -Jásd -Bodajk – Csátka kerékpáros körút) illetve lovas turizmus fellendítése;
- szálláshely növelése és minőségi szállás szolgáltatás növelése, (a település része az Országos Kékkörnek - Bakonyánána-Jásd-Tés);
- szőlő és gyümölcsös területek újra telepítése;
- helyi termékinálat bővítése;
- településkép fejlesztése, a lakóingatlanok felújítása következtében.

Társadalmi szinten szeretnék a lakosság számát legalább megtartani, a fiatalokat bevonítani, az aktív korú lakosság számát növelni, jó egészségi állapotot elérni, a szociális juttatásban részesülők számát csökkenteni és erős civil szférát létrehozni. Az épített örökségekkel megalapozni a település vonzerejét, úgymint vallás és ipari emlékek (Szent-

kút és Kápolna, Mária kegyhely, Poós vízimalom, templom, avar sáncok, tájház), hagyományok és helyi termékek („Jásdiak a bodzások” hagyománya - hosszú kalács, bodza lekvár -). *(Jásd, Jásd Területfejlesztési koncepció 2019)*

A kutatás eredményei

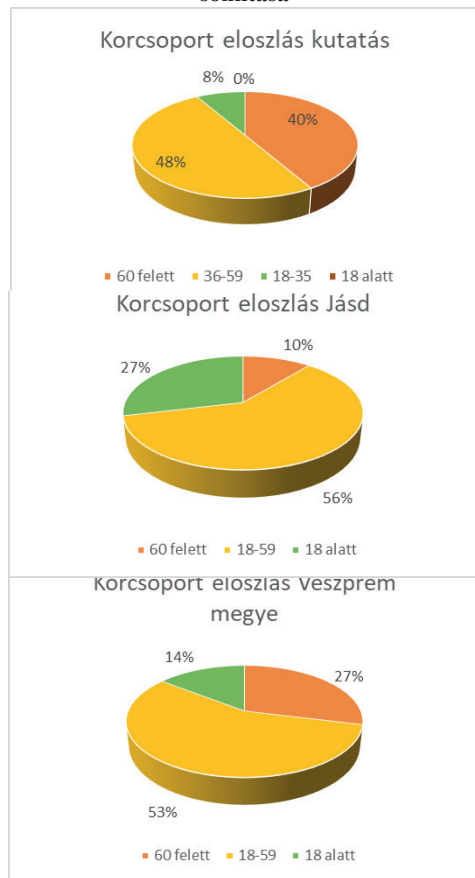
Kutatótábor keretében 2020 októberében zajlott adatgyűjtés Jásd településen. A kutatás célja a kistermelői, őstermelői tevékenység olyan tényezőinek felmérése, amely kritikus a tevékenység elindulásához és fenntartásához. A felmérés egyben előkészítése további kutatásoknak, ahol nagyobb mennyiségben, párhuzamosan strukturált interjúkkal és kérdőív formájában történik adatgyűjtés Veszprém megyén belül. Az adatgyűjtés során választ keresünk a következő kérdésekre:

- milyen motivációs eszközökkel lehet rábírní a lakosságot, hogy *aktív szereplőjévé váljon* a helyi gazdaságnak,
- milyen *közösségteremtő szerepet* tud betölteni a helyiek életében az, ha egyénileg hozzá tudnak járulni saját és közösségük életminőségének javításához,
- melyek azok a *tényezők* (jogi, gazdasági, kulturális és motivációs), amelyek jelenleg *hatással vannak* arra, hogy a helyi lakosság *aktívan művelje* a rendelkezésére álló *területet* (tudás, hajlandóság, szervezettség, összefogás stb.), amennyiben rendelkezik ilyennel.

Az interjúk során megkérdeztük a válaszadókat, hogy mely tényezőket tartják a legfontosabbnak ahhoz, hogy őstermelői vagy kistermelői tevékenységet kezdjenek el. Majd külön rákérdeztünk arra, hogy milyen tényezők szükségesek ahhoz, hogy ezt a tevékenységet fent is lehessen tartani. A kérdéssor kitért a tudás, tapasztalat, személyes tulajdonság és motivációs gazdasági és jogi tényezőkre. Az adatfelvétel módja a lakosság helyszíni megkeresése és felkérése az interjúra. A kutatótábor során összesen 25 interjú készült, melyből 20% végez őstermelői vagy kistermelői tevékenységet. A válaszadók közül 1 fő korábban igen, de jelenleg már nem termel, további 3 fő saját maga számára folytat háztáji gazdálkodást. Mindegyik termeléssel foglalkozó interjú alany *minimum 10, vagy annál több éve végez ilyen tevékenységet*, legrégebbi 60 éve foglalkozik ezzel.

Az adatfelvétel során 10 interjú készült 60 év feletti, 2 db 18-35 év közötti 12 db 36-59 év közötti lakossal, 1 válaszadó nem árulta el az életkorát.

1. diagram: Jásd, Veszprém megye és az interjú alanyok korcsoport eloszlásának összehasonlítása

Forrás: TEIR adatbázis alapján saját szerkesztés, 2020

Életkor alapján megyei adatokhoz képest Jásd település megközelítőleg fele annyi 14 év alatti, és majdnem harmad annyi 60 feletti lakossal rendelkezik. Ehhez képest a mintavétel során megkérdezett interjú alanyok 40%-a hatvan feletti volt és 56% tartozott a munkaképes lakosság közé, amely

közel megegyezik a megyei és település szintű adatokkal. A számítási módszertan eltérése abból adódik, hogy a kutatás során nem volt célunk a 14 év alatti lakosok felmérése. Ennek következtében az életkor nem alkalmas a reprezentativitás megállapítására. A válaszadók 16%-a (4fő) alapfokú végzettséggel rendelkezik, 3 fő felsőfokú tanulmányokat is végzett 3 fő nem árulta el a végzettségét a legnagyobb arányban, 64%-al (16 fő) középfokú végzettséggel rendelkeznek. Azok közül, akik végeznek termelői tevékenységet, mindegyik középfokú végzettséggel rendelkezik. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül 1 végez jelenleg háztáji gazdálkodást, csak saját maga és családja számára. Annak érdekében, hogy megismerjük a termeléssel foglalkozók jogkövetését és, hogy rendelkeznek-e a jogkövetéshez szükséges tudással, megkérdeztük őket, hogy rendelkeznek-e östermelői, kistermelői igazolvánnyal, illetve, hogy ismerik-e a kiváltás folyamatát. Az östermelői tevékenységet végzők közül 1 volt, aki jelezte, hogy visszaadta az igazolványát, és egy jelezte, hogy csak azért váltotta ki, mert szüksége volt rá egy egyesület létrehozásához. Azok közül, akik nem végeznek östermelői tevékenységet, 4 jelezte, hogy ismeri a folyamatot, egy további válaszadó csak felületesen, a többi válaszadó nem rendelkezik az igazolvány kiváltásához szükséges ismeretekkel.

Östermelők, kistermelők adatainak összehasonlítása a lakossági válaszokkal

A termelői tevékenységet végzők válaszai alapján a *legfontosabb tényezők a tevékenység elindításához* a szakmai tapasztalat, elérhető

földterület (függetlenül attól, hogy saját tulajdon vagy bérelt ingatlan), alaptőke vagy stabil anyagi háttér, gépek a tevékenység végzéséhez és a tevékenységtől függően föld és/vagy állatok szeretete. Ehhez képest a nem termelő lakosság válaszai között a legtöbb alkalommal (12/20) a földtulajdon megléte jelent meg. Ezt követően 7 alkalommal jelent meg a gépek szükségessége a tevékenység elindításához, majd 4-4 alkalommal az állatok megvásárlása és az anyagi tőke jelenléte. Mind az östermelői, mind a lakossági válaszok alkalmával nagyon erősen kirajzolódott a polgármester asszony által is hangsúlyozott speciális helyzete a falunak, mi szerint a helyi lakosok nagyon nehezen vagy egyáltalán nem tudnak saját földterülethez jutni. Ennek oka a begyűjtött információk alapján az, hogy a területek nagy részét már felvásárolták, és több esetben megjegyezték az interjúk során, hogy ezeknek a művelését nem végzik.

Választ vártunk arra a kérdésre, hogy milyen *személyes tulajdonság* szükséges az interjú alanyok szubjektív megítélése alapján ahhoz, hogy valaki jól tudja végezni ezt a tevékenységet. A válaszok alapján a legfontosabb személyes tulajdonságok az alábbiak: vidék szeretete, állatszeretet, szorgalmas, kitartó, érdeklődés a természet és a szakma iránt, erő és lendület szavakat használták. A lakossági válaszokat a tevékenységet végzők is megerősítették közel ugyan ezen a szavakat használva: föld, állat szeretete, bátorság, talpraesettség, ügyesség, kitartás, elhivatottság kiegészítve az „örökölt tapasztalattal”. Ez alapján elmondható, hogy a tevékenység végzéséhez szükséges személyes tulajdonságokat, a tevékenységet nem végzők is pontosan fel tudják mérni.

Arra a kérdésre, hogy milyen *szakmai tudás* szükséges a termelők válaszaiban a „gyorstalpaló”, a „régiegyregek tudása” és állattartás (kistermelők) esetén a speciális szakmai tudás jelent meg. Érdekes megfigyelés azonban, hogy bár a szakmai tudást megjelölték, mint szükséges tényezőt a tevékenység végzéséhez, arra a kérdésre, hogy Ön szerint szükséges-e *tapasztalat* a tevékenység végzéséhez inkább azt választották, hogy elhivatottság, szándék és az idősektől szerzett tudást említették. Megjelent a válaszokban a „mentor” kifejezés, aki egy fontos szereplője a folyamatos fejlődésnek. Ehhez képest a lakos-

ság válaszában sokkal erősebben jelenik meg a tapasztalat szükségessége 20 válaszból 10-en említették meg, hogy fontos a tapasztalat. Ez alapján „kívülről” sokkal fontosabb tényezőnek tűnik a tapasztalat megléte, mint a tevékenységet végzők elmondása szerint valójában.

A kutatás során megvizsgáltuk, hogy a termelői tevékenység önálló, *fő bevételi forrás-e* vagy mellékjövedelem szerzés a cél. A megkérdezettek 75%-a (5ből 4-en) melléktevékenységként dolgoznak a termelésben és e mellett van fő állásuk. A lakosságot arról kérdeztük *szeretne-e termelői tevékenységet* folytatni. A válaszadók több mint fele nem is gondolkozik ezen, 15%-a jelezte, hogy szeretne ilyen tevékenységet folytatni és 1 fő jelezte, hogy ha bele is váгна, csak saját részre folytatna termelői tevékenységet. Ez alapján elmondható, hogy jelenleg a termelői tevékenység elkezdése iránti motiváció alacsony.

A kutatás során kitértünk a motivációs tényezők feltárására a termelők körében. Az 5 termelői interjú során a leggyakrabban az állat és növény szeretet és az elhivatottság, belső motiváció kifejezések jelentek meg, 4 alkalommal. Arra is kíváncsiak voltunk melyek voltak a legnagyobb akadályozó tényezők a termelői tevékenység végzése során és e tekintetben változó válaszok érkeztek egy kivétellel, a bürokrácia/adminisztratív terhek/pályázati előírások/jogi szabályozás kifejezések 5-ből 4 interjú alkalmával felmerültek. Ezen felül a támogatás hiánya, a kereslet hiánya, időjárás okozta nehézségek és géphiány jelentek meg 1-1 alkalommal. Ahhoz, hogy megismerjük a jelenleg legnagyobb nehézséget, ami a termelői tevékenység sikerességét/gördülékenységét akadályozza, megkérdeztük azt is, hogy jelenleg mire lenne a leginkább szüksége a termelőnek, hogy jobban tudja működtetni a tevékenységét. Három alkalommal jelent meg a pénzforrás hiánya, akár pályázati formában vagy nagyobb vevőkörön keresztül egy alkalommal az egyszerűbb bürokráciát jelölték meg és egy esetben lenne szükség további egy alkalomzottra, hogy megfelelően el tudják látni a feladatokat.

Arra a kérdésre, hogy szerintük szükség van e több termelőre a környéken 60% mondta azt, hogy igen, egy nem tudta eldönteni. Ennek indokoltságát abban látják, hogy ha többen lennének, könnyebb lenne eladni a termékeket, a megélhetés

stabilabb lehetne továbbá gondot okoz az is, hogy nem művelik a környező földeket, ami megnehezíti a termelők munkáját (gyorsabban gazosodik a környék). Az jelentené a legnagyobb segítséget a termelők szerint, ha egyszerűbb lenne a jogi procedura, szabályrendszer, több tájékoztatást tartanának a termelői tevékenységről, hogy legyen ismerete róla a helyieknek illetve megemlítsre került az is, hogy ha olyan műszakokban tudnának dolgozni a főállásban, ami mellett könnyebb lenne termelői tevékenységet folytatni és tanulni. Megjelent továbbá itt is a földterület hiánya és, hogy elérhető áron nem lehet hozzájutni művelhető területhez. A lakosság 60%-a gondolja úgy, hogy szükség lenne több termelőre a környéken, mivel szerintük a haza termék megbízhatóbb és jelenleg nehezen elérhető e mellett munkahely teremtő hatása van, egészségesebb ételek lennének elérhetőek és a föld művelését fontosnak tartják. Ehhez képest 20% gondolta úgy, hogy nincs szükség több termelőre és itt olyan indokok jelentek meg, hogy sok munka van egy ilyen tevékenységgel, hiányoznak az elérhető földterületek a környéken.

A kutatás során felmérést végeztünk a termelők közösségi tevékenységéről, rendezvényeken való részvételtől és a közösségi életben való aktív szerepvállalásról. 80%-a a termelőknek részt vesz valamilyen közösségi rendezvényen, 40% vállalt aktív szerepet is annak szervezésében vagy lebonyolításában és 60% gondolja úgy, hogy a termelői tevékenység hatással van a közösségi életre. Ez az eszköz megosztásában, példamutatásban, összefogásban jelenik meg (pl. település szépitése, rendbe tétele). A lakosság 60%-a gondolja úgy, hogy a termelői tevékenység hatással van a közösségi életre, mivel fellendíti a turizmust, támogatják a helyi rendezvényeket és a legtöbb alkalommal említett tényező (hat alkalommal) az, hogy összehozza a közösséget és az embereket ez a tevékenység.

Következtetések

Az eredmények alapján elmondható, hogy a felsőfokú szakképesítés, tehát a magasabb végzettség nem jelent magasabb aktivitás a termelői tevékenység végzéséhez. Ahhoz, hogy végzettség

szempontjából pontos következtetéseket tudunk levonni, további adatgyűjtés szükséges. Végzettség tekintetében megfigyelhető, hogy bár egyik felsőfokú végzettséggel rendelkező interjú alany sem végez termelői tevékenységet, mindegyik válaszában megjelent, hogy szükség van több őstermelőre, kistermelőre.

Nagyon jól kirajzolódik a válaszok alapján, hogy az igazolvány kiváltása nem egy bevett gyakorlat a tevékenységet végzők körében. Elmondható tehát, hogy jelenleg nincs motiváció az igazolvány kiváltására, csak abban az esetben, ha ezt a tevékenység fejlődése szempontjából valamilyen pályázati vagy jogi körülmény ezt előírja. Ennek vonatkozásában az is elmondható, hogy a legnagyobb problémát a jogi folyamatok, adminisztratív terhek és bürokrácia jelenti a termelői tevékenység működtetése során, kiegészítve az elérhető földterületek hiányával.

Az őstermelői, kistermelői tevékenységet végzők körében a legkésőbbre datálható elindulás is legalább 10 évvel ezelőtt volt. Ez arra enged következtetni, hogy az utóbbi évek során nem volt kellő motiváció a fiatalok/ fiatalabbak körében, hogy ilyen tevékenységet indítsanak, végezzenek. Mindamellet, hogy az igény jelen van mind a lakosság, mind a termelők részéről, hogy több termelő vegyen részt a helyi gazdasági életben, nem jellemző a tevékenység elindítása. Ezen tényezők összefüggésének értelmezése további adatgyűjtést igényel. Az is megfigyelhető, hogy főállású tevékenységként alacsony arányban jelenik meg (20%) ez a foglalkozás és a válaszokból arra következtethetünk, hogy nem is gondolkoznak a válaszadók sem úgy, hogy ebből önállóan meg lehessen élni: „olyan műszakokra van szükség, ami mellett lehet végezni a tevékenységet”. Egyértelműen kijelenthető, hogy a közösségi életre nagyon erős hatással van a termelői tevékenység. A termelők és a lakossági is nagy arányban megerősítette ezt az állítást (60-60%). Az egymás segítése, támogatás, közösségé formálódás a legnagyobb ereje ennek a tevékenységnek.

**GÁLL ANIKÓ¹ - CSIZMADIÁNE
CZUPPON VIKTÓRIA²**

Bajmócy-Zoltán (2011): Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe. JATEPress, Szeged.

Bakony Balaton. Bakony és Balaton egyesület bemutatkozás. <https://www.bakonyesbalaton.hu/Az-Egyesulettrol/Bemutakozas/Jasd>. Letöltés ideje: 2020. október 05.

Dr. Czene, Zs. - Nándor, H. - Dr. Péti, M. - Dr. Ritz, J. (2010): Területfejlesztési füzetek (2). VÁTI, Budapest.

Bakony és Balaton Egyesület (2020): Jásd. <https://www.bakonyesbalaton.hu/Az-Egyesulettrol/Bemutakozas/Jasd>. Letöltés ideje: 2020. október 15.

Gébert, J. - Bajmócy, Z. - Málovics, Gy. - Pataki, Gy. (2016): „Eszközöktől a jóllétig. A helyi gazdaságfejlesztés körvonalai a képességszemléletben.” *Tér és társadalom*, 30(2):23-44. doi:10.17649/TET.30.2.2752

Helyiadózás (2020): Helyiadózás. <http://helyiadozas.hu/jasd>. Letöltés ideje: 2020. október 08.

Jásd, Önkormányzat (2020): Jásd község Településfejlesztési koncepciója. http://www.jasd.hu/files/Dokumentumok/JSD_TELEPLSFEJLESZTSI_KONCEPCI_vlmnyezsi.pdf. Letöltés ideje: 2019. október 01.

Jásd, Önkormányzat (2020). Jásd község története. <http://www.jasd.hu/index.php/jasd/jasd-tortenete>. Letöltés ideje: 2020. október 12.

Kollár, K. (2012): A helyi gazdaságfejlesztés fogalma, célja, feladata és szereplői. Pannon Egyetem. Veszprém: Pannon Egyetem, 2012. 85-100.

KSH (2019): Gyorstájékoztató. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1812.html>. Letöltés ideje: 2020. október 08.

Lengyel, I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés – Versenyképesség, Klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémia, Budapest.

Mezei, C. (2006): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. *Tér és társadalom*, 20(4): 85-96.

Teir.hu. (2020): Teir. <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/kivalasztott-mutatok.html?xteiralk=htk&xid>

s=1001,1002,1003,1004,1005,1006,1007,1008,1009,1010,1011,1012,1013,1014,1015,1016,1017,1018,1023,1024,1025,1026,1027,1028,1029,1030,

1031,1032,1033,1034,1035,1036,1039,1040,1041,
Letöltés ideje: 2020. 12. 13.

Teir (2020): Idősoros elemző. <https://www.teir.hu/idosoros-elemzo/> Letöltés ideje: 2020. október 08.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok:
R11, O18, P25,

Kulcsszavak: helyi gazdasági aktivitás, helyi
gazdaságfejlesztés, vidékfejlesztés, őstermelők,
kistermelők

Jegyzetek

1. Gáll Anikó, Pannon Egyetem Gazdaságtu-
dományi Kar, Ph.D. hallgatója. E-mail cím: gall.
aniko@gtk.uni-pannon.hu

2. Csizmadiané Dr. Czuppon Viktória, Pan-
non Egyetem Gazdaságtudományi Kar docense.
czuppon.viktoria@gtk.uni-pannon.hu

Turizmus

A fenntartható fesztiválok elmélete és gyakorlata a 21. században

1. Fenntartható rendezvények, fenntartható fesztiválok

A 21. század elejére a turizmus valódi tömegjelenséggé vált, amelynek a vitathatatlan gazdasági előnyei mellett megjelentek a társadalomra és a környezetre nézve kedvezőtlen mellékhatásai is. Ahhoz, hogy az érdeklődők továbbra is utazhassanak, fesztiválokra járhassanak, kapcsolódhassanak, a turizmusnak új pályára kell állnia, ahol a környezet, a kultúra és a társadalom tiszteltben tartása markánsan tetten érhető.

A jövő fenntarthatóságának, a körforgásos gazdaságnak az alapkérdéseivel foglalkozik az idén márciusban a Pannon Egyetem és stratégiai partnere, a MOL Zrt. által útjára indított hároméves projekt is. A projekt egyik célja, hogy kutatási-fejlesztési-innovációs eredményeivel a turizmusnak a regionális gazdaságra, a természetre, társadalomra, környezetre és a kultúrára nézve pozitív változást hozó átalakításához is hozzájáruljon. A projektnek a fenntartható turizmusra fókuszáló egyik témaköre a „Fenntartható fesztiválok – Látogatói és szervezői attitűd fejlesztése”. Az említett téma célja, hogy a kutatás eredményeként a 2023-ban Európa Kulturális Fővárosa címet viselő Veszprém-Balaton régió fesztiválszervezésben érintett szereplőinek (legyen szó önkormányzatról, fesztiválszervezőről, szolgáltatóról, egyéb döntéshozóról és kulcsszereplőről) olyan megoldásokat nyújtson, amelyek hozzásegítik őket ahhoz, hogy tevékenységüket fenntartható – környezeti, társadalmi és gazdasági szempontból is felelős – módon és szemlélettel tudják végezni.

1.1. A fenntarthatóság gondolata a rendezvények kapcsán

„A fenntartható fejlődés olyan előrehaladást jelent, amely úgy elégíti ki a szükségleteinket, hogy nem veszélyezteti a jövő generációinak a

képességét arra, hogy ők is kielégíthessék a saját szükségleteiket” (BRUNTLAND JELENTÉS 1987). A definíció alapvető lényege, hogy mind a gazdasági, környezeti és társadalmi szükségleteket igényeket egyaránt figyelembe veszi. A fenntartható fejlődést egy olyan háromlábú szék gyanánt írják le, amely a fenti három „láb”, azaz pillér nélkül nem létezik (EURÓPAI KÖRNYEZETI ÉS INFORMÁCIÓS HÁLÓZAT 2018).

A fenntarthatósági törekvések a rendezvények, fesztiválok világát is elérték. Egy (nagy) rendezvény – azáltal, hogy sok látogatót mozgat meg, jelentős hatással bír a környezetre mind pozitív, mind negatív értelemben. A fesztiválok, rendezvények hatásának mérésére is számos kísérletet tettek már, ezek a CO₂ lenyomat mérése (SCRUCCA et al. 2016, BROWN et al. 2015), valamint a gazdasági, társadalmi-kulturális, környezeti hatások mérése (ANDERSSON - LUNDBERG 2013, ANDERSSON - ARMBRECHT - LUNDBERG 2012).

Tanulmányunkban először a fenntarthatóság legfontosabb pilléreit és kritériumait tekintjük át. Ezt követően példaértékű fenntartható törekvésekről, lépésekről, népszerű fesztiválok konkrét fenntarthatósági intézkedéseiről számolunk be, amelyek mintául szolgálhatnak a többi fesztivál számára is (1. táblázat)

1.2. A fenntartható események, fesztiválok pillérei

Amennyiben a fenntarthatóságról teljes képet kívánunk felvázolni, akkor három alapvető dimenziót (a társadalmi-kulturális, gazdasági, illetve a környezeti pilléreket) kell figyelembe venni, melyeket egy fenntartható esemény, rendezvény előkészítése, megszervezése és lebonyolítása során is szem előtt kell tartani.

A társadalmi-kulturális dimenzióhoz sorolhatjuk az emberi tényezőket. A nagyrendezvényeknek, fesztiváloknak törekednie kell arra,

1. táblázat: A vizsgált fesztiválok legfontosabb adatai

Fesztivál neve	Helyszín	Időpont	Tematika	Látogató-szám (fő)	Megrendezésének első éve
DGTL Festival	Amszterdam, NDSM-Docklands Hollandia	április (2 nap)	zenei (elektronikus zene)	40.000	2013.
Glastonbury Festival	Glastonbury - farm, Egyesült Királyság	június vége (5 nap)	kortárs művészeti	203.000	1970.
Terraforma	Milánó melletti Villa Arconati parkjában, Olaszország	július (3 nap)	zenei	5.000	2014.
Pohoda Festival	Trencsényi repülőtér, Szlovákia	július (4 nap)	zenei, színházi, irodalmi, tánc-, képzőművészeti fesztivál	30.000	1997.

Forrás: FONDAZIONE AUGUSTO RANCILIO VILLA ARCONATI 2018, DIGICULT 2014, BBC 2020, YOUROPE 2020, BOS 2019

hogy elsősorban helyi munkaerőt alkalmazzanak, és a munkavégzéssel kapcsolatban megfelelő oktatást is nyújtsanak számukra. A társadalmi pillér elemeibe tartozik az is, hogy mindenki számára - diszkrimináció nélkül - hozzáférhető legyen az esemény, inkluzív élményt nyújtson. Ehhez illeszkedik az a gondolat, hogy a fogyatékkal élők számára megoldják az akadálymentesítést, és meghatározott csoportok számára kedvezményes belépőjegyeket biztosítsanak. További kapcsolódó követelmény az emberi jogok tiszteletben tartása, a helyi kultúra közvetítése és továbbvitele; de fontos elemként jelentkezik a biztonság több aspektusból történő garantálása is – mind a fellépők, mind a látogatók, résztvevők, a helyi lakosok számára is. Végezetül a kormányzati elem említendő, amely a szabályok, előírások, vonatkozó törvények betartását követeli, valamint az átlátható döntéshozatalra helyezi a hangsúlyt (FIFA 2019).

A gazdasági pillér lényege, hogy a rendezvény gazdaságilag kiszámítható, rentábilis legyen. Ugyanígy fontos tényező, hogy a helyszíneken végrehajtott fejlesztések, infrastrukturális beruházások a későbbiekben a helyi lakosságot szolgálják, és a keletkező jövedelmek egy része a helyi társadalmat segítse (FIFA 2019).

A környezeti pillér szintén több elemet magába foglal: valamennyi környezeti elem védelmét szolgálja a légszennyezés csökkentésétől a hulla-

dékekezélen át a gazdaságos vízfelhasználásig (FIFA 2019).

2. Külföldi és hazai jó gyakorlatok – fenntartható fesztiválok a gyakorlatban

Esettanulmány gyanánt négy fesztivál (DGTL Hollandia, Glastonbury, Egyesült Királyság, Terraforma, Olaszország, Pohoda, Szlovákia) fenntarthatósággal kapcsolatos törekvéseit mutatjuk be. A fesztiválok honlapjait, az ott megosztott információkat vizsgáltuk, így a kutatásunk a fenti weblapok szerinti állapotot tükrözi. Valamennyi fesztiválban rejlik különlegesség, ami bizonyos mértékben meghatározza, hogy milyen elemre koncentrálnak a fenntarthatósági törekvéseik során.

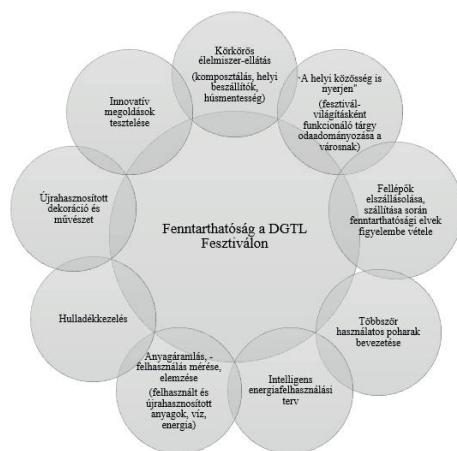
2.1. DGTL (Amszterdam, Hollandia)

A Hollandiában megrendezett DGTL Fesztivál a fenntartható fesztiválok egyik mintapéldája is lehet (a fenntarthatóság érdekében tett intézkedéseit l. az 1. ábrán). Számos díjjal büszkélkedhet, amelyeket a fenntarthatóság megvalósításáért tett erőfeszítéseinek elismeréseként ítéltek oda. A fesztivál olyan lépéseket tervez, amelyeket a saját honlapján úgy aposztrofálnak, mint amelyek a fesztivált „a jövő városi innovációinak élő labo-

ratóriumává” tehetik (DGTL 2020). A szervezők számos területen alkalmaznak forradalmi – néhol meglehetősen drasztikus – lépéseket annak érdekében, hogy a fesztivál üvegházgáz-kibocsátásának mértékét, a környezeti terhelést csökkentsék (DGTL 2020).

Az ételekből származó összes szerves hulladékot komposztálják, az élelmiszer-beszállítók a helyi vállalkozások közül kerülnek ki. Emellett teljes mértékben száműzték a húst az ételek kínálatából, amivel már önmagában jelentős mértékű természeti erőforrást őriznek meg. A fesztiválvilágításként funkcionáló tárgyat odaadományozták a városnak, amely a továbbiakban városi közfunkciót lát el. A fellépő művészek elszállásolása során a lehető legnagyobb mértékű fenntarthatóságra törekedtek, hiszen egyrészt Hollandia egyik legfenntarthatóbb hotelét választották erre a célra; másrészt elektromos járművekkel szállították őket a rendezvény helyszínére. A szervezők megszüntették az egyszer használatos műanyag poharak alkalmazását is, és kemény, többször használható poharakkal váltották fel őket. Intelligens energiafelhasználási tervet készítettek, amelyben kiemelt szerephez jutnak a megújuló energiaforrások; ennek köszönhetően csaknem teljesen klímasegítség alakult a fesztivál (DGTL 2020).

1. ábra: A fenntarthatóság figyelembevétele a holland DGTL fesztiválon

Forrás: DGTL 2020.

A környezeti terhelés kapcsán méréseket végeznek, hogy pontosan lássák: mennyi energiát, alapanyagot, vizet használnak fel a fesztiválon, és milyen mértékű az újrahasznosítás. A hulladékot szelektív módon gyűjtik. A fesztivál tematikáját is érintik a fenntarthatósági törekvések: újrahasznosított elemekből készült művészeti installációk teszik még egyedibbé a fesztivált. A fesztivál teszterületként is működik innovatív megoldások számára (DGTL 2020).

2.2. Glastonbury (Egyesült Királyság)

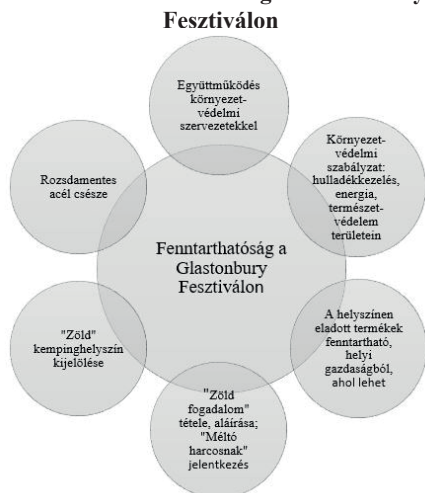
A Glastonbury Fesztivál története az 1970-es évekre nyúlik vissza; széleskörű, fenntarthatósággal kapcsolatos gyakorlatot alkalmaz (l. 2. ábra). A fesztiválon 2019-ben a Raw Alapítványfigyelemfelhívó kampányt tartott egy külön standnál a látogatók részére, hogy miként tudják minimalizálni ökológiai lábnyomukat. A fesztivál azonban más szervezetekkel, nonprofit szereplőkkel is együttműködik, támogatást nyújtva a fenntarthatósággal kapcsolatos munkájukhoz (GLASTONBURY 2020).

A fesztivál lebonyolítása során komposztáló toaletteket alkalmaznak, amelyek a komposztált szennyvizet visszajuttatják egy év múlva a farm földjére – immár hasznos trágyaként. Zöld szabályzatot (regulák) készítettek (Green policy), amelyben kéri, hogy a fesztivállátogatók felelős magatartást tanúsítsanak. A regulák három területet ölelnek fel: a hulladék, a természetvédelem és az energia témaköreit. A hulladékkezeléssel kapcsolatban többek között betiltották az egyszer használatos műanyag palackok árusítását: csak komposztálható, biológiailag lebomló evőeszköz használható. Komposztálják az ételmaradékokat, a szerves hulladékot; a szemetet pedig szelektíven gyűjtik, amit önkéntesek segítenek. A keletkezett vizeletet elektromosság előállításához használják egy speciális projektnek köszönhetően (GLASTONBURY 2020).

A tömegközlekedés igénybevételére ösztönöznek a kombinált jegycsomagok, emellett a helyi vasútállomásról indított ingyenes buszjáratokkal szállítják a látogatókat a fesztivál helyszínére. A fesztivál szervezői a megújuló energia alkalmazását támogatják a gyakorlatban is: nap- és szélenergiát, bioüzemanyagot, valamint hőszivattyú által termelt energiát használnak (GLASTONBURY 2020). A környezet megóv-

sa, a szennyeződések megelőzése érdekében a területen átfolyó vízfolyások, folyók tisztaságát, vízminőségét folyamatosan ellenőrzik. A fesztivál természetvédelmi tervvel is rendelkezik, így az élővilág védelme érdekében bizonyos területeket elzártak a látogatók elől (GLASTONBURY 2020).

2. ábra: Fenntarthatóság a Glastonbury

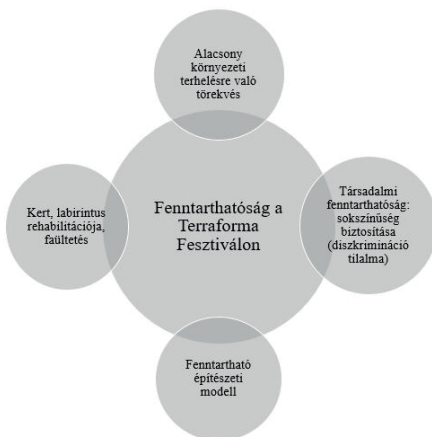
Forrás: saját szerk. GLASTONBURY 2020 alapján

A fesztiválon árusított termékek, élelmiszerek, a felhasznált egyéb alapanyagok (pl. fa) fenntartható, fair trade gazdaságból, illetve ahol lehet, helyi termelőtől kell, hogy származzanak (pl. kakaó, kávé). A fesztivállátogatók még egy ún. zöld fogadalmat is aláírnak, amiben vállalják a „zöld” fesztiválozást. Emellett a látogatók jelentkezhetnek „különleges harcoknak” is, ezáltal még inkább a szervezők partnerévé válnak a környezetvédelem területén. A fesztivál helyszínén külön „zöld” kempingezési területeket is kijelöltek, ahol a hasonlóan gondolkodó fesztivállátogatók egy helyen, egymás közelében verhetnek fel a sátrukat. Fenntartható, újrahasznosított anyagból készült, brit rozsdamentes acél csészéket lehet vásárolni, de igény szerint vissza is adják a vételárat, vagy le is lehet őket vásárolni. A fesztivál területén ingyen lehet csapvízhez jutni (GLASTONBURY 2020).

2.3. Terraforma (Milánó, Olaszország)

A Terraforma egy rendkívül érdekes fesztivál, amely speciális módon kapcsolódott először a fenntarthatósághoz. A fesztivál fenntarthatósággal kapcsolatos intézkedései a 3. ábrán láthatók. Olaszországban, a Milánóhoz közeli Villa Arconatiban megrendezett zenei fesztivál kezdetben a villa kertjében található, vélhetően már a 18. században létezett labirintus helyreállítását tűzte ki céljául, amely projektet 2018-ra be is fejezték. A kertrekonstrukció keretében 500 közönséges gyertyánt ültettek. Ezt követően a jövőben pedig több, mint 100 fát terveznek telepíteni a kempingező hely területére – mintegy kompenzálva ezzel a károsanyag-kibocsátást (TERRAFORMA 2020a, 2020b).

3. ábra: Fenntarthatóság a Terraforma fesztiválon

Forrás: TERRAFORMA 2020b.

A szervezők külön hangsúlyt fektettek az épületekre, a létesítményekre, amelyeket főként fából terveztek számukra neves építészek. Ezek közül a nagyszínpad és a workshop területe a fesztivál megkülönböztető, ikonikus jegyeivé, jelképeivé váltak. Fiatal építészhallgatókkal működtek együtt a tervezés során, és a felesleges építőanyagokat is újrahasznosítják (TERRAFORMA 2020a, 2020b).

A szervezők a népszerű fesztivál környezeti terhelésének pontos mérésére törekednek annak érdekében, hogy azon folyamatosan javítani

tudjanak. A környezeti fenntarthatóság erősítése okán a keletkező hulladék mértékének csökkentését tűzték ki célul: teljes mértékben biológiai úton lebomló evőeszközöket, táányókat, poharakat használnak. A szívószálakat „száműzték” és a stáb sem használ műanyagból készült flakonokat – még az előkészítő vagy utómunkák során sem. A fenntartható közlekedésre törekednek: a stáb elektromos autókkal közlekedik, a fesztivállátogatókat pedig ingyen szállítják a vasúti pályaudvarról a fesztivál helyszínére – ezzel is csökkentve a károsanyag kibocsátást és népszerűsítve a közösségi közlekedést. A fesztivállátogatók számára figyelemfelhívó kampányokat szerveznek, kis környezeti terhelést jelentő világítást (naplemek, LED lámpák) alkalmaznak, valamint a vízfogyasztás mértékét is próbálják csökkenteni (pl. automata szelepek). A fentiekén kívül pedig valamennyi látogatót egy hordozható hamutálcával és egy organikus szappannal lepnek meg érkezésekor (TERRAFORMA 2020a, 2020b).

A szervezők törekednek a társadalmi fenntarthatóságra is: semminemű diszkriminációt nem tűrnek és fogadnak el – ezt természetesen mind a partnereik, a munkatársak, mind a fellépők kiválasztása során érvényre juttatják. Emellett több civil szervezettel, nonprofit intézménnyel, NGO-val együttműködve menekülteket foglalkoztatnak a létesítmények, színpadok felállítását. A menekült workshopokon vehetnek részt, így ács mesterséget tanulhatnak (TERRAFORMA 2020a, 2020b).

2.4. Pohoda (Szlovákia)

A fenntarthatóság szemléletének gyakorlati megvalósítására jó példa Szlovákiában a Pohoda Fesztivál (4. ábra). A kisebb és hatékonyabb energiafelhasználás érdekében a fesztivál mobil naperőművet üzemeltet, az elektromos autók töltésére pedig töltőállomást. Az egy személyre jutó üzemanyag-felhasználás az egy főre jutó átlagos európai fogyasztásnak csak töredéke, 38%-a (POHODA 2020). A fesztivál területén szelektív hulladékgyűjtő szigetek találhatók; önkéntesek segítenek a szelektív hulladékkezelésben. Az újrahasznosítható poharak használata, a komposztálás, a személyre szabott hamutartók, régi fogkefék szétválogatása mind hozzájárulnak a kevesebb, nem újrahasznosítható hulladék kezeléséhez. Víztakarékos, saját kutakból működtetett

toalettek, „Toi-toi rendőrség”, ingyenes ivóvíz állnak a fesztivállátogatók rendelkezésére. A hivatalos fesztiválművekek pedig organikus pamut anyagból készülnek (POHODA 2020).

A fesztivált a társadalmi inkluzivitás jegyében szervezik: a rendezvény többgenerációs, amit az is bizonyít, hogy családi parkot hoztak létre a gyermekes családok részére. Nincsenek VIP zónák, viszont létezik akadálymentesített és a nonprofit szervezetek számára kijelölt zóna. A szervezők helyi beszállítókat alkalmaznak (POHODA 2020). A fesztivál ideje alatt népszerűsítik a környezetbarát közlekedési módokat: a fesztivál helyszínére megszervezték a közösségi közlekedést, külön telekocsi rendszert hoztak létre (#togethertopohoda) (POHODA 2019a). A 2019-es fesztivál szervezése során elektromos kerékpárokat is használtak a szervezők. Egy mobiltársaság használt, feleslegessé vált mobiltelefonokat gyűjtött, amely után egy beteg gyermeket segítő NGO-t támogatott (POHODA 2019b, 2019c).

4. ábra: Fenntarthatóság a Pohoda fesztiválon

Forrás: saját szerk. POHODA 2020. alapján

3. Összegzés

A fesztiválok fenntarthatósága sok rendezvényenél már nemcsak üres szavakat, divatos marketing szlogent jelent, hanem valódi tartalommal

megtöltött realitást. Minden általunk vizsgált rendezvény kivétel nélkül nagy hangsúlyt fektet a fesztivál fenntartható jellegének erősítésére, elsősorban a környezetvédelmi és társadalmi elvek figyelembevételén keresztül.

A legtöbb intézkedés a környezetvédelem területén született. A szelektív hulladékkezelés, a szerves anyagok komposztálása, a repohár intézménye vagy az egyszer használatos műanyag poharak betiltása, valamint a fenntartható közlekedésre irányuló törekvések mindhárom esettanulmányban megjelennek. Szintén gyakori elem a szívószálak használatának korlátozása vagy betiltása, a csapvíz biztosítása, illetve a megújuló energia használata. A fesztivál hivatalos termékeinél, az ajándéktárgyak esetében is egyre gyakoribb a fenntarthatósági elvek figyelembevétele.

A környezeti elem mellett a társadalmi fenntarthatóság is élesen jelentkezik: a szervezők megpróbálnak valamit visszaadni a helyi közösségnek, a helyi lakosságnak. A figyelemfelhívó kampányok szervezése szintén a szívügye a legtöbb fesztiválszervezőnek.

A gazdasági pillérhez tartozó intézkedések is helyet kapnak: leggyakrabban a helyi alapanyagok felhasználása által (l. 2. táblázat).

Ugyanakkor minden vizsgált fesztiválnak megvan a maga különlegessége. Számos különböző megoldást mutattunk be: valamelyik fesztivál élő tesztlaboratóriumként működik, illetve van, ahol minden egy 17. századi kert rekonstrukciójával kezdődött, és az építészeti megoldások fenntarthatósága áll a középpontban. Vannak olyanok, amelyeket különleges helyszínen rendeznek meg: repülőtéren, farmon vagy egy kikötőben. Ugyanakkor a fenti fesztiválok mindegyikében van valami közös: a szervezők mély elkötelezettsége a valódi fenntarthatóság irányába, amely szenvedélyt a fesztivál látogatóinak is át kívánnak adni. Emellett nem szabad elfeledkezni arról a sok tízezer fesztivállátogatóról sem, aki hajlandó szórakozás közben is tekintettel lenni a környezetre, a természetre, a többi látogatóra, a helyi lakosok érdekeire.

ERNSZT ILDIKÓ—LŐRINCZ KATALIN
—SIGMOND ESZTER

A szerzők elérhetősége:

Ernszt Ildikó: egyetemi docens, Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz, Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet, ernszt.ildiko@uni-pen.hu

Lőrincz Katalin: egyetemi docens, Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Turizmus Intézeti Tanszék, lorincz.katalin@gtk.uni-pannon.hu

Sigmond Eszter: turisztikai szakértő, Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar, sigmond.eszter@gtk.uni-pannon.hu

Abstract

As larger events and festivals attract many visitors, it is inevitable that they have a significant impact on their environment in both a positive and a negative way as well. Thus, sustainability issues and practices are becoming increasingly important in case of events, festivals as well. All pillars of sustainability are gaining more and more importance. In our study, after reviewing the most important pillars of sustainability (economic, socio-cultural, environmental), we present foreign festivals, which are famous for their sustainable aspirations and steps, as well as their specific measures, which can serve as a model for other festivals as well.

Keywords: sustainability, sustainable festival, tourism

Köszönetnyilvánítás:

Jelen publikáció/kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

Irodalomjegyzék

ANDERSSON Tommy D., ARMBRECHT John, LUNDBERG, Erik: Estimating Use and Non-use Values of a Music Festival. = Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 12 (2012) pp. 215-231.

ANDERSSON Tommy D., LUNDBERG Erik: Commensurability and sustainability: Triple impact assessments of a tourism event. = Tourism Management Vol. 37 (2013) pp. 99-109.

2. táblázat: Egyes fenntarthatósági elemek, gyakorlatok megléte a vizsgált fesztiválok honlapjai alapján

	DGTL (Amszterdam)	TerraForma (Milánó)	Glastonbury	Pohoda
KÖRNYEZETI PILLÉR				
Hulladékkezelés	X	X	X	X
Komposztálás	X	X	X	X
Egyszer használatos poharak, evőeszközök megszüntetése/ külön pohár erre tervezve	X (külön pohár)	X	X (acélcsésze)	X (pohár)
Ingyenes csapvíz	nincs információ	nincs információ	X	X
Szívoszálak betöltése/csak biológiailag lebomló engedélyezése	X	X	X	nincs információ
Energia-felhasználás mérése	X	X	nincs információ	nincs információ
Megújuló energia	X (napenergia)	X (napenergia)	X (nap-, szélenergia, bio-üzemanyag, hőszivattyú, vízeletből elektromosság)	X (napenergia: mobil naperőmű)
Húsmentes étlap	X	nincs információ	nincs információ	nincs információ
Fair trade termékek	nincs információ	nincs információ	X (kakaó, kávé, tea)	nincs információ
A fesztivál hivatalos termékeinél fenntarthatóság	nincs információ	nincs információ	X (pólók, vászontáskák organikus alapanyagokból)	X
Fellépők elszállásolása során fenntarthatóságra törekvés	X	nincs információ	nincs információ	nincs információ
Egyéb, különleges, a környezeti pillérhez köthető elem	újra-hasznosított dekoráció, innovatív megoldások tesztelése	kert, labirintus rehabilitációja, fenntartható építésszet, ajándék a látogatóknak	környezetbarát, komposztáló toalették, szemetet gyűjtő önkéntesek, természetvédelmi terv, vizek monitorozása	régi, elhasznált fogkefék szétválogatása, külön telekocsi rendszer
TÁRSADALMI-KULTURÁLIS PILLÉR				
Figyelemfelkeltő kampányok	nincs információ	X	X	X
Társadalmi fenntarthatóság	A helyi közösségnek visszaadni	Faültetés, diszkrimináció-mentesség, menekültek foglalkoztatása, workshopok számukra	nincs információ	többgenerációs fesztivál, családi park, akadálymentesített zónák, kedvezményes jegyek a fogyatékkal élőknek és kísérőiknek
Egyéb, különleges, a társadalmi-kulturális pillérhez köthető elem		építész-hallgatók bevonása az épületek tervezésébe	környezetvédő szervezetek támogatása, Zöld fogadalom tétele	Nincsenek VIP zónák, nonprofit szervezeteknek külön zóna, ingyenes sátor-táborok, művészek faluja
GAZDASÁGI PILLÉR				
Helyi alapanyagok, anyagok helyi termelőktől, beszállítóktól	X	nincs információ	X	X

Forrás: saját szerk. a vizsgált fesztiválok honlapjai alapján

ÁSVÁNYI Katalin., MITEV Ariel., JÁSZBERÉNYI Melinda., MENTES Mert: Családok fesztiválélménye – két családbarát fesztivál elemzése. = Turizmus Bulletin. XIX. évfolyam. (2019). 3. szám. pp. 30-37.

BBC (2019): How Glastonbury came to be about more than music. Elérhető: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/articles/znrm8hv> (letöltve: 2020. 08. 21.)

BOS Milan: Pohoda Festival: an independent festival in a commercialized world. 2019. Elérhető: <https://festileaks.com/2019/09/pohoda-festival-an-independent-festival-in-a-commercialized-world/> (letöltve: 2020. 08. 14.)

BROWN Steve, GETZ Donald, PETERSSON Robert, WALLSTAM Martin: Event evaluation: definitions, concepts and a state of the art review. = International Journal of Event and Festival Management. (2015). 6(2). pp. 135-157.

BRUNDTLAND REPORT (1987): Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future

CANNIZZARO Salvatore, CORINTO Gian Luigi, NICOSIA Enrico: Saint Agatha Religious Festival in Catania: Stakeholders' Functions and Relations. = Almatourism-Journal of Tourism Culture and Territorial Development. (2017) Vol. 8. Issue 7. pp. 124-138.

DIGICULT (2014): Terraforma. Experimental and Sustainable Music Festival. Elérhető: <http://digicult.it/news/italiano-terraforma-experimental-sustainable-music-festival/> (letöltve: 2020. 08. 31.)

DGTL (2020): Sustainability. Elérhető: <https://dgtl.nl/sustainability> (letöltve: 2020. 07. 27.)

EURÓPAI KÖRNYEZETI ÉS INFORMÁCIÓS HÁLÓZAT (2018): A fenntartható fejlődés fogalma. Elérhető: <https://eionet.kormany.hu/a-fenntarthato-fejlodes-fogalma> (letöltve: 2020. 08. 17.)

FIFA (2014): Sustainability Report of the FIFA World Cup Brazil 2014. Elérhető: <https://resources.fifa.com/image/upload/sustainability-report-of-the-2014-fifa-world-cup-2509269.pdf?cloudid=educds2hgasief3yeoyt> (letöltve: 2020. 03. 25.)

FIFA (2019): FIFA World Cup Qatar 2022 Sustainability Strategy. Elérhető: <https://www.fifa.com/what-we-do/sustainability/> (letöltve: 2020. 03. 20.)

FOUNDAZIONE AUGUSTO RANCILIO VILLA ARCONATI (2018): Elérhető: https://www.villaarconati-far.it/ENG/news/villa-arconati-far-ends-a-perfect-2018-season_C6.aspx (letöltve: 2020. 08. 10.)

GLASTONBURY (2020): Green Glastonbury. Elérhető: <https://www.glastonburyfestivals.co.uk/information/green-glastonbury/> (letöltve: 2020. 07. 30.)

HUNYADI, Zsuzsa (2004). A fesztiválok közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban. Találkozások a kultúrával 2. Budapest: Magyar Művelődési Intézet.

JONES, M. (2014). Sustainable Event Management. A Practical Guide. Routledge. Taylor and Francis Group. Elérhető: https://books.google.hu/books?id=pQ2LAWAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=sustainable+event+management&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwj_lbiEksXoAhWJposKHeM-DS8Q6AEIKDAA#v=onepage&q=sustainable%20event%20management&f=true (letöltve: 2020. 04. 18.)

MAGYAR FESZTIVÁLSZÖVETSÉG (2020): Zöldebbé válni. Elérhető: <http://fesztivalszovetseg.hu/hirek/zoldebbe-valni/> (letöltve: 2020. 05. 12.)

POHODA (2019a): Eco-friendly ways to get to Pohoda. Elérhető: <https://www.pohodafestival.sk/en/news/eco-friendly-ways-to-get-to-pohoda> (letöltve: 2020. 07. 31.)

POHODA (2019b): For old mobile phones rings bell. Elérhető: <https://www.pohodafestival.sk/en/news/for-old-mobile-phones-rings-bell> (letöltve: 2020. 07. 31.)

POHODA (2019c): Accelerated production thanks to DEMA electric bicycles. Elérhető: <https://www.pohodafestival.sk/en/news/accelerated-production-thanks-to-dema-electric-bicycles> (letöltve: 2020. 07. 31.)

POHODA (2020): Ecology. Elérhető: <https://www.pohodafestival.sk/en/ecology> (2020. 07. 31.)

SCRUCCA Flavio, SEVERI Claudio, Galvan Nicola, Brunori Antonio: A new method to assess the sustainability performance of events:

Application to the 2014 World Orienteering Championship. = Environmental Impact Assessment Review. (2016). Vol. 56. pp. 1-11.

SZABÓ János Zoltán: Kulturális fesztiválok mint a művelődés új formái. PhD értekezés. = Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája. (2011). Elérhető: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/129798/Szabo_Janos_Zoltan_Ertekezes-t.pdf;jsessionid=9997A8B078441D2C42044E29B3A2207B?sequence=5 (letöltve:2020. 05. 12.)

SZABÓ János Zoltán: A turisztikai fesztiválok látogató-összetétele. = Tanulás és művelődés. Szerk. Juhász Erika, Chrappán Magdolna. Debrecen. Debreceni Egyetem. (2012). pp. 535-540.

TERRAFORMA (2020a): Sustainability & Architecture. Elérhető: <https://www.terraformafestival.com/sustainability-architecture/> (letöltve:2020. 07. 30.)

TERRAFORMA (2020b): Sustainability Report. Letöltve: <https://www.terraformafestival.com/wp-content/uploads/2020/02/Threes-A2-poster-sostenibilit%C3%A0-FIN.pdf> (letöltve:2020. 07. 30.)

YOUROPE (2020): Pohoda. Elérhető: <https://www.yourope.org/cms/festival/pohoda-festival/> (letöltve: 2020. 08. 15.)

Táblázatjegyzék

1. táblázat: A vizsgált fesztiválok legfontosabb adatai

Table 1: The most important data of the examined festivals

2. táblázat: Egyes fenntarthatósági elemek, gyakorlatok megléte a vizsgált fesztiválok honlapjai alapján

Table 2: The existence of certain sustainability elements, practices based on the webpages of the examined festivals

Ábrajegyzék

1. ábra: A fenntarthatóság figyelembevétele a holland DGTL fesztiválon

Figure 1: Sustainability on the Dutch DGTL Festival

2. ábra: Fenntarthatóság a Glastonbury Fesztiválon

Figure 2: Sustainability on the Glastonbury Festival

3. ábra: Fenntarthatóság a Terraforma fesztiválon

Figure 3: Sustainability on the Terraforma Festival

4. ábra: Fenntarthatóság a Pohoda fesztiválon

Figure 4: Sustainability on the Pohoda Festival

Szállodalánchoz tartozó és független szállodák fenntarthatósági gyakorlata közötti különbségek feltárása a magyar szálloda szektorban

A fenntartható fejlődés egy kulcs-tényező a hotelek számára és nem csupán a szállodai szektorban gyakran használatos fogalom. Egyrészt a szálláshelyeknek világszerte kiemelkedően fontos hatásuk van a környezetre, másrészt a társadalmi jólétet is képesek közvetlenül vagy közvetve befolyásolni. Jelenleg a fenntartható fejlődési irányvonalak alkalmazása nem számít világméretű jelenségnek, de hamarosan bevált gyakorlattá válhat. A dinamikus versenykörnyezet megköveteli a szállodáktól, hogy nagy hangsúlyt helyezzenek a fenntartható működés biztosítására, hiszen azok, akik nem tartják szem előtt ezt az aspektust stratégiájukban, azok nem lesznek képesek a piacon versenyben maradni. Jelen kutatás kiterjed a Hotelstars minősítési rendszer szerinti egytől ötcsillagos besorolású intézményekre az ország egész területéről. A szállodaiparon belüli csoportosítás alapját jelen esetben a szállodalánchoz tartozás, illetve az egyéni működési forma képezte.

A fenntartható fejlődés három alappillére; a gazdasági, környezeti és társadalmi fenntarthatóság is kiemelt szereppel bír a kutatásban, amelyhez kvantitatív elemzést társítottunk. A vizsgálat elsődleges célja annak feltárása, hogy a magyar piacon milyen módon, milyen mértékben és mely területeken vezetik be fokozatosan és alkalmazzák a fenntarthatóság elveit. Hazai keretek között a szakmai körökben is elfogadott, pályázati úton elnyerhető, úgynevezett „Zöld Szálloda” díj a

legismertebb minősítés eme témakörben, hiszen ennek a címnek az elnyerése egyfajta bizonyítékot jelent a szálloda „zöld” és egyben fenntartható működéséhez köthetően. Önálló és lánchoz tartozó szállodák esetében is hirdetnek I-II-III. helyezettet, a nyerteseken kívül a cím viselésére jogosult szállodák túlnyomó része a 2019-2020-as időben érdekes módon lánchoz tartozó szállodák közül kerültek ki [MSZÉSZ; 2020].

Fenntarthatóság a turizmusban

A turisztikai szektor komplex fejlesztése során egyértelműen szükséges a fenntarthatóság irányelveit követni. Sok országban, főként ahol a turizmus fontos és kiemelt gazdasági szereppel bír, ott ez az ágazat prioritásként szerepel a nemzeti fejlesztési stratégiában. A fenntarthatóságnak nem külön, speciális, úgynevezett „piaci részként” kellene megjelennie, hanem a fejlesztési folyamat integrált feltételeként. A turizmus minden formájának törekednie kell a fenntarthatósági kritériumok betartására.

Az ENSZ turisztikai szervezete, az UNWTO megfogalmazásában a fenntartható turizmus teljes mértékben figyelembe veszi a jelenlegi és jövőbeni idősíkon a gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokat, valamint a látogatók, a szektor, a természetes és épített környezet, továbbá a helyi közösségek szükségleteit is [UNWTO és UNEP; 2005].

UNWTO és az UNEP 12 fenntarthatósági turisztikai célt határozott meg:

1. Gazdasági életképesség
2. Helyi jólét
3. Minőségi foglalkoztatás
4. Társadalmi egyenlőség
5. Látogatói elégedettség
6. Helyi irányítás, ellenőrzés
7. Közösségi jólét
8. Kulturális gazdagság
9. Fizikai integritás
10. Biodiverzitás
11. Erőforrás hatékonyság
12. Környezeti tisztaság

Fenti 12 cél megmutatja, hogy a fenntartható turizmus gazdasági előnyökkel jár a desztináció és a közösségek számára is. Egy-egy élet- és versenyképes turisztikai vállalkozáson keresztül képes a szektor munkahelyeket teremteni és ugyanakkor a környezeti terhelést minimalizálni. A szektor összeköti a gazdaságot, társadalmat, kultúrát és a természeti környezetet, gyakorlatilag egy közös fejlődési irányvonal követésére motiválja a gazdasági és társadalmi szereplőket [UNWTO; 2013].

Fenntarthatóság a szálloda szektorban

A fenntartható szálláshely-szolgáltatás a szálloda szektor esetében egy olyan irányú fejlesztés, amely amellett, hogy a jelenlegi vendégek, szállodai dolgozók, illetve egyéb érintett partnerek igényeit kielégíti; a jövő vendégeinek, szállodai dolgozóinak és egyéb érdekelt feleknek is majdan lehetővé teszi, hogy élvezni tudják ugyanazokat a termékeket és élményeket [Sloan, Simons-Kaufman, Legrand; 2012].

A szálloda szektort komplex sokféleség jellemzi, még akkor is, ha csak és kizárólag a hazai szereplők körét vizsgáljuk. Léteznek helyi kis- és középvállalkozások, de számos nemzetközi vagy globális lánchoz tartozó tagszálloda is képviselheti magát a szállodai piacon. Hazánkban a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetségének összesen 9 szállodalánc a tagja, összesítve szállodai szobáik száma eléri a 16 237 szobát, ez a számadat azonban tartalmazhatja a hazai üzemeltető cég külföldi egységeinek szobaszámát is. Az MSZÉSZ 2020. májusi trendriportja értelmében a szállodai szobák száma 31 875, ebből viszont kategória és minősítés nélküli 16 020 szálláshely szobája [MSZÉSZ; 2020].

A szálloda szektor pozitívumaként kiemelendő, hogy képes munkahelyeket teremteni és egyben fenntartani, megélhetési forrást biztosítani a helyieknek, hiszen kifejezetten élőmunkaerő-intenzív ágazatról van szó [Meyer; 2005]. Ezáltal képes a lakosok életminőségének javítására, másrészt viszont az is vizsgálandó, hogy az idelátogatók és a helyiek vásárlórejében

jelentkező különbség okán magas fokú inflációt és ugyanakkor életminőség-romlást is előidézhethet a tömegturizmus. A vendégfogadás legpozitívabb hatása minden kétséget kizáróan a profit generálása [Pollock; 2008]. A szállodai szektor a helyi beszállítókra is pozitív hatást gyakorol, amely a multiplikátor hatáson keresztül többszörösen megtérül az adott desztinációban [Karimov, 2020]. Az idelátogató vendégek által vásárolt termékek további megélhetési forrást biztosíthatnak a helyi lakosok számára [Papp, Gyurácz-Németh; 2014]. A szállodák adókat és egyéb járulékokat is fizetnek a helyi és központi kormányzati szervnek, amely szintén pozitív a társadalom jóléte szempontjából. A szálláshely-szolgáltatás keretén belül felszínre kerülhetnek környezeti problémák, emellett a szállodai tartózkodás ideje alatt igenis formálható a vendégek környezettudatos viselkedése is. Habár azt ki kell hangsúlyozni, hogy a környezeti károk egy részében nagy szerepe volt magának a szektornak is [Sloan et al.; 2012]. A szállodai működésnek tehát fontos szociokulturális, gazdasági és környezeti hatásai vannak [Pollock; 2008].

A szállodák számára a fenntarthatóság mozgatórugója egyértelműen a költségmegtakarítás, mivel az állandó működési költségek nagyon nagy volumenűek, ezért érthető módon a szállodatulajdonosok- és üzemeltetők egyes költségelemek mérséklésében látják a fenntarthatóság gyakorlati hasznát. [Hjalager, 1997; Gyurácz-Németh, 2014]. Emellett természetesen a fenntarthatóság marketing értéke is fontos [Jonathan et al; 2001], a szállodák hangsúlyozzák a fenntartható törekvéseiket a vendégek, illetve környezetük felé, azonban vigyázni kell, hogy ezek az értékek ténylegesen jelen legyenek a szálloda működésében, mert különben úgynevezett „Greenwashing” fogalomról beszélhetünk. [Peng és Chen; 2019].

Többféle CSR-, vagyis társadalmi felelősségvállalási kategória közül érdemes azt is megemlíteni, hogy korábbi kutatások rávilágítottak: szállodalánc esetében fontosabb szerepet játszanak többek között olyan tényezők, mint az esélyegyenlőség, a helyi közösségek bevonása, vagy éppen a munkavállalók felelősségteljes attitűdjé [Ásványi et. al.; 2020].

A kutatás módszertana

A kutatás elsődleges célja a különböző fenntarthatósági gyakorlat vizsgálata a szállodalánc-hoz tartozó és a független szállodák esetében.

A kutatás egyben magyarázó és kvantitatív, ennek értelmében mennyiségi adatokat gyűjtöttünk a probléma vizsgálata érdekében, amelynek során a fenntarthatóságot, mint jelenséget elemeztük. Az analízis során különböző módszereket használtunk, ezek a változók közötti összefüggéseket írták le.

Kérdőíves megkeresés mellett döntöttünk (Limesurvey rendszerben), amelyet elektronikusan küldtünk ki a szállodák igazgatóinak. A két hónapot felölelő kitöltési időintervallum során telefonos és személyes segítséget is nyújtottunk. Jelen cikkben a kérdőív egy részének eredményei kerülnek ismertetésre.

A minta jellemzői, kritériumai a következők voltak:

- Szálloda helye: Magyarország
- 1-5 csillagos szálloda
- Működő szálloda
- Szálloda szerepel a Booking.com adatbázisában

Összesen 606 szálloda kapta meg a kérdőívet, és 61 érvényes kitöltés érkezett vissza, vagyis a kitöltési ráta elérte a 10,07%-os szintet. A 61 szállodából 17 tartozik szállodalánchoz, a maradék 44 független szálloda.

A kutatás során két hipotézist állítottunk fel:

1. A szállodalánccok tagszállodái nagyobb valószínűséggel alkalmazzák és építik be a fenntarthatóságot a stratégiájukba, mint a független szállodák.

2. A lánc-hoz tartozó szállodák külső, lánc-tól érkező nyomás hatására építik be a fenntarthatóságot a működésükbe.

A hipotézisek vizsgálata során igyekeztünk fényt deríteni a szállodalánchoz tartozó és független szállodák közötti különbségekre, valamint a láncszállodák fenntarthatósági működésének okaira is.

Az első hipotézis a szállodalánccok által nagyobb valószínűséggel alkalmazott fenntarthatóságra irányult. A hipotézis tesztelése során a szállodalánc tagság és a fenntarthatósági stratégia megléte közötti kapcsolatot vizsgáltuk. Ehhez összefüggés-elemzésre volt szükség, amelyhez keresztábra-elemzést alkalmaztunk. Az eredményt az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: A szállodalánc tagság és a fenntarthatósági stratégia közötti kapcsolat

	Value	Asymp. Sig. (2-sided)
Nominal by Nominal Phi	.409	.006
Cramer's V	.409	.006
N of Valid Cases	61	

Forrás: saját szerkesztés

A keresztábra elemzés szignifikáns eredményt mutatott, amelyből az következik, hogy a két vizsgált változó (szállodalánc-tagság, fenntarthatósági stratégia megléte) között kapcsolat van. Tovább elemezve a kérdést megállapítást nyert, hogy a szállodalánccok esetében csak három szálloda nem rendelkezik fenntarthatósági stratégiával, míg a független szállodáknál ez az érték összesen 27 a 44 szállodából. Emellett arra is fény derült, hogy míg a láncok esetében nagyjából fele-fele arányban beszélhetünk írott vagy szóbeli formájú stratégiáról, addig azon független szállodák esetében, akik egyáltalán rendelkeznek fenntarthatósági stratégiával, a mérleg inkább a szóbeli stratégia felé billent.

A pozitív kapcsolat egyértelműen a szállodalánc tagságból származott. A szállodalánccoknak többségében globális programjaik vannak köszönhetően nemzetközi jelenlétüknek. Emellett lényegesen tapasztaltabbak a fenntarthatóság kérdésében, mivel olyan területeken is jelen vannak, amelyek esetében a fenntarthatóság nem egy lehetőség, hanem az egyetlen túlélési stratégia (például sivatagos területek, vagy szigetek). Emellett ahhoz, hogy globálisan versenyképesek maradjanak, nagyon fontos az olyan programok kialakítása, mint például a Planet 21 az Accor szállodalánc esetében. Ezeket az elveket és intézkedéseket a tagok mind elsajátítják és beépítik a saját, mindennapi működésükbe. Ehhez a szállodalánc komplex módon támogatást biztosít, a stratégia

A kutatás eredményei

maga nagy segítség a feladatok végrehajtása során. A független szállodák esetében ez a támogatói funkció nem áll rendelkezésre, az intézményeknek kell kidolgozniuk a saját programjaikat, amelyhez alkalmazkodóképesség, nyitottság és pénzügyi lehetőség is szükségeltetik. A független szállodák számára Magyarországon a legtöbb esetben a mindennapi működés is kihívást jelent, és nincs lehetőségük még egy fenntartható stratégiának a kialakításával és a gyakorlati működés során az implementációval is foglalkozni.

A második hipotézis a szállodalánccok által alkalmazott fenntarthatósági stratégiák eredetét vizsgálja, vagyis a hipotézis tesztelése során azt néztük, hogy belső vagy külső nyomás hatására történt-e a szállodalánc tagoknál a fenntarthatósági stratégia kialakítása és megvalósítása.

Az alapfeltevés szerint a szállodalánc tagszállodák nagyobb figyelmet fordítanak a fenntarthatóságra, mint a független szállodák, mivel egy lánctagság esetében a központi szabályok előírhatják a fenntarthatóságra vonatkozó politikát. A 2. táblázatban látható eredmények azt igazolják, hogy nincs szignifikáns kapcsolat a szállodalánccban való tagság, valamint a fenntarthatóság fejlesztésére és megvalósítására gyakorolt nyomás között. (2. táblázat)

2. táblázat: A szállodalánc tagságának, valamint a fenntarthatóság fejlesztésére és megvalósítására gyakorolt nyomás összehasonlítása

	Value	Asymp. Sig. (2-sided)
Nominal by Nominal Phi	.112	.754
Cramer's V	.112	.754
N of Valid Cases	45	

Forrás: saját szerkesztés

Megállapítható, hogy a lánchoz tartozó 16 szállodán belül 8 szálloda fejlesztette ki és valósította meg a fenntarthatósági stratégiát belső nyomás miatt, míg a többi 8 szálloda esetében ugyanolyan szerepe van a belső és külső nyomásnak. A 29 különálló szálloda esetében 14 szálloda állította, hogy tisztán belső motiváció volt a fenntarthatóság megvalósításának oka, míg a fennmaradó 14 szálloda egyaránt belső és külső nyomást jelentett. Csak egy szálloda esetében volt a külső motiváló erő jelentős.

Az eredmények alapján elmondható, hogy a szállodalánc tagszállodák nem foglalkoznak kiemeltebb módon a fenntarthatósággal, mint az önálló szállodák. Az a korábbi feltételezés, miszerint a tagság fontos szerepet játszik a fenntarthatósági stratégiák implementálásában, nem teljesen igaz. Sok tagszálloda hoz létre fenntartható stratégiát belső motivációk alapján. Ennek oka lehet, hogy ez az aspektus egyre fontosabbá válik napjainkban, valamint hogy versenylőnyt is jelenthet a stratégia megléte adott szálloda számára. Ugyanakkor a külső hatások is jelentősek lehetnek a bevezetésben, amelyek főként a szállodalánchoz való tartozásból fakadnak.

Ennek kapcsán szintén kereszttábla-elemzéssel megvizsgáltuk a szállodalánc tagság és a sztenderdek megléte, valamint a szállodalánc tagság és az alkalmazott fenntarthatósági stratégiák közötti összefüggést. Az eredmények itt is azt erősítik, hogy nincs összefüggés a szállodalánc tagság és a sztenderdek között. Az adatok alapján 14 hotel tartozott lánchoz, és mindösszesen 6 szálláshely használ a fenntarthatóságra vonatkozó sztenderdet, míg a másik 8 egységnek nincs erre vonatkozó előírása.

Hasonlóképpen a szállodalánc tagság és az alkalmazott sztenderdek között sem találtunk szignifikáns kapcsolatot vizsgálatunk során.

A szabványokat négy fő kategóriába soroljuk a fenntarthatósággal kapcsolatban:

- Gazdasági
- Környezettudatos
- Társadalmi fenntarthatóság szabványai
- „Összes” kategóriába az előző három csoport tartozik.

Összességében a kutatások alapján megállapítható, hogy a szállodalánccok esetében a lánc által előírt szabályok és előírások nem a fenntarthatósággal kapcsolatosak, vagy csak néhány közülük. Ugyanakkor a szállodalánc tagszállodák nagyobb valószínűséggel fognak fenntartható fejlődési stratégiával élni (ami nem a sztenderdekből származik), mint az különálló szállodák. A vizsgálat eredményét illetően elmondható az is, hogy kevés szálloda (lánctag és egyéni) alkalmazza a fenntartható működésre vonatkozó szabványokat. Összefoglalva elmondható, hogy ez az elemzés alátámasztja azt a tényt is, hogy a második hipotézist nem lehet elfogadni.

Összegzés

A kvantitatív kutatás középpontjában a szállodalánchoz tartozó tagszállodák és a független szállodák közötti különbség állt a fenntartható gyakorlati alkalmazások szempontjából. A kutatás során két hipotézist állítottunk fel: az első a szállodalánc tagság és a fenntartható stratégia megléte közötti összefüggést vizsgálta, a másik pedig a szállodalánccok által gyakran tapasztalt külső nyomás befolyásoló szerepét a fenntarthatóság alkalmazása esetében.

Míg az első hipotézis egyértelműen bizonyította a kapcsolatot, tehát megmutatta, hogy a szállodalánc tagszállodák sokkal inkább rendelkeznek fenntarthatósági stratégiával, mint a függetlenek. Ráadásul ez a stratégia nagyobb arányban írásban valósul meg, mint a független szállodák esetében. A független szállodák versenyhátrányban vannak a fenntarthatóság szempontjából Magyarországon, mivel nem áll rendelkezésükre olyan nemzetközi tudás, amely könnyedén hasznosítható lenne a mindennapi munkavégzés során. Viszont számukra sem lehetetlen egy fenntarthatósági stratégia kialakítása, amelyhez elsősorban nyitottság és elkötelezettség szükséges. Szintén hasznos lehet egy olyan szállodai vezető jelenléte, aki már szállodalánccs belső munkatapasztalattal is rendelkezik, és irányítani, kontrollálni tudja ezt a folyamatot.

A második hipotézis ezzel szemben nem elfogadhatónak bizonyult, miszerint külső hatás játssza szerepet a fenntarthatósági stratégia bevezetésében. A kereszttábla-elemzésből kiderül, hogy az ellenhipotézist tudjuk elfogadni, miszerint nincs összefüggés a között, hogy egy szállodalánc tagja-e a vizsgált szálloda, és hogy külső vagy belső nyomásra implementálják a fenntarthatósági stratégiát. Emellett az is elmondható, hogy nem találtunk összefüggést a lánctagság és a fenntarthatósággal kapcsolatos sztereotípek megléte között. Mivel a lánc tagszállodák általában belső motiváció hatására alkalmaznak fenntarthatósági szabályokat; láthatjuk, hogy a fenntartható fejlődés szempontjából szabadon dönthetnek. A kutatás azt mutatta, hogy némely láncba tartozó tagszálloda esetében mind a belső, mind a külső nyomás fontosnak bizonyult. Feltételezhetjük,

hogy a láncok a fenntartható stratégiát nem csak a piaci elvárások miatt alkalmazzák, hanem a világ fenntartható fejlődéséhez való hozzájárulás miatt is. A fenntartható stratégiával ezek a szállodák kísérletet tesznek a környezet védelmére, és képesek hatékonyabban működni az ökológiai lábnyom, a víz- és energiafelhasználás, vagy a hulladékgyűjtés tekintetében.

Összességében elmondható tehát, hogy a szállodalánccok gyakorlata példaértékű a fenntartható stratégiák esetében. A tagszállodák a tréningeknek és egyéb láncból jövő segítségnek köszönhetően nem érzik külső nyomásnak a stratégia alkalmazását, ez egy teljesen hétköznapi és önkéntesnek mondható gyakorlat a szállodák részéről. A magyar független szállodák még nincsenek a szállodalánccok szintjén a fenntarthatóság kérdésében, de rugalmas alkalmazkodóképességükből kifolyólag könnyedén meg tudnák tanulni a fenntarthatósággal kapcsolatos intézkedéseket.

**GYURÁ CZ-NÉMETH PETRA – HIEZL
KITTI – NÉMETH MARIETTA
– BÚR RENÁTA**

Felhasznált irodalom

Ásványi, K.; Chaker, H.; Varga, Á. (2020): „Szép szavak, jó tettek?” A párizsi top zöld szállodák CSR értékeinek és tevékenységének vizsgálata. *Turizmus Bulletin*, XX. évfolyam, 1. szám

Aubert, A. (2006): Magyarország idegenforgalma. Szakkönyv és atlasz. Cartographia Kiadó, Budapest

Gyurácz-Németh Petra (2014): A magyar szállodák környezettudatos innovációi. *TURIZMUS BULLETIN* 16: 3-4 pp. 68-75., 8 p.

Karimov, Alishan (2020): The effect of business operations of hotels and similar establishments on the local economy of Veszprem, MA dissertation.

Meyer, D.F.; Meyer, N. (2015): The role and impact of tourism on local economic development: A comparative study. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance (AJPHRD)* Volume 21 (1:1), March 2015, pp. 197-214.

Michalkó, G. (2012): Turizmológia. Akadémia Kiadó, Budapest

Puczkó, L.; Rátz, T. (2005): A turizmus hatásai. Aula Kiadó Kft. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

Sajtos, L.; Mitev A. (2007): SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest

Steinecke, A. (2007). Kulturtourismus: Marktstrukturen, Fallstudien, Perspektiven. Walter de Gruyter

United Nations Environment Programme and World Tourism Organization (2005): Making tourism more sustainable. A guide for policy makers. ISBN: 9280725076, pp. 16-20

United Nations World Tourism Organization (2013): Sustainable Tourism for Development Guidebook. Enhancing capacities for Sustainable Tourism for development in developing countries. First edition. pp. 2-24

Papp, Zs., Gyurác-Németh, P. (2014): A turizmus és a klímaváltozás kölcsönhatásának vizsgálata a veszprémi szállodák és utazási irodák példáján keresztül, NFA Füzetek, 2014 (2), pp. 105-115

Philip Sloan, Claudia Simons-Kaufman, Willy Legrand (2012): Sustainable Hospitality and Tourism as Motors for Development. Case studies from developing region of the world, First Publish, Routledge, Oxon, ISBN: 9780123851963, pp. 14-21

Pollock, A. (2008): The Climate Change Challenge Implications for the Tourism Industry. A Discussion Paper. The Icarus Foundation. Helping Canada's tourism sector be climate friendly, pp. 8-16

Peng, N.; Chen, A. (2019): Luxury hotels going green – the antecedents and consequences of consumer hesitation, Journal of Sustainable Tourism, 27:9, 1374-1392

Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége – Zöld Szálloda díj 2019-2020

<http://www.hah.hu/palyazatok/zold-szalloda/zold-szalloda-2019-2020-palyazat-nyertesei-1/>

Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége – Szállodaláncok

<http://www.hah.hu/tagjaink/a-tagsag/szallodalancok>

Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége – Trendriport 2020. május

http://www.hah.hu/files/6315/9473/5607/Trendriport_2020_mjus.pdf

Letöltések ideje: 2020.08.06.

Szerzők: Dr. Gyurác-Németh Petra, egyetemi docens, Pannon Egyetem; – Hiezl Kitti, PhD hallgató, Pannon Egyetem – Németh Marietta, PhD hallgató, Pannon Egyetem – Búr Renáta, volt Turizmus-menedzsment mesterszakos hallgató, Pannon Egyetem

Recenziók

Bódi Ferenc: A helyi önkormányzatok születése Magyarországon¹

A helyi önkormányzatok magyarországi születését feldolgozó könyv, amelynek alcíme „Az önkormányzás kialakulása a modern korban és helyi önkormányzatok születése a rendszerváltás időszakában” a magyar önkormányzati rendszer 30. évfordulóján jelent meg 2020-ban. A könyv létrejöttét a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum (RETÖRKI) támogatása tette lehetővé. A kormány által 2013-ban² létrehozott RETÖRKI eddig jelentős számú könyvet adott ki és áttekintve a megjelent kutatási eredményeket, Bódi Ferenc könyve az egyetlen, amely az önkormányzatokkal, az önkormányzással foglalkozik.

A könyv öt fejezetre oszlik, amelyből az első, megalapozó rész az önkormányzatiság és területpolitika kérdéskörét járja körbe. A történeti gyökerek és a jogi keretek alfejezetben az önkormányzatiság kialakulásának és fogalmának, valamint az önkormányzati rendszerek típusainak bemutatása során az ókori Görögországtól, a Német-római Birodalmon át, a porosz közigazgatási rendszert is érintve jut el a szerző a modern települési önkormányzatokhoz. Az önkormányzatra, mint a hatalommegosztás eszközére vonatkozó tudományos vélekedések felvonultatását követően a decentralizáció és a dekoncentráció dilemmáját írja le, és eljut a szubszidiaritás elve érvényesülésének akadályához is. „Az államok saját szuverenitásukat féltve, csökkentették a helyi politikák mozgásterét, legyen az települési, területi, földrajzi alapon szerveződött téregység vagy etnikai, kulturális alapon meghatározott entitás. Magyarországon is ebbe a trendbe sorolódott be a 2010 utáni önkormányzatokat érintő törvényi revízióval. A szuverenitás hangsúlyozása nemzeti szinten kapott nagyobb hangsúlyt az EU centrumával szemben és bizonyos vonatkozásokban a lokalitások rovására.” (28. oldal)

A területpolitikai változások történetének bemutatását megelőzően a kötött mandátum és a népképviselőlet problémáját elemzi a szerző. A történelmi visszatekintés keretében a megkészt

magyar gazdasági és társadalmi fejlődés hatását elemzi Bódi Ferenc a nemzeti rendi függetlenségi mozgalmaktól a modern nemzetállamig. Végeredményben megállapítja a szerző, hogy a nyugati értelemben vett városiasodás hiánya és a nemesi vármegye konzervatívizmusa „ellenére a városok a dualizmus idejére jelentősebb gazdasági erőforrásokra tettek szert, mint a vármegyék. A vármegyék viszont konzerválni tudták közjogi és politikai hatalmukat a városok többsége felett.” (41. oldal)

A második fejezetben a szerző az önkormányzatiság és a területpolitika egymásra hatását vizsgálja Magyarországon a 20. században. Izgalmas olvasni, hogy az egyes korszakokban milyen szempontok alapján és miként változott az egyes települések és települési kategóriák fejlesztéspolitikai helyzete. A két világháború utáni időszak rövid áttekintését követően részletesen elemzi a szocialista korszak főbb területpolitikai vízióit, amelynek keretében Bódi Ferenc tömören összegzi, hogy a szocializmusban a területpolitika hogyan kapcsolódott három ponton (1. „a helyi önkormányzatok kompetenciájába tartozó döntések a központi hatalom illetékességi körébe kerültek”; 2. „Minden tisztviselő „állami tisztviselővé” minősítettek”, 3. „A helyi igazgatás feletti ellenőrzés másik jelentős eszköze a törvények felett működő kommunista párt lett.” 47. oldal) az or-

szág igazgatási rendszerének központosításához. Az 1956 utáni településhálózat- és területfejlesztés lényegének bemutatását követően az 1971-es településhálózat- és területfejlesztési koncepció (OTK) kritikáját is összefoglalja, amelynek hatása jelentős mértékben befolyásolta az 1990-es önkormányzati rendszer kialakítását is. A kritikai összegzésen túl bemutatja a szerző a szocialista időszakban megjelenő korai reform kezdeményezéseket, az 1980-as Országos Területrendezési Tervkoncepciót át a nyolcvanas évek megkésett reformkísérletekig, amelyek lényegében megalapozták az önkormányzati rendszert.

A rendszerváltást követő időszak elemzése kapcsán a szerző három, kormányokon részben átnyúló ciklust határozott meg. Az „*első ciklus 1991-1996 inkább egy igazságtételi fordulatot hajtott végre.*” „*A második ciklusban (1997-2002) a politika urbánus hangja erősödött fel, amelyben a vállalkozók és városok, a térségi és regionális centrumok kaptak nagyobb teret.*” „*A harmadik ciklust (2003-2007) egy újabb eufória jellemzi, „kicsi szép” mítoszt felváltja az európai minták keresése és másolása.*” (74. oldal) Külön alfejezetben részletesen – térképek és táblázatok alkalmazásával is – elemzi a tanulmány a hazai települési fejlesztési forrásokért folytatott versenyt a városok és a községek között az 1991-2007 közötti időszakban. A kezdő önkormányzati vezetők számára ma már ismeretlen támogatási eszközök (TEKI, CÉDE, CCT, TFC) érvényesülését és hatását mutatja be itt a szerző.

A harmadik fejezet a megye vagy régió, illetve az önkéntes kistérségi társulás vagy kijelölt vonzáskörzet antinómiáit vizsgálja. A megyekérdés ügyét a dualizmus korától előbb a szocialista korszakig tekinti át a szerző, bemutatva a reform kísérleteket, valamint a Trianon utáni időszak reformtörekvéseit. A rezisztens megye kapcsán rögzíti: „*A reformok és válságok dacára a megye, mint középszint, mindent túlél és mindent elviselet.*” (91. oldal) A tanácsi rendszer területrendezési vízióinak áttekintése során a szerző konkrét példák felvonultatásával bizonyítja, hogy miképpen hatott az ideológia a fejlesztéspolitikára.

Izgalmas megközelítésben mutatja be Bódi Ferenc a rendszerváltozás utáni időszak lehetséges középszintjének, a megyének a vákuumában képződő alulról szerveződő kistérségek alakulá-

sának első évtizedét. A megye vagy régió vitának felvillantását a szerző egy érzékeltes táblázattal zárja, amelyben felvonultatja az érveket a megye, vagy a régió mellett a rendszerváltást követő évtizedben. Ugyanakkor azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy megítélése szerint a régió jobban szolgált volna egy modern európai és szuverén állam céljait. Ugyancsak érdekes az alulról kezdeményezett kistérségek és a felülről létrehozott körzetek 1990-es évek működési tapasztalatainak összegzése.

A negyedik fejezet egy több mint két évtizeddel korábban végzett kutatás alapján elemzi a sikeres helyi önkormányzatiságot és megpróbálja megragadni a helyi siker mérhetőségét. Ennek keretében meghatározza a sikeres önkormányzatok feltételeit és tipológiáját. Érdemes lenne újból elvégezni a korai önkormányzás során lefolytatott kutatásokat ugyanezekben településeken.

A záró fejezet a rendszerváltást követő önkormányzati választásokat elemzi alapvetően társadalompolitikai szempontból. Párhuzamosan vizsgálja „*a választási részvétel térdimenzióit*” az első hat országgyűlési és önkormányzati választás alapján. A vizsgálódás mélysége azonban nem teljes-körü, így részletesebb az elemzés az 1990-2002 közötti időszakra vonatkozóan, míg a 2010-et követő választások csak érintőlegesen jelennek meg. A szerző vizsgálódásának erőssége, hogy igyekszik megtalálni azokat a társadalmi okokat, amelyek a választások és választhatóságok mértékét befolyásolják. Külön kitér a szociális állapotok, az ellátó rendszer és a szegénység befolyásoló szerepére. A könyv érzékelteti a vidék és a nagyváros kettősségét, a civil társadalom általánosan jellemző hiányát. „*A vidéki Magyarország többségében a községi önkormányzatok testülete inkább vált a helyi elit exkluzív intézményévé, s lett egy szűkebb patriciusi csoport érdekhordozója, mint a szélesebb helyi társadalom fóruma.*” (203. oldal) A kötet utolsó alfejezete a kisebbségi önkormányzati választások keletkezéstörténetét és az első választások tapasztalatát összegzi.

Bódi Ferenc könyvében mozaikszerűen állította össze három évtizedes kutatói munkájának önkormányzatokra fókuszáló eredményét. Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy az elmúlt időszak társadalomtudományi kutatásai mennyire

szigetszerűek és némileg esetlegesek, így a könyvet áttanulmányozva gyakran felmerül a kérdés, hogy miképpen is alakultak egyes folyamatok, hova is futott ki az eddig elemzett és értékelt jelenség. Jó lenne, ha mindazok a kutatási hiányok, amelyek felvillannak a könyvben pótlásra kerülhetnének, mert így válhatna teljesebbé a kép a magyar önkormányzatiság korai és jelenlegi állapotáról.

Bódi Ferenc önkormányzatiság, decentralizáció, szubszidiaritás és a szegények iránti elkötelezettsége végig vonul a könyvön, mégsem a záró gondolatokból idézek, hanem a kötet legelején az önkormányzatiság fogalma kapcsán írtakkal ajánlom ezt a rendhagyó kötetet az olvasók figyelmébe. *„Az önkormányzat olyan különleges politikai és közjogi szervezet, amely a nagypolitika térrénumát képező állam – mint különleges hatalmi kényszerítő eszközökkel rendelkező politikai szervezet – és az egyén vagy annak legszűkebb szemtől szembeni társadalmi kapcsolatokkal rendelkező csoportja, illetve közössége között helyezkedik el. Az egyén számára bizonyos oltalmat ad az állammal (az állami túlhatalommal) szemben, az állam számára pedig az ésszerű kényszer (a hatalom ésszerű megosztásának egyik módja) vagy ráhatás eszköze lehet.”* (11. oldal)

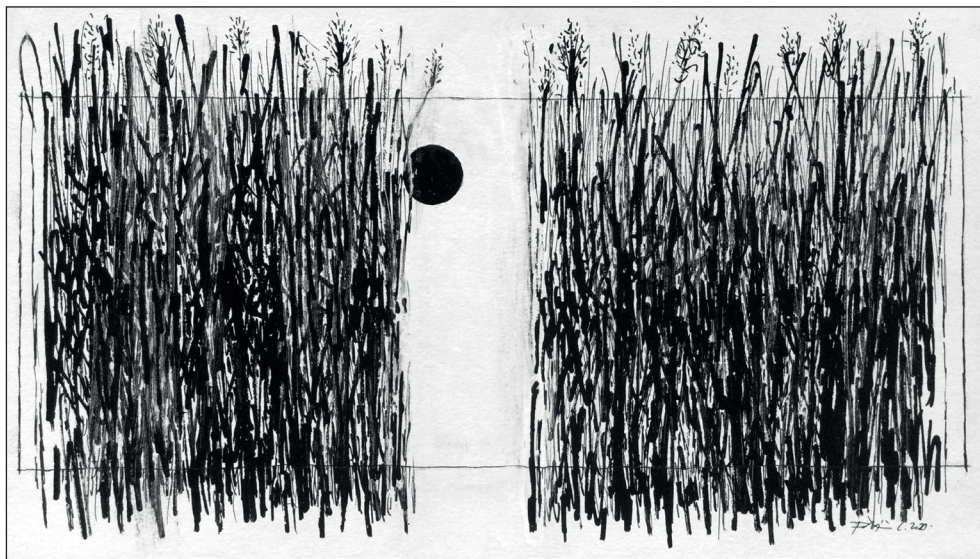
A kötet végén a rövid angol nyelvű összefoglalást bőséges irodalomjegyzék követi, míg a függelék az első öt ciklus országgyűlési, illetve önkormányzati választásainak táblázatos, valamint térképes feldolgozását tartalmazza. Bódi Ferenc könyvének lektora Pálné Kovács Ilona, az MTA rendes tagja.

ZONGOR GÁBOR

Jegyzetek

1. BÓDI Ferenc: A helyi önkormányzatok születése Magyarországon ANTO-LÓGIA Kiadó, Lakitelek, 2020. RETÖRKI Könyvek 45. 272. oldal

2. Lásd a 83/2013. (III. 21.) Korm. rendeletet a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum létrehozásáról, valamint az 573/2020. (XII. 9.) Korm. rendeletet a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum jogutód nélküli megszüntetéséről, valamint közfeladatainak további ellátásáról

Veszprém megye harminc éve a III. Magyar Köztársaságban¹

A *Veszprém megyei önkormányzati almanach 1990-2020* (továbbiakban: Almanach) című könyvet, amikor először kézbe vesszük – már csak a műfaji behatárolása miatt is – egy objektív adatgyűjteményt és egyetemi hallgatók és más kutatók számára írott szakmai szöveget remélünk. Ezt a „fekete-fehér” várakozást biztatja, illetve biztatná a kötet borítója is, ha csupán a színvilágot vesszük szemügyre, de Zongor Roni lüktető, „életigenlő” stílusának köszönhetően egy valóban tekintetet vonzó, ízléses arculattal rendelkező könyvet kapunk.

A szerkesztő: Zongor Gábor bevezetőjében megszabja a mű² kereteit, valamint előirányozza a jövőbeni kutatásokat, amelyeknek e kötet afféle előfutára kíván lenni. Tekintettel a fókuszban álló tematikára: Veszprém megye a rendszerváltozás óta eltelt három évtizedére, jogosan merül fel az olvasó részéről az az igény, hogy a statisztikai adatok összefoglalásán túl, egyfajta értékelést is kapjon. Kiváltképpen azért, mert az Almanach szerkesztője egy meghatározó alakja a megye közéletének. Ezt a szerepvállalást mi sem igazolja jobban, mint a Veszprém Megyei Önkormányzat Közgűlése elnökeként eltöltött két választási ciklus. Az első „lencsén” keresztül egy árnyaltabb, de koncentráltabb képet kaphatott volna az olvasó a harminc év első harmadáról. A középső évtizedről egy konstruktív résztvevői perspektívából, a harmadik szakaszciklusról pedig, egy afféle „szemléltető” nézőpontú véleményre számítottam. Ennek a várakozásnak a be nem teljesülése természetesen nem vesz el a kötet értékéből és a szerkesztő bizonyára az objektivitás fenntartása miatt nem foglalta bele a saját narratíváját.

Mielőtt fókuszba helyezem a tartalmat, megkövetem az olvasót szabadelvűségem gyakorlása miatt, ugyanis nem a tartalomjegyzék szerinti első fejezettel nyitom soraimat. A beosztást tekintve a második nagy szerkezeti egységet vizsgálom elsőként, amely a mű szubsztanciáját képezi: ez pedig az Adattár. Ez a kötet legerjedelmesebb része, amely leköveti és statisztikai számadatokon keresztül bemutatja a megye településeinek néhány meghatározó jellemzőjét, illetve a polgármesterek nevét választásról választásra.

Valamint természetesen a Veszprém Megyei Önkormányzat Közgűlésének személyi összetételének alakulásáról is számot ad.

A mű központi elemét, az Adattárat sorrendben megelőzi a megye területi és igazgatási beosztásainak változásait szemléltető fejezete. Jelen szakasz a megye különböző igazgatási, járási és kistérségi beosztások, valamint várossá nyilvánítások és új községgé alakulások, továbbá megye elhagyások textus tárlataként funkcionál.

E két rész után következik a mű legnagyobb fokú szubjektivitását tartalmazó fejezete, amely a Visszaemlékezések címet viseli. Itt az olvasó betekintést nyerhet egy-egy a megyében példás választói bizalmat élvező vagy, hogy a szerkesztőt idézzem: – „külön kiemelésre érdemes” politikai aktor mementóiból. Ebben az egységben különösen érdekfeszítő esszékét olvashatunk a megye egyes politikusaitól. Rendkívül tanulságos olvasmány, azon településvezetők értéktételeit olvasni, akik gyakorlatilag a függetlenedéstől, vagy a község „születésétől” alapító atyái, anyái egy-egy településnek. Itt akarva-akaratlanul érzékelhető egyfajta különleges attitűd, azokról az emberekről, akik egy társadalmi mozgalom vezetőjeként megvalósították a más településektől való elszakadást és/vagy új községalapítást. Első kézből szerzett tapasztalatokkal találkozhat az olvasó egy-egy „null kilométeres” település első lépéseiről, a különböző kihívásokról és azok kezeléséről, illetve az azóta bejárt útról. Ezen szövegek olvasása közben az volt a benyomásom, hogy a polgármesterek maguk építették meg tégláról téglára a maguk „Rómáját”.

A fejezet következő szegmense, azon politikusok visszaemlékezéseit gyűjti össze, akik párhuzamosan töltötték be mind a polgármesteri, mind az országgyűlési képviselői tisztséget. Itt is figyelemre méltó életutakról olvashatunk. Betekintést nyerhetünk a duális szerepvállalás előnyeibe és hátrányaiba, továbbá képet kapunk annak hatékonyságról és összeegyeztethetőségéről. Ugyanakkor néhol tónusosan megjelenik egyfajta kritikus narratíva a regnáló politikával szemben, amely véleménynyilvánításnak egy harminc évet magába foglaló Almanachban van

létjogosultsága. Mert a közélet vitákkal épül, és nem megingathatatlan, kollektív meggyőződés-sel. Viszont annak a szerkesztői megjegyzésének meglehetősen destruktív hatása van, amelyben külön kihirdetésre került, hogy egyes politikai szereplők nem éltek egy opcionális lehetőséggel – nevezetesen nem küldtek visszaemlékezést. Ennek a kommentárnak a praktikumát nem véltem felfedezni. Sokkalta inkább érzékelttem a magyar társadalom „törzsi logika” mentén zajló szeparáció erősítését, mintsem ennek a restanciának a magyarázatát. Bizonyára ez a megállapítás azon felkészült olvasók számára – akik a név szerint megemlítt képviselőket vagy életútjukat ismerik – igyekezett tájékoztatást nyújtani a szerepel-tetés elmaradásának okáról.

Az iménti véleményem miatt, olybá tűnhet, hogy magamnak tulajdonítom a stílus- vagy ho-vatovább az ízlésítélet jogát, amely talán recen-zensként feladatomból, de ennél előrébb való, hogy politológusként felelősségem: elvárni az objek-tivitás egyensúlyi állapotának tiszteltét minden körülmények között.

Ezen intermezzo után, elérkeztünk a kötet ne-gyedik nagy szerkezeti egységéhez, amely a Ta-nulmányok címet kapta. Az öt rövid tudományos értekezés alapvetően teljesíti a vállalt célkitűzé-seit, meglehetősen olvasmányosan tájékoztatnak az adott tematikus kutatásokról. Tekintettel a terjedelmi megkötésre, nem is az átfogó körkép megállapítása volt az elvárás ezekkel az elemzé-sekkel kapcsolatban. Ezzel együtt informatív és érdekes tanulmányokat olvashat ebben a fejezet-ben az olvasó, amelyek nem csak felkeltik, de az egyes személyesebb hangvételű megjegyzések-nek köszönhetően folyamatosan fenn is tartják az érdeklődést.

Célzottan nem emelnék ki egy tanulmányt sem, tekintettel arra, hogy nem vagyok kutatója a görseő alá vett témaköröknek. Ugyanakkor a Veszprém Megyei Önkormányzat Elnöki Ka-binetben eltöltött évek során számos gyakorlati tapasztaltot, hasznos ismeretet szereztem az utó-bbi néhány év alatt végbement Veszprém megyei politikai folyamatokról. Ennek okán két felvetést hiányoltam a tanulmányok fejezetből, amely nyil-vánvalóan elméleti nézőpontból kevésbé érdekes, mint sem inkább pragmatikus szempontból. Az egyik ilyen, pedig a 2011-es konszolidáció utáni szerepvállalás és funkcióvesztés hatásvizsgálá-

ta. Illetve azoknak a személyi változásoknak az elemzése, amelyeket az országos pártpolitikai fo-lyamatok alakulása váltottak ki a közgyűlés tag-jaira. Nevezetesen a pártszakadás, vagy pártelha-gyás egy-egy listás választáson bekerült megyei képviselő politikai előmenetelére milyen hatást gyakorolt. Nyilvánvalóan a szabad mandátum intézménye meglehetősen toleráns ebben az eset-ben, de a politikusi ethoszt - amennyiben még lé-tező vélelemről beszélünk - mennyiben roncsolja az, hogy a megválasztását, vagy a megbízóleve-lének átvételét követően politikai állásfoglalást, politikai közösséget vált egy-egy képviselő. Ez csupán reálpolitikai attitűd lenne? Ezen kérdések-nek a megvitatása bízom benne, hogy a jövőben egy szakmai diskurzus keretében megvalósulhat.

Az Almanach záró részei pedig - a köszönet-nyilvánításon túl - térképeken, mutatókon, áb-rákon és más vizuális szemléltető eszközök fel-használásán keresztül segítik az olvasót a további elmélyülésben.

A *Veszprém megyei önkormányzati alma-nach 1990-2020* a szóban forgó megye politikai eseményei és igazgatási változásai iránt érdek-lődők számára, egy figyelemfelkeltő és szakma-ilag megalapozott kutatásokat tartalmazó kötet. Amelyben a szilárd statisztikai számadatokon túl, szubjektív hangvételű visszaemlékezéseken keresztül mutatja be, a III. Magyar Köztársaság első három évtizedének Veszprém megyei vonat-kozásait.

ZONGOR GÁBOR (szerk.): Veszprém me-gyei önkormányzati almanach 1990–2020 - Té-nyek, adatok, értékelések, elemzések. Veszprém, 2020 (pdf-ben letölthető a www.mrtt.hu illetve a comitatus-coldal honlapról.)

BEREGSZÁSZI ZSOLT

Jegyzetek

A szerző politológus, elnöki tanácsadó, Vesz-prém Megyei Önkormányzat, Elnöki Kabinet

1. Annak a ténynek a figyelembevételével együtt élek, ezzel a vizsgált korszakot lefedő név-vel, hogy 2012. január 1-jei hatályba lépésével az Alaptörvény kimondta, hogy hazánk hivatalos megnevezése Magyarország.

2. Engedje meg a kedves olvasó, hogy a to-vábbiakban műként is hivatkozzak erre a szakmai kötetre, mert az én hitvallásom szerint, minden alkotási folyamaton létrehozott alkotmány méltán rászolgál a műalkotás megnevezésére.

Azok a boldog szép évek?

Szekeres Imre számára a legfontosabb négy (boldog?) év valószínűleg az 1994-es parlamenti választásokat követően jött el. Az immár több mint 26 évvel ezelőtti történetben a szocialista-liberális (nem szociálliberális, vagy „balliberális”, ahogy azt a kevéssé képzett publicisták és magukat szakértőnek kiadó „politológusok” oly gyakran emlegetik), tehát legyünk pontosak: a – szabaddemokratákkal kiegészített – szocialista kormány, az MSZP-SZDSZ koalíció megalakulása után a Magyar Köztársaság új, immár harmadik demokratikusan megválasztott miniszterelnöke dr. Horn Gyula (hiszen Horn is jogosult volt a doktori címre, mint a közgazdaság-tudomány honosított kandidátusa) lett. 26 év után (vö: Szabó Lőrinc: Huszonhatodik év c. versciklusa, ami egy fájdalmas búcsúzás egy negyedszázadig tartó szerelemtől), vagyis ennyi idő múltával az események kellő távlatlással szemlélhetőek, így az akkori történések jellemzése és elemzése talán elfogultság nélkül is megtehető.

Nehezebb a helyzet, ha magunk is részesei, sőt, mint a szerző esetében joggal mondható, aktív alakítói voltunk az eseményeknek. Szekeres Imre, aki kiemelkedő szerepet játszott az 1994-es, majd az 1998-as és a 2006-os választások idején, mint az MSZP országos kampányfőnöke, kiváló rálátással rendelkezik a Horn-kormány megválasztásának, felemelkedésének, időklésének, sikereinek és kudarcainak, majd a bukásának hátterére. Az „Azok a koalíciós évek” című, 2019-ben megjelent könyvében az akkor általa is átélt és közvetlen-közelről látott események függvényében elemzi a történéseket, amelyek igen nagy hatást gyakoroltak országunk közpolitikájának és gazdasági-társadalmi viszonyainak alakulására.¹

Az 1994-es választások, a koalíció létrejötte

Az 1989-es rendszerváltás utáni első demokratikus választásokat Magyarországon az előző rendszer szöges ellentétének való megfelelés határozta meg. Társadalmi szempontból a lakosság

nagy részére motivációként hatott az új lehetőségek, politikai előrelépések, fordulatok közlége. A Kádár-rendszer teljes tagadása volt a cél. Viszont 1994-re már javulni látszott a szocialista párt helyzete. Támogatottságuk ismételtelen növekedett, a választópolgárok értékítélete szerint meghatározó szerepet játszott a vágy az ugyan szerény, de alapvető létbiztonságot nyújtó feltételek megteremtésére. A korai MSZP-SZDSZ-Fidesz koalíciós igények azonban gyengülni látszottak, a kezdeti lelkesedés megcsappant, amikor a Fidesz és az SZDSZ eltérő politikai stratégiája az MSZP-vel szemben felszínre került.

Az MSZP sem volt könnyű helyzetben, a miniszterelnök-jelölt személyének megnevezése a választások második fordulójának végéig még mindig kérdéses volt. Válaszként két lehetséges személy neve merült fel, Horn Gyuláé – aki a választások kezdete előtt szenvedett balesetet, kórházban ápolták –, és Békési Lászlóé.

A választások első fordulójában a Magyar Szocialista Párt szerepelt kiemelkedő eredménnyel, a szavazatok 32,99%-át szerezte meg. A választásra jogosultak közül a lakosság 69%-a adta le a voksát valamelyik politikai párt programjára. A későbbi, MSZP általi választási győzelmet a magyar közvélemény négy alapvető pillére helyezte: az előre várható, feltételezett kormányzati teljesítményre; az előző rendszer szociális biztonságára; a pártvezetők iránti szimpátiára; és a párt akkori eszméire. Szekeres Imre a könyv számos pontján az akkori hiteles statisztikai adatoknak megfelelően igyekszik kiemelni a szocialista párt győzelmének társadalmilag is igazolást nyerő alapjait. A százalékos arány ugyan az MSZP-t igazolta, viszont a közvélemény megosztottsága az Országgyűlésben a párt abszolút, 54%-os többségéről a koalíció lehetőségét sürgette.

A Fidesz melletti második leg támogatottabb pártként az SZDSZ került megemlítésre, melynek érdekei, alapvetően az alkotmányról vallott nézetei, az önkormányzati rendszerek működéséről szóló álláspontja jelentős különbségeket mutatott az MSZP pártprogramjával szemben, viszont az összeegyeztetés nem volt lehetetlen.² „Az MSZP-re szavaztak, mert azt szeretnék, ha

vége szakadna az átmenet megrázkódtatásainak, ha az élet kiszámíthatóbbá, tervezhetőbbé és kevésbé nehezzé válna. De többnyire azt is sejtik, hogy ha a változás nem folytatódik, akkor a baj csak súlyosbodni fog, s ezért koalíciót akarnak az SZDSZ-szel.”³ Az 1994. június 24-én aláírt megállapodás értelmében, az azt megelőző három hetes tárgyalási időszak után létrejött az MSZP-SZDSZ kormányzati koalíció.

Szekeres Imre részletes tájékoztatást nyújt a fejezetben a tárgyalások menetéről, legfőbb lépéseiről, idézett párbeszédekben szemlélteti a tényállást. Az abszolút országgyűlési többség még mindig az MSZP-t illeti, a koalíciós megállapodás tehát a miniszterelnök jogállását nem érintette. A kizárólagos döntéshozatali jogkörére a szerző nagy hangsúlyt fektet, kiemelve ezzel a pártjának jelentőségét a kormányzatban. Ugyan a tényszerű leírások kiválóan szemléltetik a valós eseményeket, a szerző elfogultsága a pártja iránt még mindig tagadhatatlan a mű értelmezése során.⁴

A koalíciós kormányzás megvalósulása, annak kezdeti problémái

A kezdeti nehézségek jól látszottak a koalíció megalakulása után, a politikai-döntéshozatali koordináció és a szakmai szervezési problémák meghatározták az új kormány működését.

A hivatalba lépéskor elhangzott társadalmi-gazdasági megállapodás fő célja a makrogazdasági stabilizáció és átalakulás stratégiájának megteremtése volt, a társadalmi gondok kezelésére helyezték a hangsúlyt. A gazdasági átalakítási program viszont szembekerült az előző kormány hagyatékával, az új kormány pénzügyminisztereként Békesi László az átalakításokról szóló álláspontjában ezen problémák kiküszöbölésére fektette a hangsúlyt.

Második problémaként megjelent az államháztartás átfogó reformjának elmaradása, amely a későbbiekben megnehezítette a tervezett változtatások megvalósítását. Ennek fényében a szocialista vezetőség tartott a várt gazdasági növekedés

elmaradásától, következményképpen a feszültségek kiéleződésétől.

Szekeres Imre felhívja a figyelmet az első demokratikus úton megválasztott koalíciós kormány kezdeti működési nehézségeire, amelynek legfőbb forrásai az ellentétes politikai nézetek összehangolásának konfliktusaiból adódtak. A szocialista-szabaddemokrata összefogás megvalósulása azonban nem volt lehetetlen feladat, erre az 1995-ös év során Horn Gyula kormányfő talál megoldást.⁵

A fordulat éve, 1995

A tervezett gyors átmenet megvalósíthatatlannak látszott, a kormányzatnak és a lakosságnak is rá kellett ébrednie a tényre, hogy sokkal lassabban és nehezebben fognak realizálódni a változások. A privatizációs nyomás továbbra is befolyásolta a pártprogram megvalósításának alakulását. A reformillúzióknak is vége szakadt, amikor rá kellett jönniük a külső és belső adósságokból származó egyensúlytalanság valós következményeire. A Horn-kormány első fél évének rögzös útjai után a következő, 1995-ös év hozta a fordulatokat, miután a kormánytagok között feszülő ellentétek rávezették őket a végső megoldásra: az átalakítás nem egyes személyektől, hanem a programok közös megvalósításától várható. Az új pénzügyminiszter, Bokros Lajos, és az MNB új elnöke, Surányi György által kidolgozott válságkezelő intézkedések összessége hozta a tavaszi fordulatot, amely meghatározta a kormányzat későbbi gazdaságpolitikájának egészét.

A stabilizációs csomag legfőbb intézkedései közé tartozott az árfolyam-politika korrekció, amely erősítette a gazdasági növekedést a termelés ösztönzésén keresztül; a privatizáció felgyorsítása, amelyből 150 milliárd forintos állami költségvetési bevételt származtattak a külföldi befektetőktől, miután Matolcsy György szerint más vevőkör nem jöhetett számításba az eladósodott magyar társadalom mellett. További intézkedések voltak még a társadalom fogyasztásának csökkentése, de megosztó véleményt hozott a felsőoktatási tandíj bevezetése, a tb-járulék kiterjesztése is.

Szekeres Imre szerint a stabilizációs Bokros-csomag bevezetése valóban stabilizációt hozott a makrogazdasági egyensúly helyreállításában, viszont csak súlyos társadalmi-gazdasági áldozatok árán mutatott többletet a költségvetési mérleg. Véleményem szerint a Bokros-csomag társadalmi következményeit gyengekezűen bíráló volt kampányfőnök nagyobb hangsúlyt fektetett a könyv megírása során a fejlődés mértékére, mintsem a pillanatnyi szociológiai szempontok felvázolására. A negatív megítélést igazolják a sorozatos sztrájkok, korabeli tiltakozások, munkaügyi konfliktusok a társadalom számos rétegében. A meghozott áldozatok hosszútávon fejtették ki pozitív hatásukat, de az akkori jelenlegi helyzetre nem nyújtottak megoldást.

A későbbiekben az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette a stabilizációs törvények egyes rendelkezéseit, ezzel lyukat ütve a csomag legitimitásán, amely tovább élte az Alkotmánybíróság és a kormányzat között feszülő ellentétet. A társadalmi feszültségek ellenére a demokratikus intézményrendszer megőrizte szakítószilárdságát. A parlamenti biztosok megválasztása tovább erősítette a nép érdekeinek védelmét.⁶

Félidőben, a kormányzat második fele

A stabilizációs intézkedések meghozták a kellő hatást, a társadalmi gondok tompulni látszottak a rendszerváltást követő első néhány év után, az 1994-es csalódások és társadalmi sérelmek viszont mélyen érintették a lakosság választási attitűdjét. A kormány tevékenységét minden irányból érte bíráló, amit a szerző ki is emel minden fejezetében. A legnagyobb hiányosságnak Szekeres a kormányzati idő egészére vonatkozó tervezés hiányát tekintette, amely ténylegesen szöges ellentéte volt az előző korszak rendszerének. A görcsös ragaszkodás a szocialistákról alkotott kép megváltoztatásában elhamarkodott, gyakran elkapkodott cselekedetekre készítette a kormányt.

A javuló parlamenti teljesítmény viszont pozitív képet alkotott a koalíciós viták enyhülésével, a kompromisszumok tartósabbá váltak, a közös munka tanulási folyamata eredményesnek mutatkozott az ország vezetésének életében. A kiegyensúlyozottság és a gazdasági fejlődés már kilátásba helyezte, elérhető közelségbe hozta az európai uniós és a NATO-csatlakozást is Magyarország számára. 1997-re jelentkeztek a konszolidáció első jelei is. A demokratikus intézmények létrejöttével és az alkotmánymódosításokkal megerősödtek az igazságszolgáltatás intézményei. A gazdasági válságkezelés sikerei nyomán alapokat nyertek a fenntartható fejlődés feltételei, a magánszektor emelkedése a GDP jelentős százalékát nyújtotta. Az export és a beruházások ösztönző ereje elérte a kívánt hatást: a kormányzat negyedik évére fellendült a fogyasztás, a kereslet emelkedésével tovább biztosítva a gazdasági növekedést, amihez hozzájárult a bruttó és nettó adósságállomány csökkenése is.⁷

A kormányzat egész ideje alatt a legvédettebb társadalmi rétegnek a nyugdíjasok számítottak. Még európai összevetésben is mérföldkőnek számított az új nyugdíjreform, amely az elkövetkezendő évtizedre meghatározhatta volna a társadalom alakulását. Később a megvalósuló rokkantsági nyugdíjrendszer és a korkedvezmény is jelentős hatást gyakorolt a szociális közösségekre. Szekeres Imre itt kiemelkedő figyelmet szentel az új nyugdíjrendszer, a magán nyugdíjpénztárak, a törvényi változások és az egyén felelősségének fontosságára.⁸

A Horn-kormány értékelése

Az 1994 és 1998 közötti időszakról mindenképp vélekedik, viszont sok, a szocialista értékrendszerrel teljesen ellentétes véleményt alkotó politikai elemző-szakértő is elismerően értékeli Horn Gyula kormányának teljesítményét, mialatt eljuttatta az országot a rendszerváltás utáni konszolidációhoz, és megalapozta a tartós gazdasági fejlődést. A korábbi kormányhoz képest hatalmas lépést jelentett Szekeres szerint a koalíció működtethetősége, az ellenzék legitimálásának megerősítése. Vitathatatlan volt az elő-

relépés a konszenzuális demokrácia irányába, az első kormányzati periódus túlzottan ideologikus vezetésének enyhítése pedig kauzálisan, fokozottan javította a gazdasági folyamatok alakulását. Számos ellentmondás övezi ugyan véleményem szerint a gazdasági stabilizációt és a szociális helyzet összefüggéseit. A későbbi alapok megteremtéséhez áldozatokat kellett hozni, a fejlődéssel fordítottan volt arányos a koalíció támogatottsága, ugyanis a jövőbe mutató intézkedések nem kötődtek be a társadalom akkori sebeit. Létrejött ugyan az előre eltervezett fejlődési ráta emelkedése, de mégis, milyen áron?⁹

FAZEKAS MAGDOLNA LAURA

Jegyzetek

1. Szekeres Imre: Azok a koalíciós évek, A Horn-kormány 1994-1998; Noran Libro kiadó, Budapest, 2019; 5-6. p.
2. Szekeres I., u.o., 11-20. p
3. Pető Iván: Az MSZP-SZDSZ kormánykoalíció, Magyarország politikai évkönyve, 1994, 115-131.
4. Szekeres I., u.o., 21-25. p.
5. Szekeres I., u.o., 25-40. p.
6. Szekeres I., u.o., 42-86. p.
7. Szekeres I., u.o., 119-126. p., 135-145. p., 165-174. p., 181-190. p.
8. u.o., 200-205. p.
9. u.o. 275-284. p.

Életminőség paradigmák a 21. századra

A magyarságtudományi kutatások új konferenciakötete

Közel két évtizede, 2003-ban, Garaczi Imre vezetésével alakult meg Veszprémben a városi és a megyei önkormányzat, valamint az egyetem támogatásával a Magyarságtudományi Kutatások Műhely. Ez egyike lett azoknak a szakmai-tudományos (és részben civil orientációjú) műhelyeknek, amelyek e térségen is túlmutatva szervezték lazább-szorosabb hálózatba az azonos témakörben vizsgálódó, főképpen a felsőoktatásban dolgozó kutatókat és szatellit szakembereit.

Erről, és az eddig elért eredményekről ez olvasható a kötet hátlapján: *„Feladatként tűzték ki, hogy a Királynék városában olyan, az ezer esztendő történelmi múltunkhoz méltó kutatói közösség jöjjön létre, amely kapcsolatban áll a – történelmi viharaink miatt – határainkon kívül rekedt magyarsággal. Konferenciákat, előadás-sorozatokot rendeztek, tanulmányköteteket adtak ki, meghívtak politikusokat, írókat, művészeket, s ennek következtében Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben és a Délvidéken félszáz tudományos kutató, egyetemi oktató, levéltáros, muzeológus kapcsolódott az elmúlt 17 esztendőben a műhelyhez...”*

E kötet azokat az előadásoknak a szövegét tartalmazza, amelyek az MTA Veszprémi Területi Bizottság Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudományi Szakbizottságával és a Stratégiakutató Intézettel együttműködve rendezett konferencián hangzottak el 2019 novemberében.

A téma – azonosulva a globális, s benne az európai trenddel és a hazai társadalomkutatási igényekkel –, az életminőség-fejlesztés különböző aspektusú megközelítése volt. Az 53 publikációban a szerzők ennek a témának az interdiszciplináris dimenzióiban mutatják be többek között az erdővagyon-gazdálkodás perspektíváit, az életminőség és a személyiség kapcsolatát a digitális térben, a család-közösség-kultúra egymáshoz való viszonyulásait, az életminőség-fejlesztés és a kommunikáció kapcsolódásait, s felszínre kerültek olyan aktualitások is, mint a politika- és

filozófiaelméletek mennyiben támogathatják az életminőséget, s a területpolitika, az önkormányzatiság és a jól(l)éti folyamatok, valamint, hogy ebben mennyiben lehetnek segítők az erkölcs, a jog és a teológia, a geopolitika-geoökonómia alapvetései.

A kötet szerkesztő Garaczi Imre 12 témakörbe sorolta az előadásokat, s ezért a tanulmányokat olvasók az egyes részekben viszonylag homogén szövegekkel találkozva, jól áttekinthetik a résztémaköri tartalmakat, összefüggéseket és azokat a problémákat, amelyeket a szerzők a kutatásaik alapján vagy összehasonlító mixeljükben megjelenítettek. A kötetanyag nagy terjedelme miatt az alábbiakban csak néhány jellemzőbb témakör írsaira térünk ki részletesen azzal a megjegyzéssel, hogy önmagában mindegyik tanulmány kiváló szerzői teljesítményt tükröz.

A kötet Előszó része bevezetőjében így indokolja a témát a szerkesztő, aki egyben az MTA Veszprémi Területi Bizottság alelnöke is: *„A világ új korszakban lépett? Mi ennek a mindenkit izgató titka? Mit hoz ez a következő nemzedékeknek, generációknak? A felgyorsuló világfordulat már nem a káoszról, vagy az elmélyült válságról szól. Az új korszak ugyan még egyértelműen nem létezik, de a gyökeres változás már átlépett a globális csődőn. Mi lehet az új korszak szimbolikus neve? Az egyik név: új életminőség. Ez az egyik hívófogalom. Magyarországon is – a koronavírus-járványt követően –, a következő öt év, elsődlegesen, az új életminőség teremtését-fejlesztését kell, hogy szolgálja.”*

A tanulmányokban ezt vetítik előre: hol állunk, milyen alapokra építhetünk, hogy a következő időszakban megvalósuljon ne csak az egész társadalomra kiterjedő flow-érzés, hanem a jóllétnek az a minősége, amely méltó lesz a 21. század társadalmához: *„A veszprémi új életminőség konferencia jelen kötetének tanulmányai azt fémjelzik, hogy egyrészt elkezdődött az új életminőség paradigmák feltérképezése és*

tudományos értelmezése, másrészt a kutatások többsége igyekezett a régi, elavult szemléleteket meghaladni...

Az életminőség-fejlesztés interdiszciplináris dimenziói című fejezetben a gazdaságpolitikai vonatkozások a hangsúlyosak: a globalizáció hatására hogyan módosulnak az érdekszférák, s ezek hogyan hatnak vissza a régiók lakossága életminőségére. Báger Gusztáv nagy ívű tanulmánya jelentős alapvetése e problémakörnek: egyrészt hazai, másrészt tágabb kitekintésben vizsgálja a jólét és életminőség kontextusát, amelynek fontos jellemzője a fenntarthatóság a közjó érdekében. Szilágyi István a nemzetközi rendszer változásait, a geopolitikai modelleket mutatja be igen érzékletes ábrákkal megtámogatva. Munkájában axiómának tekinti, hogy „A jelzett változásokkal párhuzamosan a nemzetközi viszonyok rendszerében megnőtt a civilizációk és az új típusú gazdasági-politikai integrációk befolyásoló szerepe.” Utal a hatalmi erőterek átrendeződésére, a nagyhatalmak „játszmáira”, amelyek következményeként szűkülnek-tágulnak az érdekszférák. S nem csak tanulságként, hanem a kollektív létezés foglalataként írja, hogy „...a huszonegyedik században is különböző módjai és formái vannak Európában, akárcsak a világ más részein a határok és az etnikai-területi, civilizációs különbségek továbbra is fontos tényezőknek tekinthetők”. Számos – főképpen euro-atlanti és nyugat-európai – szerző munkájának összevetésével, némelyekét hangsúlyossá téve írja körül azt, hogy a világ a hidegháború időszaka után hogyan és milyen nagy történelmi folyamatok révén lett sokpólusú és sokcivilizációjú. (Egy táblázat címében röviden megfogalmazva: a világ négypólusú és multi-poláris.)

Kulcsár László az életminőség és a jólét fogalmakat összekapcsolva mutat rá arra, hogy egy új paradigma felé kell haladni a társadalmaknak, s ezt milyen mutatókkal lehetne/kellene jellemezni. (Vitatja, hogy a GDP-számok valóban lefedik a társadalmi termelési mutatók valós adatszerűségét.) Kitér a társadalom és a személyiség dimenziója dichotómiájára, az életkörülmények és az életminőség tartalmi különbségeire. A tanulmánya végén öt olyan együttes indikátor bevezetését (figyelembe vételét) javasolja, amelyek megfelelnek az érvényes paradigmának.

Varga Csaba az új életminőség és új valóságáról, a Dinya László – Dinya Anikó szerzőpáros a fenntarthatósághoz vezető úttal összefüggő innovációkról értekezik. Garaczi Imre egy, ma még kevésbé vizsgált társadalmi-személyes jelenséggel, az életsebességgel és az életminőséggel kapcsolatban filozófiai alapról (főképpen Heidegger nézeteiből) kiindulva, s ebbe belehelyezve teszi fel a kérdést és fejt ki, hogy „...mit tehet a tömegtársadalom becstületes, jó értésű embere annak érdekében, hogy szembe tudjon szállni a fogyasztói világ egyre jobban ránehezedő militáns követelményeivel”. Az írása végén hangsúlyozza, „Ha a gazdaság világára vetített nyugati, egyetemes értékek képesek lesznek a különféle kultúrákkal dialógusos formákat is kialakítani a profítükényszer militáns működése mellett, akkor reménykedhet az emberiség abban, hogy a technokrata gazdasági rend sebességkényszere – az etikai kérdéseket is figyelembe véve –, az emberi dimenzió határain belül marad.”

Az erdővagyon-gazdálkodás perspektívái témakörben Frank Norbert és Lett Béla tanulmányai hívják fel a figyelmet e fontos társadalmi-gazdasági területre, amelynek más dimenzióba kivetítve: az erdőknek fontos szerepe van a levegő-, a talaj-, a víz-, és az életminőség megőrzésében, s új passzusként fogalmazódott meg, hogy korunkban „a fáknak is vannak jogai”.

Az életminőség legszorosabban a személyiség tartozékaként értelmezhető, természetesen, úgy, hogy teljességgel csak a társadalmi közegben érvényesülhet. Négy szerző érdekes megközelítésekben tárgyalja azt, hogy e kettő hogyan jelenik meg és érvényesül a digitális világban, amely (többek között) olyan fogalmakkal írható le és jellemezhető, mint influencerek, fakenews, human enhancement, a rejtőzködés mint életstratégia stb. Kétségtelen, szellemi életünk egy része a virtuális világhoz kapcsolódik, s fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a hírfolyamok, a ránk zúduló információtömeg miként kezelhető, szelektálható úgy, hogy társadalmi, valamint személyes értéként jelenjen meg. (Herzog Csilla, András Ferenc, Horváth Virág és Horváth László tanulmányai elgondolkodtatók, s egyben útmutatások a jövőnkéről történő gondolkodásunkhoz is.)

A család napjaink egyik kulcsfogalma. Pszichológusok, demográfusok, családterapeuták, pedagógusok, pszichológusok és számos más szociális segítő mentor öleli körül a társadalomnak ezt az alapegységét. A Család – közösség – kultúra témakörben erről írtak Herth Viktória, Ládonyi Zsuzsa és Mayer Ildikó szűkebb-tágabb kitekintéssel egy valóban problémahalmazról, amelyben feltárulnak a különböző szervezetek, színterek segítő szerepvállalásai.

Az életminőség-fejlesztés és a kommunikáció minden korábbinál szorosabban összetartozó fogalmak. A médiában, különböző közszíntereken, munkahelyeken, reklámfelületeken szembesülhetünk azzal, hogy milyen módon és jól közvetítik-e az információhordozók azokat a személyes és közértékeket, amelyek konkrét hozzájárulások lehetnek a jobb jóléthez. A két- és többszerzős tanulmányok széles spektrumon mutatják be a jelenlegi helyzetet és a lehetséges továbbfejlesztéseket.

Három szerző (Darai Lajos, Sipos András, Lőrinczné Bencze Edit) az életminőséget politika- és filozófiaelméleti megközelítésben tárgyalják, s geopolitikai rendszerbe ágyazottan is felvillannak a civilizációs, etnikai, nyelvi és vallási kontextusba illesztett problémák, amelyek túlmutatnak egy „megtépázott” régió, a Nyugat-Balkán történetén is, mint példája annak, hogy egy történelmileg csaknem hihetetlennek tűnt etnikai, katonai katasztrófa milyen hatással lett e lokális térség civilizációja újjáteremtődésére.

A Területpolitika, önkormányzatiság és a jóléti folyamatok összefüggéséről négy szerző (Kaiser Tamás, Kovács Róbert, Agg Zoltán, Zongor Gábor) írásai szólnak, bennük azokról a területpolitikai narratívákról, jóléti illúziókról és az önkormányzatiság életminőség befolyásáról, amik állandóan jelen vannak a kis- és nagytérségekben, s halmazokként a társadalom egészében.

A logisztika, mint szervező és működtető hálózat, a gazdaság minden szegmensében (de itt nem tárgyaltan: a társadalom más szféráiban is) nagy hatással van az anyagi erők mozgatásában, ennek útjai kijelölésében, informatikai háttere folyamatos fejlesztésében. Kompetenciák, modellek, kutatási keretrendszer, kapcsolatok mint alapfogalmak jelenítődnek meg az egy- és többszerzős írásokban, s erre építkezve tárják fel

ennek a témakörnek az elméleti és gyakorlati modellezési vonatkozásait.

Az „érzékenyítés”, mint cselekvésre utaló szó, szinte már kulcsfogalom lett a társadalom működése számos területén. Főképpen szociális téren jelent meg, amely elsősorban személyes és csoportos magatartás-minták közvetítéséhez kapcsolódik, de szélesebben értelmezhető úgy is, mint ahogyan négy, e témák (egyéni és társ-) szerzői fogalmazták meg: szoros a kapcsolata az életminőséggel. A szociális munka, mint szolgáltatás és a szegénység kezelése két olyan tevékenységi kör, amelyek egyre jobban nem csak társadalmi szükségletté, hanem a közgondolkodás egyik középpontjává is lettek. Ezek azonban már túlmutatnak a hagyományos (esetenkénti) karitatív munkán. A szerzők társadalmi lefedettséget szorgalmaznak, mert az életminőség egyetemes cél és program kell, hogy legyen minden társadalmi rétegre, személyre vonatkozóan. A kutatásaik alapján megfogalmazottaknak erős üzenete van a politikai szféra számára.

Az Erkölc, jog, teológia blokk szerzői e témák köré rendezetten szólnak a klímavédelem-ökológia kapcsolatáról, az unióban meglévő/működő (?) egyházi alapértékekről, az erkölcs, a jog és a vallás egymást nem kizáró kapcsolatáról, valamint arról, hogy a személynek, mint jogalany-nak a keresztény gyökerei adják az identitástudatot. E sorban Czákó Kálmán vélekedése igen figyelemre méltó, mert ezt írja: *„Ebben a cikkben a tennivalókat elsősorban az egyes közösségek életének szolgálatára és az illetékesek felelőssége szempontjából veszem szemügyre. [mert] A keresztény közösségek nem öncélúak, hanem az emberi közösség egészében az emberi élet minősége szolgálatában állnak...”* S önmagát is, a soraiból kivehetően, „a megváltás művének munkatársa”-ként aposztrofálja.

A kötet Kitekintő című fejezete eltérő témákat és megközelítésű textusokat tartalmaz. Különlegességüket az adja, hogy a szerzők szuverén kutatásaiba, tényfeltárásaiba, gondolatvilágába engednek betekinteni. Némelyik téma időben is áttekintő jellegű, mások értelmezési problémákat jelenítenek meg. Csak néhány ezek közül: szadunk logisztikai kihívásai, trendjei és lehetőségei (Estók Sándor), Globalizáció a reformációtól napjainkig (Duray Miklós), „kultúrfesztek”

(Bodó Barna), államfejlődési törésvonalak (Hervainé Szabó Gyöngyvér), a humán eltartóképesség elemzése (Tóth I. János) stb.

Az utolsó részegység tanulmányai a geopolitika-geoökonómia színterében íródtak. Közvetlenül és közvetve ezekben a tanulmányokban is az életminőség valamely dimenziójára reflektálnak a szerzők (Zágonyi Ádám, Fejős Bence, Németh Viktória) úgy, hogy nem téziseket, hanem történéseket, lehetőségeket, politikai törésvonalak mentén tapasztalható életmód-visszonyokat elemeznek, mutatnak be.

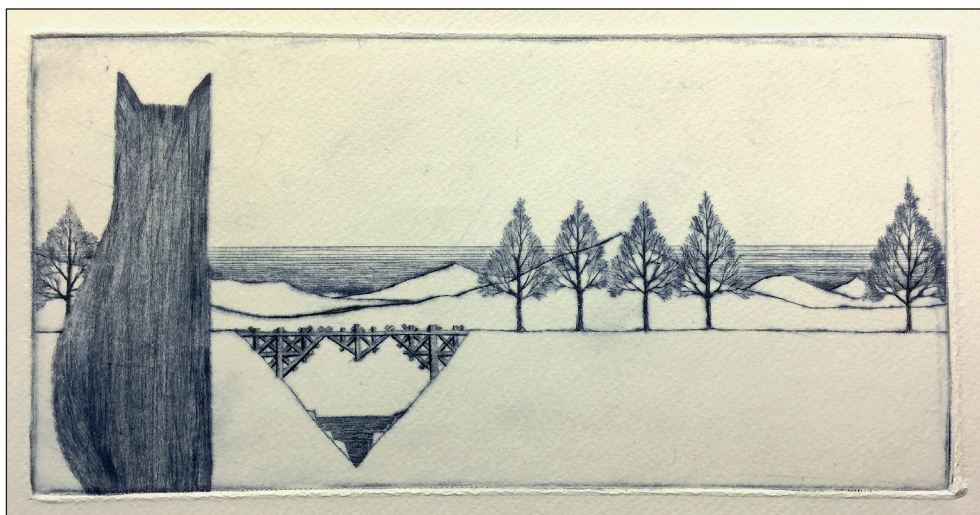
A kötet szakmai-tudományos értékéről, a közjó számára szánt útmutatásairól a hátsó borítója verzóján olvasható néhány sor minden másnál többet mond:

„E kiadvány rendkívül fontos üzeneteket közvetít a magyar társadalomnak: többen is megfogalmazták, hogy az emberek és a közösségek többsége mélyen kimerült a boldogtalanságban, és egyre tudatosabban készen áll arra, hogy az új világ új életminőségét maga és családja, sőt nemzete számára megteremthesse.”

A kötetet politológusoknak, politikusoknak, szociológusoknak, egyetemi oktatóknak, valamint az életmód-feltételek biztosítása körül munkálkodóknak ajánljuk.

(Garaczi Imre szerk.: Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2020. 722 o. – Magyarságtudományi kutatások VI.)

TÖLGYESI JÓZSEF

Elveszített rendszerváltás – félresiklott jövő

Lehangoló cím. Biztos, hogy már végképp elveszített? S hogy tényleg, látszik már, tudjuk előre, látjuk kristályosodni, lám mindez félresiklott? Ez lett a Váltás rendszeréből, az Átmenet társadalmából, a Modellváltás anatómiájából, a Fordulat és Reform nagy céljaiból?

Éppen most kezdtem el „kirakni” a könyvespolc ama sarkából, ahol a rendszerváltásos kötetek állnak, azokat a kiadott, nyomtatott jegyzőkönyveket, melyek nyolc kötetben a demokratikus ellenzék és a pártállami képviselő „forgatókönyveit” közlik szöveghű aprólékossággal. Kell ez még? Valamikor (a belátható jövőben talán, valamikor is...?) kelleni fog, miről és hogyan tárgyalt Torgyán bácsi és Göncz papi, a SZETA képviselői és a Pártközpont káderei, Antall József és a demokrata főrum megannyi értelmezője...?

Ülünk a dokumentumokon, s közben vált a korszak (már úgy, ahogyan...!), alakulnak és foszlanak a remények (ha még maradtak poraikban...!), átíródnak a pártkapcsolatok, devalválódik az ellenzékiiség, megsavanyodik a baloldaliság, csahosodik a jobboldaliság, ritkul még a cseppnyi esély is, hogy a kormányváltások sorában megmarad valami is a rendszerváltó aspirációkból. S ebben a „ki a hibás?” kérdés a legkevésbé épeszű. A váltás rendszere már nem a rendszer váltása, hanem a leváltás vagy megváltás esélyére szűkült. Erről pedig még a felhangoltabbak is csak ritkán látnak optimistább jövőképet.

Van, persze, maradt és kell is legyen még néhányakban hit, remény (olykor szeretet is) a lehetőségek messzi partjainak elérését illetően. A mindenkori jövőre fókuszáló ábrándok vagy utópiák egyik lehetősége a vágyképek, víziók és remények célképzete, másik bázisa az elszámolás alapvető programja szokott lenni. Képzelt „végpont” vagy kiindulópont, célhely vagy startvonal vázlatrajza. Ugyanakkor talán minden progresszió annyit ér, amennyit összhatásaként és energetizáló sikerként el tud számolni, azonnal, vagy legalább utólag. Néha csak annyit, amennyit a folytonosan aktív regresszió totálissá válásában csökkentő, visszatartó, tompító ereje érvényesülni enged... A Progress Alapítvány rendszerelemző zsebkönyveinek sorozata talán még ennél is többet sugall: alapszínten ugyanis azt a képzetet tükrözi, hogy van értelme halasztó hatályú vagy a lehetséges jövőben még reményt látó bármely képzetnek, esetleg aktivitásnak, akarásnak, reményformálásnak is. S a sorozatban Mellár Tamás könnyeden bölcs kötete pontosan ilyen impressziót ígér. *Elvesztegetett évek* címen jelent meg a könyv, mely már alcímében a lehetséges célpontot is „haladás-kérdéssé” teszi: *Gazdasági helyzetkép és kilátások a Fidesz nyolcéves kormányzása után*.¹ A Szerzőt talán sosem kellett „félteni” attól, ne lett volna markáns értékelése, konzekvens véleménye, vitát provokáló és vitastílusban is karakteres állásfoglalása szinte minden helyzetben – lett legyen ez kormányfőtanácsadói szerep,

egyetemi oktatás a makro-gazdaság tárgykörében, Statisztikai Hivatal elnöki posztja vagy elmaradottság-kérdések tárgyalása. Mostani könyve, melynek a sorozat kötetei mintájára a „népszerű” politikatudomány, haladó gondolkodás és értelmezésre serkentő vitatkozás a célja, a maga áttekintő rövidségében is tükrözi az opponens álláspontot a második és harmadik Orbán-kormány gazdaságpolitikájának, irányítási rendszerének egészéről, az előzményekre épülő „jelenpolitikáról” és a „kétharmados” győzelem utáni korrigálandó „rendszer-váltás” igényéről, az államiság és a gazdaság új pályára állításáról, felzárkózási programról és ennek „unortodox” elveiről. Viszont – hogy a kötet summázatát tükrözzem rögtön – ez a gazdálkodási kilátás-formálás nemigen sikeredett az államrend egésze szempontjából, mert a piaci rendszer kiépülése helyett csak egy rigorózan haszonelvű és önérvényű ál-ortodoxia uralkodhatott el, mégpedig a visszafeudalizálódás révén, mely nemhogy nem hordoz modernizációt, de a felzárkózási programot megtorpanássá változtatta, ezt visszaesésre épített nyereszkeedésre, a feltörekvő kelet-európaiságot pedig a NER hatalmi céljainak primér kiszolgálására állította be a mindenütt jelenvaló és értelmetlen központosítások automatizmusaival. Gazdasági stabilitás és progresszív célok állnak a kormányzat „történelmi bűnével” szemben, a világ gazdaság kedvező hatásait is csupán az uniós támogatások mechanizmusainak kisajátításává sikerült „modernizáció” látszatával átformálni, a piacgazdaság sok száz évét a magán-

gazdagodás rövid időszakára sikerült átváltani, amiben a progressziónak csupán annyi esély jut, amennyit a friss hatalmi elit ideig-óráig saját haszonkulcsával még kezelni hajlandó...

Mellár világos rendszerben, átlátható folyamatrajzban mutatja be az előzmények hatásait egy történeti mozgás-ív három lépcsős vázlatával, s az útfüggőségi és elmaradottsági trendeket 1870-ig visszatekintve a bevezető fejezetben a modernizációs prognózis nemzedékenkénti romlását is tükröző összképet kínálja, amire azután a második fejezet „félresiklott rendszerváltás”-kérdése épül. Itt a válság és transzformáció, duális gazdaság és fogyasztási kínálat-visszafogás, alacsony produktivitás és működési-szabályozási merevségek (száz év után) újra visszatérő rendszerét mutatja meg, beleértve a mentális készségek, rugalmatlanságok, haszonelvűségek „nem-klasszikus” rendszertipológiáját is. Ösztövről egyszerűsítéssel az öt nagyobb fejezet (és a kilátások reményeit sejtető befejező felhangolás) közül legalább négyben ezt a falsul értelmezett vagy erőszakkal-látszatokkal értelmeztetett modernizációs felreértést ábrázolja – csöppet sem kímélve a belátható trendek minőség-nélküliségének, közhaszon-ellenességének, priváthaszon-hangoltságának és „unortodoxan” felháborító mivoltának kritikai értékelhetőségét. S lehet ugyan (a GDP-adatoktól vagy bizonyos mutatók ábrázolhatóságától megrettenő) bármiféle olvasói értetlenségre számítani – de Mellár csöppet sem kíméli az esszé lehetőségei közötti adatközléseket, minősítéseket,

pontosságokat, a hatalmi célok és mi-
érték bírálatát, a teljesítmény nélküli
„fejlődéselv” képtelenségének értéke-
lési indoklását, a NER-rendszeri ál-
stabilitás és közhasznúság minősítési
elvek szerinti rendszerelemzését úgy
kezünkbe adni, hogy ne kelljen mindun-
talan árindexek, foglalkoztatási egyen-
súly-komponensek, növekedési mutatók
derivátumait szemünk elé tolnia, mégis
az áttekintés érvényességét hitelesítse
velük. Kötete, mint a Progress további
kiadványai, az esszé műfajába soro-
lást preferálja, nem görcsöl a végtelen
adathalmazok lábjegyzetté sűrítésével
és aprólékosan okadatolt szakirodalom
normáinak megfeleléssel. S jó is ez. Ol-
vashatóvá teszi nemcsak a kötetet, de
a gondolatot, az értékrendet, a célt, a
törekvést, a nézőpontok relevanciáját.
Úgy tudós mű, hogy nem vár el elemi
hajlongást a szaktekintélyek jóváhagyó
gesztusát remélve, de csöppet sem keve-
sebb ettől, csak világosabb, attraktívabb,
célzatosabb. Ezért aztán kötetének talán
elsődleges erénye is, hogy a közérthető,
esszé-jellegűen szakszerű gondolatok
és okfejtések nem „megterhelik” vagy
önellentmondásra serkentik, hanem
gondolkodni késztetik bárki olvasóját.
S lehet persze úgy lapozni, hogy a fáj-
dalmas látkép minden részlete a jelenlét,
a cselekvő aktivitásunk hiányát tükrözi,
meg úgy is, hogy „a NER értékes éve-
ket vesztegetett el azzal, hogy a hatalmi
céloknak és rövid távú politikai stabili-
tásnak rendelte alá a gazdaságot”, emi-
att pedig felelősség, sőt vádirat kellene-
illene várjon rá. De ennek momentán
esélytelen mivolta még nem indok arra,

hogy „a NER rendszeréből fájdalmasan
hiányzó esélyteremtés rendszere” ne
legyen maradandó „történelmi bűne”
az orbáni rendszernek, mely „a kedve-
ző világgazdasági és nemzetközi hely-
zet, valamint a jelentős európai uniós
támogatások révén kialakult páratlan
lehetőséget nem a magyar gazdaság
modernizálására és a nemzet felemelke-
désének elősegítésére használta, hanem
a saját hatalmának bebetonozására”. A
látens tervutasításos rendszer évszáza-
dos mivolta, a bürokratikus túlhatalom
ugyancsak másfél évszázada ráadásul
részben a magyaros mentalitás csöke-
vényei, a belenyugvás, át/ráhangolódás,
megúszni és túlélni próbálkozás régről
hordozott mintázatai mentén rendezi el
a társadalmi-gazdasági-ideológiai felté-
telrendszert, s ez sem mutat valaminő
radikális változások felé.

Azt már az Előszóban is a „beava-
tó”, közös értékelésre meghívó szándék
céljával jelzi: a magyar közállapotokról
lehetséges „kincstári optimista” válasz
éppúgy nem ad értelmezési okot az is-
mét „utat vesztettünk” élményére, mi-
képpen a gazdaságkritikai aspektus vagy
a történeti időből keresett analógiák kész
képletei. Fontosabb ennél, hogy a gaz-
daság elméletének, a teoretikus vagy
kritikus értelmiségnek, a rendszer önnön
szereplőinek lehessen önálló válasza az
unortodoxia elfogadására, a felzárkózási
és modernizációs esélyek eljátszásának
miértjeire. Maga Mellár is ezt keresi: a
„második Orbán-kormány ideológiai
modelljére”, a centralizált gazdaságra
ráépülő képtelenségeket éppúgy proble-
matikusnak látja a harmadik fejezetben,

mint az „egyensúly és/vagy növekedés” kérdéskörére adott „unortodoxia modelljét” a negyedikben, vagy az „eredmények színe és fonákja” állapot rajzát az ötödikben. A versenyképességi rangsorokat, költségvetési index-mutatókat, ésszerűtlenül működésképtelen nagy rendszerek hektikus, alkalmi és kiszámíthatatlan kapkodásait a NER éppúgy nem tekinti elméleti hiánynak, mint ahogyan sikertelennek sem. Viszont az egyközpontú és félkarú irányítgatás egész rendszertelensége olyan hosszú távra tökéletlen perspektívákat rajzolhat elénk, melyek evidens vesztesei nem mások, mint a kortárs magyar valóság eltűrői, a korszakos rögtönzés kiszolgálói, a fennhangon nem tiltakozó és megtűrő attitűdöt mutató közviselkedési modell további szereplői. Itt és most idézetek nélkül, de sűrű tanulságokká fonva a kötet üzenetét, talán az ötödik fejezetre (gazdaság, foglalkoztatás, egyensúly, infláció, kamat, adóztatás, árfolyam, oktatás és egészségügy mint alaphiány) már hangsúlyosan jellemző egzaktumok üzenet-értékét is, a hatodik fejezet „továbblépési lehetőségei” felé vezető reményteljesebb tónust éleszt: a kötet olvastán két esély kínálkozik, elsőképpen a marginalizáltság, sikertelenség és ennek történelmi okokkal magyarázható útvesztési tényanyaga, kiegészülve a sikerképes kormányzat büv- és hódolókörével, a magyar mentalitás életképtelenül satnya (ámde annál folytonosabb) változataival és a manipulálhatósági gépezet eredményességével..., a másik esélyre konkrét választ Mellár nem ad (93-97. old.) az optimistán záró „tovább-

lépés lehetőségei” fejezetben. Lehet ez szerzői retorikai fogás, lehet beletörődő közgazdász gesztus is – mindenesetre az utolsó három oldalon a Szerző még rásegít egy „mi a teendő” típusú megoldásprogrammal, ám ebben (számomra csöppet sem meggyőző, kicsinyég talán politikailag hangolt racionalitással) a pártszerveződések, az összefogás, a felvilágosítás, az érdekcsoportok áthangolása s hasonlókkal kecsegtet a végső reménytelenséggel dacolva. Csupán lekerekített kritikai felhang ez tőlem – de nem lettem meggyőzve...! Az egyszemélyi akarattól, s ennek parttalanságától függővé vált egész államasult apparátusi világ sem lett megfenyegetve, áthangolva, ellenzéki oldali eszélyesség nevében felhomályosítva. Sajnálom is ezt, de belátom a szerzői visszafogottság tónusának racionális mögötteseit, ennél fogva azt is: a „mi a teendő?” kijelölésre nincs fixált útvonalterv és cselekvési harmónia, a jövő gyermekkorában belátható perspektívák pedig csupán erőteljes visszafogottsággal redukálhatók arra, hogy „Csak akkor haladhatunk előre, ha tudjuk, hol vagyunk most, és milyen irányba akarunk menni, továbbá hogy milyen nehézségekkel kell számolnunk...”.

Lehet – mint fennebbi mondatomban jeleztem... – a Progress progressziós hatástanulmányai, kötetei sejtetik a jövő reményét, de ezúttal mintha mégis csupán annyit üzenne Mellár konkrét könyve: a totális regresszióhoz képest már a minimális progresszió-gondolat is felelőtlen ígéret, amivel óvatosan kell bánni. Magam is óvatosan bántam a kötettel, és

számos kiváló megfogalmazása dacára is hitelesnek tetszött olvastam benne, nem pedig valamely gazdaságpolitikai jóslatot. Az elért olvasmány-hatás tehát a fejlesztő remény, a progresszív képzet, a programos türelem, a belátó bölcselenség serkentése. S végső soron ez is lehet progresszió eszköze, célja, mondandója.

Ma még... – jelzem. De holnapra, hátmég jövőre ez már kevéske lesz. Azt viszont talán majd a Progress újabb kötetei sejdítik meg velünk, merre az arra, s hogyan az úgyan...

A.GERGELY ANDRÁS

Jegyzet

1. Progress könyvek, Noran Libro Kiadó, Budapest, 2018., 100 oldal

